

GRĀMATA

Veltījums latviešu grāmatas 475 gadu atcerei

Rakstu krājums

36879

2000
755
Latvijas Nacionālā bibliotēka
Reto grāmatu un rokrakstu noda

GRĀMATA

Vēlījums latviešu grāmatas 475 gadu atcerei

Rakstu krājums

Rīga, 2000

2000-3
755

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

L
0

Latvijas Nacionālā bibliotēka
Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa

GRĀMATA

Veltījums latviešu grāmatas 475 gadu atcerei

Rakstu krājums

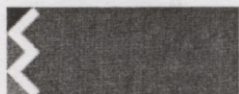
Rīga, 2000

UDK 002.2(091)(474.3)
Gr 111

0300022246

pārb. 18.11 2004. J.O.

Grāmata izdota ar Latvijas Kultūrkapitāla fonda atbalstu

KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Redakcijas kolēģija: *A. Apīnis* (redaktors),
I. Klekere (atb. redaktore),
L. Limane,
S. Šiško

Tulkojums angļu valodā: *L. Prūse*

Vāka dizains: *V. Villerušs*

Salikuma makets: *A. Rašmane*

Iespiests LNB Reprogrāfijas nodaļā.
Pas. nr. 53.

Vāks iespiests apgādā „Mantojums“.

ISBN 9984-607-32-1

© Latvijas Nacionālā bibliotēka

SATURS

Ievads	7
--------------	---

LITERATŪRA UN GRĀMATNIECĪBA

Apinis A. Hernhūtiešu vēsturiska un biogrāfiska satura rokraksti	11
Klekere I. Pamudinājums brāļiem (E. Dinsberga <i>Goda rīme latviešu tautas kopējiem</i>)	31
Limane L. Literārā proza latviešu grāmatniecībā un sabiedrībā 19. gadsimta pēdējā trešdaļā	49
Villerušs V. Riharda Zariņa agrīnais devums preses grafikā	75
Zanders V. Nozaru literatūras izdevumi Rīgas Latviešu biedrības apgādā	119
Rudzīte G. Latvijas Rēriha biedrības izdevumi	133

BIBLIOTĒKAS

Stikāne V. Skolotāja Dāvja Ozoliņa darbība Jaunrozes bibliotēkas veidošanā	155
Jēkabsons R. Inkunābulas Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā	179
Ziņas par autoriem	194
The Book. Synopsis	195

IEVADS

2000. gada novembrī aprit 475 gadi, kopš klajā nācis pirmais iespieddarbs latviešu valodā. Rakstu krājums „Grāmata“ ir Latvijas grāmatniecības un bibliotēku vēsturnieku veltījums šī notikuma atcerei.

Ar krājumā publicēto rakstu palīdzību vēlējāmie atklāt ne vien līdz šim mazāk zināmas šķautnes Latvijas grāmatu un bibliotēku pasaulē, vēstīt par šī kultūras novada darbinieku centieniem un veikumu pagātnē, bet arī parādīt šodienas grāmatniecības un bibliotēku vēsturnieku, lielākoties pašu entuziasma vien, ne profesionāla pienākuma noteiktu, pētniecisko interešu daudzveidību.

„Grāmatu“ ievada A. A p ī ņ a sastādītais rādītājs „Hernhūtiešu vēsturiska un biogrāfiska satura rokraksti“, kas apkopo tajā ietvertās tematikas rokrakstu repertuāru un ir atbalsts pētniekiem avotu meklējumos.

Vēlēšanās aktualizēt mazāk pazīstamu E. Dinsberga sacerējumu, ko pamatoti varam uzskatīt par atslēgu 19. gadsimta 40. gadu latviešu literārā procesa norišu izpratnei, un bagātināt priekšstatu par autora personību, kuras novērtējumu traucē arī vēlākajos gados radusies stereotipu kārtā, bija pamatā I. K l e k e r e s sagatavotajai „Goda rīmes latviešu tautas kopējiem“ jaunai komentētai publikācijai.

Daiļliteratūras izdošanas vēsturei pievērsusies L . L i m a n e. Rakstā „Literārā proza latviešu grāmatniecībā un sabiedrībā 19. gadsimta pēdējā trešdaļā“ atrodams daudz ziņu par grāmatu repertuāru, autoriem, tulko-tājiem, apgādiem, kas pievērsušies šai daiļliteratūras nozarei, kā arī par sabiedrības attieksmi pret dažādām literārām parādībām.

Viens no krājumā ievietotajiem darbiem veltīts grāmatu mākslas vēsturei. V. V i l l e r u š a studija „Riharda Zariņa agrīnais devums preses grafikā“ ne tikai ļauj izprast mākslinieka sniegumu, tā ieskicē arī dažādu latviešu mākslas strāvojumu un personību attieksmes.

Krājuma lappusēs pie lasītāja nonāk divi pētījumi par latviešu apgādu darbību — V. Z a n d e r a raksts „Nozaru literatūras izdevumi Rīgas Latviešu biedrības apgādā“ un G. R u d z ī t e s apkopojums „Latvijas Rēriha biedrības izdevumi“.

V. Stikāne savā pirmajā bibliotēku vēsturei veltītajā publikācijā „Skolotāja Dāvja Ozoliņa darbība Jaunrozes bibliotēkas veidošanā“ detalizēti izsekojusi latviešu publiskās bibliotēkas tapšanas grūtībām un panākumiem laikā, kad cariskās Krievijas piekoptā pārkrievošana bija īpaši agresīva — 19. gs. pēdējā desmitgadē un 20. gs. sākumā.

Latvijā lielāko inkunābulu krājumu apskatā „Inkunābulas Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā“ aplūkojusi R. Jēkabsone.

Krājumā lietotie grāmatu, rokrakstu un dokumentu krātuvju nosaukumu saīsinājumi:

- BUA — Brāļu unitātes arhīvs Hernhūtē
- LAB — Latvijas Akadēmiskā bibliotēka
- LNB — Latvijas Nacionālā bibliotēka
- LVA — Latvijas Valsts arhīvs
- LVM — Latvijas Vēstures muzejs
- LVVA — Latvijas Valsts vēstures arhīvs
- RLMVM — Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs

LITERATŪRA UN GRĀMATNIECĪBA

Ļaunprātīgi jādomā, ka šādas grāmatas ir vajadzīgas, lai izveidotu latviešu kultūras sākumvēsturi — rokraksti, kas cirkulēja Vidzemes un Kurzemes Proclizāk — līdz tam daļa atsevišķi latviešu tautības intelektualu tipa Līdnieku pie spalvas darbu, iekļaudamies Latvijas citautiņu meklēšanas sākuma strāvā, turpinot hērnhūstina rokraksta grāmatu izveidi tālāk, pašu latviešu literatūra, kurai vairošamā piedalās plašāka vārta arto ļaudis apmēdas. Šie raksti ir vērtīga sākuma līdnieku pie spalvas darbu, kas ir zinātniskā līdnieku pie spalvas darbu.

Brīva domāšana rakstos ir divi žanri ar plašu ari, tie ir: vēsture, kas pārņemta līdnieku pie spalvas darbu — vēsturiska un biogrāfiska sākuma sākuma darbu. Tie vēstures un biogrāfiska sākuma sākuma darbu, kas ir zinātniskā līdnieku pie spalvas darbu, kas ir zinātniskā līdnieku pie spalvas darbu.

Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, Rēto grāmatu un rokrakstu nodaļā, ir izveidoti divi 18. un 19. gadsimta rokrakstu grāmatu kopkatalogi ar nosaukumiem: R. XA. 155 Nr. 81-86). Šai publikācijai saraksta veidā par pamatu izmantoti attiecīgie kataloga nodaļi un papildmājumus un nodaļi: R. XA. 155 Nr. 81-86). Šai publikācijai saraksta veidā par pamatu izmantoti attiecīgie kataloga nodaļi un papildmājumus un nodaļi: R. XA. 155 Nr. 81-86).

Aleksejs Apīnis

HERNHŪTIEŠU VĒSTURISKA UN BIOGRĀFISKA SATURA ROKRAKSTI

Hernhūtisms (brāļu draudžu kustība) 18. un 19. gadsimtā bija nozīmīgs faktors vairākās latviešu garadzīves nozarēs. Viena no tām ir pirmā latviešu literārās aktivitātes izpausme — rokraksti, kas cirkulēja Vidzemes brāļu draudzēs. Precīzāk — līdz tam daži atsevišķi latviešu tautības inteliģenti bija ķērušies pie spalvas darba, iekļaudamies Latvijas cittautiešu radītās rakstniecības strāvā, turpretim hernhūtismā rokraksta grāmatu formā radās pašu latviešu literatūra, kuras veidošanā piedalījās plašākas vienkāršo ļaužu aprindas. Šie raksti ir vērtīga autentiska liecība par garīgajiem procesiem, kas risinājās tautas apziņā.

Brāļu draudžu rakstos ir divi žanri ar plašāku dzīves tvērumu, kas pārsniedz reliģijas ietvarus — vēsturiska un biogrāfiska satura sacerējumi. Te vēstures un biogrāfiskā tematika parādījās agrāk nekā latviski iespīestajās grāmatās. Mūsu nolūks — sniegt faktoloģisku pārskatu par saglabātajiem un apzinātajiem šā tipa pieminekļiem.¹

Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, glabājas latviešu 18. un 19. gadsimta rokraksta grāmatu kopkataloga manuskripts (šifrs R XA 155 Nr. 81–86). Šai publikācijā saraksta veidā par pamatu izmantoti attiecīgie kataloga nodaļījumi ar papildinājumiem un nelieliem koriģējumiem. Apraksti vienkāršoti (piemēram, izlaižot viena darba dažādo norakstu atšķirīgos oriģinālnosaukumus, visai vienveidīgos dzīvesstāstu virsrakstus, atsakoties no oriģinālortoģrafijas) un saīsināti (nav sniegti tehniskie raksturojumi, autorības, datēšanas, lokalizācijas pamatojumi).

Latviešu brāļu draudzēs vispirms parādījās tulkojumi no vācu valodas, vēlāk arī oriģināldarbi. Daļa vācisko avotu ieplūda no Hernhūtes un citiem Rietumeiropas brāļu draudžu centriem, tos gādāja gan vācbrāļi (vācu tautības hernhūtieši), gan draudžu darbinieki latvieši. Ir arī teksti, kuru saturs liecina, ka tie nevarēja būt kustības vadītāju akceptēti; to ceļi uz Vidzemi ir neskaidri. Tāds, piemēram, ir H. Engelbrehta dzīvesstāsts [36]², kurā līdztekus detalizētai vēsturiskai informācijai par varoņa konfliktu ar oficiālo garīdzniecību ir daudz vizionāra materiāla tipiskā 17. gadsimta misticisma garā.

Ar tulkošanu, sacerēšanu un pārrakstīšanu darbojās vācbrāļi. Starp viņiem par čakliem rakstītājiem var minēt Brīkūža (Birkavas) distrikta diakonus Johānu Karlu Bartu (1787–1843) un Heinrihu Rehlingu (18. gs. b.–19. gs. 1. p.), tāpat Izaku Burkēnu (1775–1859) līdzīgā amatā Vēvermuižas distriktā, Heinrihu Gustavu Furkelu (1799–1859) — Jaunvelķu distrikta diakonu un visas Vidzemes prezbitēri. Tomēr vairākums darba veicēju bija draudžu locekļi latvieši. Vēstures sacerējumos savu vārdu atzīmējis Brūnīšu Mārcis (19. gs. sāk.) [1], Pēteris Švarcbahs (19. gs. v.) [6b], rakstītāji varbūt ir grāmatās nosauktais krodzinieks Dulbergs (19. gs. sāk.) [36a], Mārcis Mansons (Jeb Leitītis, 19. gs. 1. p.) [16]. Taču kā vācu, tā latviešu rakstītāju lielākā daļa palikusi anonīma; dažus izdevies noskaidrot ar biogrāfisko un ģeoloģisko ziņu, ar grafoloģiskās analīzes palīdzību (daļu šī darba veicis vēsturnieks E. Ceske).

Reizēm rakstītāji sev veidoja lielākus krājumus, vienā sējumā ierakstot vairākus dažādu žanru darbus. Tāds ir krājums, kas radies pēc 1817. gada, šķiet, Turaidā [36a], to izgatavojuši vairāki cilvēki. Ilgāku laiku — no 1811. līdz 1834. gadam — kopsējumā dažādus darbus rūpīgi ierakstījis Reinholds Bērtiņš Kalnamuižā (Kalncempju pagastā), arī dzīvesstāstus [19, 20, 24, 25, 75]. Pēteris Baidiņš (1820/21–?), acīmredzot Raunas draudzesskolas audzēknis, 1835. gadā sācis sakopot krājumu ar pamācīgu lasāmvielu prozā un Bībeles izteicieniem; šai sējumā atrodas nozīmīgais vēstījums par Janu Husu [14]. Atšķirā no Bērtiņa un Baidiņa, kas savu vārdu atzīmējuši, Gusta Ēvers³ dzimis Mēdzulā, dzīvojis Dzērbenē, no 1837. gada Viļķenu Jesparos par nomas saimnieku, tur uzcēlis saiešanas namu un 1845.–1849. g. izgatavojis minēto krājumu, acīmredzot draudzes sanāksmju vajadzībām. Tajā ietilpst daudzi vēsturiski un biogrāfiski teksti [10c, 13, 15, 35, 36b, 40a, 40b, 41, 67a, 72], kā arī citāda rakstura darbi. 19. gadsimta 70. vai 80. gados Pēteris Zeltiņš, šķiet — Jaunpiebalgā, pagatavojis krājumu, nosaucot to par „Stāstījumiem“ [33a, 36c]. Viens

no pēdējiem hernhūtiešu daudzrakstītājiem bija Mēdzūlas Līcu saimnieks Pēteris Bračs (1816–1892)⁴. Pie vēstures jomas pieder apjomīga kompilācija viņa rokrakstā [8], Bračam ir arī autobiogrāfisks darbs [27].

Jau 1744. gadā Vidzemes latviešu hernhūtiešu sanāksmēs tika lasīti priekšā izvilkami no iepriekšējā gada draudzes notikumu pierakstiem. Savukārt vācbrāļi pāris reizes gadā latviešu darbinieku sapulcēs mēdza nolasīt ziņas no draudzēm, apcerējumus par hernhūtisma izcelšanos.

Šķiet, tādā pašā veidā — nolasīšanai plašākam ļaužu pulkam — radās pirmie citzemju draudžu locekļu dzīvesstāsti; drīz arī latvieši pēc to parauga sāka sacerēt savus.

Saglabājušos un zināmo sacerējumu rašanās laiku pa lielākajai daļai iespējams noteikt tikai aptuveni. Paši agrākie — 18. gadsimta 50. un 60. gados tapušie — ir vairāki cittautiešu biogrāfiju noraksti [34, 59] un N. L. Cincendorfa izstrādātais īsais kristietisma vēstures apskats [1]. Uz to pašu vai nedaudz vēlāku laiku var attiecināt Birzuļa Jēkaba, Ķīša Pētera, Ruģēna Jēkaba dzīves stāstus [26, 46, 61]. 60. gadu beigās sākta Daudža saiešanas nama hronika [3]. 70. gados uzrakstīti Podiņa Laura un Podiņa Mārtiņa dzīvesstāsti [55, 56]. Gadsimta nogalē savu gājumu aprakstījis Ķiegaļa Pēteris un Skangaļu Jēkabs [45, 65a], apmēram tai pašā laikā tapis apjomīgais D. Kranca darba tulkojums „Stāsti no tās vecas brāļu draudzes. — Stāsti no tās atjaunotas brāļu draudzes“ [10], kā arī vairākas biogrāfijas. Liekas, ka nākamā gadsimta pirmajā desmitgadē latviski pārtulkota Andelas biogrāfija [19], sākts rakstīt Dukuļa Pētera dzīvesstāsts [71]. Jūrmalas Andrejs pierakstījis savas dzīves notikumus 1825. vai 1826. gadā [40]. Tikpat kā nav iespējams datēt Engelbrehta biogrāfijas tulkojumu [36]; varbūt to var attiecināt uz 20. gadiem. Starp 1834. un 1837. gadu tika sacerēta „Īsa pārraudzīšana to brāļu notikumu iekš tiem pagājušiem simts gadiem Vidzemē“ [6]. Pirms 1835. gada pārtulkots stāstījums par Husu [14]. Domājams, ka 30. gadiem pieder M. Ježeka biogrāfijas latviskojums [39]. Nav skaidrs, kad pārtulkota D. Z. Krīgelšteina biogrāfija [41], tā saglabājusies 40. gadu otrās puses norakstā. Tāpat ir ar kodolīgo apceri „Kādas ziņas no vecu brāļu draudzes“ [9]. Vairāki vēsturiski un biogrāfiski teksti radušies Jaunpiebalgā 19. gadsimta vidū [2, 7]. Mežuļa saiešanas nama vēsture [12] sacerēta 1850. gadā, īsais „Stāsts no Daudziešu saiešanas“ [5] — 1874. gadā. Galīgo veidu kompilējumam „Jēzus liecinieku darbi un cīnīšana“ [8] Bračs piešķīris

1882. gadā. Līdz pat 1892. gadam Dauvartu dzimta turpināja Daudža saiešanas nama hroniku [4].

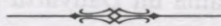
Kristietisma vissenāko vēsturi traktē Cincendorfa darbs „Pirma pārbaudīšana uz vienu laikugrāmatu tās draudzes dienu”⁵ [1]. Koncentrētais, kaut arī neveiklais mācītāja Heinriha Baumaņa (1716–1790) tulkojums pirmo reizi latviešu grāmatniecībā sniedz daudzas ziņas par antīko sabiedrību un pirmkristiešiem. Hernhūtisma vēsturei „Stāsti no tās vecas brāļu draudzes. — Stāsti no tās atjaunotas brāļu draudzes” [10] pamatā ir galvenais 18. gadsimta darbs šai nozarē — D. Kranca „*Alte und Neue Brüder-Historie*”⁶ (1772), kurā savukārt izmantots kolektīvais sacerējums „*Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae*”⁷ (1647). Šīs 17. gadsimta apceres vācisks ļoti saīsināts pārstāsts latviski tulkots ar nosaukumu „Kādas ziņas no vecu brāļu draudzes” [9]. To pašu vācisko avotu izmantojis arī anonīms autors J. L. avīzē „Tas Latviešu Draugs”, šo apceri no avīzes pārrakstījis Ēverss [15]. Arī traģiskais „Stāsts no viena patiesīga liecinieka tā Kunga Jēzus Kristus ar vārdu Jānis Guss” [14] tulkots no kāda vācu sacerējuma⁸. Ievads liecina, ka tulkojums gatavots nolasīšanai Bībeles biedrības svētkos, šīs organizācijas Raunas un Straupes palīgbiedrībā aktīvi darbojās mācītājs Georgs Gustavs Sokolovskis (1792–1834), tāpēc var domāt, ka tulkojis viņš.

Mēģinājums konspektīvi izklāstīt hernhūtiešu kustības vēsturi Baltijā „Īsa pārraudzīšana to brāļu notikumu iekš tiem pagājušiem simts gadiem Vidzemē” [6] radies Igaunijas vācbrāļu vidū. Vēlāks plašāks darbs bija brāļu draudžu Lintenes distrikta diakona P. F. Šipanga apcerējums [17]. Kopš 18. gadsimta vidus Vidzemes brāļu draudzēs sāka rakstīt svarīgāko notikumu hronikas — diārijus. Dukuļa Pēteris Blomos stāsta [71]: „1787. gadā tape man no tā brāļa Grābšas uzvēlēts diārijumi rakstīt pie Riņģa draudzes, un tas man bija liela priecība, un es ar prieku darīju. Un par visu manu laiku es diārijumus rakstīju 20 gadus, un tas tad bij [..] paša iztaisīts ceļš skaistu redzēt”.

Šādi zemnieku rakstīti diāriji klasiskā veidā pašlaik nav zināmi; kāda to atbalss jaušama Daudža saiešanas nama hronikās [3, 4] un Mežuļa nama vēsturē [12]. Pēdējā pārstāv nākamo vietējās hronikālās historiogrāfijas tipu. Šādas draudžu vēstures izmantojis Kaudzītes Matīss apcerei „Brāļu draudze Vidzemē” (Rīga, 1877).

Citzemju hernhūtiešu dzīvesstāsti lasītājus aizvada uz Čehiju un Morāviju, Vāciju, Poliju, Zviedriju, Dāniju, Ameriku, Krieviju, Andelas, Ježeka, J. Kvitās biogrāfijas [19, 39, 44] dramatiski vēstī par vajāšanu ticības dēļ. Baltijas hernhūtisma vēsturi atspoguļo Z. D. Krīgelšteina dzīve [41], ko aprakstījis viņa līdzgaitnieks Francs Helterhofs (1711–1805)⁹.

Ainu būtiski papildina latviešu draudžu locekļu biogrāfijas, to izgaišojot „no apakšas“, rādot kustības pasākumu un ideoloģijas recepciju vienkāršo ļaužu slāņos, rezonansi cilvēku likteņos un psiholoģijā. Lasītājiem atklājas hernhūtisma organizācija un iekšējā dzīve, aktivitātes, saietu norises, attiecības starp draudžu locekļiem, viņu attiecības ar muižu, ar administrāciju. Draudžu ziedu laikos dzīvesstāsti acīmredzot tika jo rosīgi sacerēti un pārrakstīti. Ir ziņa, ka, piemēram, Plāņu pagastā aprītē bijis ap piecdesmit biogrāfiju¹⁰. Prāvais darbs „Jēzus liecinieku darbi un cīnīšana“ [8] ir ievērojamu hernhūtiešu dzīvesstāstu apkopojums, sākot ar kustības iedibinātāju Cincendorfu un beidzot ar 19. gadsimta vidus Vidzemes zemniekiem. Tas saglabājies, kā teikts, Brača rokrakstā (gan ar ievērojamu mehānisku iztrūkumu grāmatas vidū); iespējams, ka Bračas dzīvesstāstus pats arī savācis. Pēc izcelsmes tie krietni senāki par 1882. gadu, ar kuru datēts eksistējošais eksemplārs.

Nedaudzi hernhūtiešu vēsturiski un biogrāfiski sacerējumi saglabājušies autormanuskriptā¹¹, vairākums — norakstos. Daļa pazīstama pēc vāciskajiem tulkojumiem, kas savulaik piesūtīti Brāļu unitātes arhīvam Hernhūtē. Ir arī teksti, kas zināmi tikai pēc pārpublicējumiem (pilnīgiem vai fragmentāriem) vai pat vienīgi pēc pieminējumiem citos darbos. Sekojošajā sarakstā sacerējumu aprakstos norādītas eksemplāru glabāšanās vietas vai ziņu avoti. Ja saglabātie vai pēc sākotnējās publikācijas pazīstamie darbi pārpublicēti no jauna, šie jaunpublicējumi nav norādīti aprakstos; tādi atrodami literatūrā, kas minēta 1. piezīmē.

Vēsturiski sacerējumi

1. Cincendorfs, Nikolauss Ludvigs (1700–1760).

“Pirma pārbaudīšana uz vienu laikugrāmatu tās draudzes dienu.”

N. L. Cincendorfa grāmata „*Erster Versuch zu einem Chronico der Kirchentage*“ (1757) — kristietisma vēstures sākumposms. No vācu val. tulk. H. Baumanis Cēsīs 1766–1767.

Norakst. Brūnīšu Mārcis Vaivē 1800.

227 lp.

LNB R X 35, 1, 49.

2. **Cīrulis, Jānis (?–1877).**
 Augstāru saiešanas nama vēsture.
Sarakst. Jaunpiebalgā 1848.
 Fragments rakstā: *Ozoliņš J. Dzimtenes ainas priekš 100 gadiem //*
Latvis. — 1929. — Nr. 2389.
3. **Daudža Jānis (18. gs. 2. p.); Daudža (vēlāk Dauvarts) Jānis (1778–?).**
 Daudža saiešanas nama un Dauvartu ģimenes hronika.
 Autormanuskripts Vecbrenguļos 1769–1825.
 26 lp.
 Valmieras Vēstures un mākslas muzejs PF 1396.
4. **Dauvarts, Pēteris (1809–1888); Dauvarts, Jānis (1835–1885).**
 Daudža saiešanas nama un Dauvartu ģimenes hronikas turpinājums.
 Autormanuskripts Vecbrenguļos 1833–1892.
 53 lp.
 LNB R X 35, 4, 51.
5. **Eliāss, Jānis (1841–?).**
 „Stāsts no Daudziešu saiešanas.“
Vēstījums par nama ugunsnelaimi 1872 un jaunbūvi 1874.
 Autormanuskripts Jaunvālē 1874.
 2 lp.
 Valmieras Vēstures un mākslas muzejs PF 1396.
6. „Īsa pārraudzīšana to brāļu notikumam iekš tiem pagājušiem simts gadiem Vidzemē.“
 Brāļu draudžu vēsture Vidzemē un Igaunijā, sarakst. starp 1834–1837, tulk. no vācu val.
 a. Norakst. I. Burkēns Vēvermuižā pēc 1834.
 18 lp.
 LNB R X 35, 1, 51.
 b. Norakst. P. Švarcbahs Valmieras pag. 1837.
 40 lp.
 LAB R Ms 1012a, 2, 20, 2.

7. „Jaunpiebalgas saiešanu iesākums.“
Sarakst. Jaunpiebalgā 19. gs. vidū.
Fragments avīzē: Latvīis. — 1930. — Nr. 2560.
8. „Jēzus liecinieku darbi un cīnīšana.“
Apcerējums par brāļu draudžu darbiniekiem, arī Vidzemē; sarakst. ap 1882 (kompilators P. Bračs?).
Norakst. P. Bračs Mēdzūlā 1882.
82 lp.
LNB R X 35, 1, 52.
9. „Kādas ziņas no vecu brāļu draudzes.“
Apcerējums par husītu un čehu brāļu vēsturi; tulk. no vācu val.
Norakst. 1830.–1840. gados?
17 lp.
LVM VN 2219, 1.
10. **Krancis, Dāvids (1723–1778).**
„Stāsti no tās vecas brāļu draudzes. — Stāsti no tās atjaunotas brāļu draudzes.“
D. Kranca grāmatas „Alte und Neue Brüder-Historie“ (1772) saīsināts atstāsts ar papildinājumiem; tulk. no vācu val. pirms 1802.
- Norakst. Cēsu apkārtnē starp 1798–1801.
46 lp.
LNB R X 35, 1, 50.
  - Norakst. P. Baidiņa krājumā Raunā 1835.
LNB R X 35, 3, 5, 75.–186. lpp.
  - Norakst. G. Ēversā krājumā Viļķenos 1845.
LNB R X 35, 3, 2, 16²–43. lp.
11. **Ķīša Pēteris (1699–1771).**
Diārijs.
Sarakst. Valmiermuižā starp 1740–1770.
Minēts Ķīša Pētera autobiogrāfijā (sk. Nr. 46).
12. **Mežulis, Miķelis (1804–?); Brauķis, Dāvids (1789–?).**
„Ziņas par Mežul draudzes iesākumu un atjaunošanu.“
Sarakst. Plāņos 1850.

Autormanuskripts?

Publicēts žurnālā: Senatne un Māksla. — 1940. — Nr. 1 — 98.—
99. lpp.

13. „No to nabagu vajāšanām to zalcburgeru un viņu izdzīšanas.“
*Luterāņu vajāšanas apraksts pēc raksta „Ziņa par zalcburgeriem“
izdevumā „Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības“ (1834, Nr. 23–
28).*
Norakst. G. Ēversa krājumā Viļķenos starp 1845–1849.
LNB R X 35, 3, 2, 177.–199. lp.
14. „Stāsts no viena patiesīga liecinieka tā Kunga Jēzus Kristus ar
vārdu Jānis Guss.“
*J. Husa darbības un sodīšanas apraksts; tulk. no vācu val. G. G. So-
kolovskis (?) Straupē (?) pirms 1835.*
Norakst. P. Baidiņa krājumā Raunā 1835.
LNB R X 35, 3, 5, 269.–294. lpp.
15. „Stāsts pār dažādiem goda vīriem, kuri, savas ticības dēļ visu
laicīgu godu atstājuši, ir tikuši nonāvēti.“
*J. L. apraksts par luterāņu un husītu vajāšanu no avīzes „Tas Lat-
viešu Draugs“ (1842, Nr. 50, 52).*
Norakst. G. Ēversa krājumā Viļķenos starp 1845–1849.
LNB R X 35, 3, 2, 215.²–221. lp.
16. Stāsts par Jeruzalemi.
*Jeruzalemes vēsture un misionāra L. Parsona vērojumi; tulk. no
vācu val.*
Norakst. M. Mansons (jeb M. Leitītis ?) Straupē (?) 1825.
10 lp.
LNB R X 35, 4, 33.
17. **Šipangs, Pauls Frīdrihs (?–1921/1922).**
„Brāļu draudzes darba vēsture starp latviešiem un igauņiem.“
Sarakst. Lintenē 1870. gados; tulk. no vācu val.
Minēta rakstā: *Adamovičs L.* Latviešu brāļu draudze dzimtbūšanas
laikos // Latvieši. — R., 1932. — 2. [sēj.] — 48. lpp.

18. **Timotejs (19. gs. 1. p.).**

„Viena rakstīta grāmata no grēnlenderu tautas vecākā darbinieka tai draudzē Ligtenfeld.“

Grenlandes hernhūtieša vēstule par brāļu draudzēm Grenlandē; sarakst. Lihtenfelsā 1821; tulk. no vācu val.

Norakst. J. K. Barts Brīkūzī starp 1825–1827.

8 lp.

LNB R X 35, 2, 12.

Dzīvesstāsti

19. **Andela (1703–1791).**

Sarakst. Riksdorfā pirms un pēc 1791; tulk. no vācu val.

Norakst. R. Bērtiņa krājumā Kalnamuižā (Kalncempju pag.) pēc 1811.

LAB R R. Bērtinga f., 1, 111.–119. lpp.

20. **Anna (1758–1800).**

Sarakst. Vidzemē pirms un pēc 1800.

Norakst. R. Bērtiņa krājumā Kalnamuižā (Kalncempju pag.) pēc 1811.

LAB R R. Bērtinga f., 1, 105.–110. lpp.

21. **Asmanis, Johans (1739–1829).**

Sarakst. Prūsijā pirms un pēc 1829; tulk. no vācu val.

Norakst. Vaivē 1860.–1880. gados.

7 lp.

LNB R X 35, 1, 33.

22. **Balodis, Jēkabs (1788–1870).**

Sarakst. Valmieras pagastā 19. gs. 1. pusē.

Norakst. pēc 1870.

9 lp.

LNB R X 37, 1, 30.

23. **Beiers, Vilhelms (1811–1849).**

Sarakst. Prūsijā pirms un pēc 1849; tulk. no vācu val.

Norakst. H. G. Furkels Jaunveļķos starp 1849–1851.

8 lp.

RLMVM 44270.

24. **Bērtiņš, Pēteris (?–1823).**
Sarakst. R. Bērtiņš Kalnamuižā (Kalncempju pag.) pēc 1823.
 Autormanuskripts.
 LAB R R. Bērtinga f., 1, [204.–209.] lpp.
25. **Bērtiņš, Reinholds (1787?–1835?).**
Sarakst Kalnamuižā (Kalncempju pag.) 1810–1833.
 Autormanuskripts.
 LAB R R. Bērtinga f., 1., [232., 260.–273., 278.–281.] lpp.
26. **Birzuļa Jēkabs (1740–1773).**
Sarakst. Smiltēnē pirms 1773.
 Tulk. vācu val. 1773.
 BUA GN 1773. 4. Beil. z. 14. W. II. Bd. 3. 398.–400. lpp.; kopija
 LNB R X 35, 4, 34.
27. **Bračš, Pēteris (1816–1892).**
Sarakst. Mēdzulā pēc 1848.
 Norakst. Mēdzulā 19. gs. beigās.
 20 lp.
 LNB R X 35, 1, 35.
28. **Cāma, Benigna (1748–1804).**
Sarakst. Betlehemā pirms 1799 un pēc 1804; tulk. no vācu val.
 Norakst. I. Burkēns Vēvermuižā starp 1804–1811.
 8 lp.
 RLMVM 44265.
29. **Cincendorfs, Nīkolauss Ludvigs (1700–1760).**
Sarakst. P. F. Šipangs (?) Lintenē (?) starp 1875–1880 (?).
 29 lp.
 LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 2, 2.
30. **Denīsa, Elizabete (1741–1822).**
Sarakst. Anglijā pirms un pēc 1821; tulk. no vācu val.
 Norakst. Vaivē 1860.–1880. gados.
 5 lp.
 LNB R X 35, 1, 36.

31. **Doblers, Johans (1811–1865).**
Sarakst. Surinamā pirms un pēc 1865; tulk. no vācu val.
 Norakst. starp 1865–1869.
 7 lp.
 LNB R X 35, 2, 11.
32. **Drēzemanis, Pēteris (Dzirņa Pēteris, 1798–1838).**
Sarakst. Dūķeros pēc 1834 un pēc 1838.
 Autormanuskripts ar T. Štermaņa papildinājumu.
 12 lp.
 RLMVM 44271.
33. **Dulbe, Jānis (1787–1850).**
Sarakst. Jaunpiebalgā pēc 1830 un pēc 1850.
 a. Norakst. P. Zeltiņa krājumā „Stāstījumi“ pirms vai pēc 1879
 Jaunpiebalgā (?).
 LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 3, 245.–262. lpp.
 b. Fragmenti rakstā: *Meisters J.* Daži brāļu draudzes vēstures
 materiāli // Svētdienas Rīts. — 1940. — Nr. 10. — 80. lpp.
34. **Džonza, Mērija (18. gs. v.).**
Sarakst. ASV pirms 1766; tulk. no vācu val.
 Norakst. ap 1766.
 2 lp.
 LNB R X 35, 1, 39.
35. **Elizabete, Anglijas princese (?–1730).**
Sarakst. Anglijā starp 1727–1730 un pēc 1730; tulk. no vācu val.
 Norakst. G. Ēversa krājumā Viļķenos 1845.
 LNB R X 35, 3, 2, 109.–111. lp.
36. **Engelbrechts, Hanss (1599–1647).**
*Kompilēts no grāmatas: „Hans Engelbrechts von Braunschweig
 wunderbarer Beruf und Lebens-Lauf“ (1767) 1., 2., 4., 7. nod.; tulk.
 no vācu val.*
 a. Norakst. Dulbergs (?) krājumā Turaidā (?) pēc 1817.
 LAB R H. Engelbrehta f., 1, 1.–25. lpp.
 b. Norakst. G. Ēversa krājumā Viļķenos 1845.
 LNB R X 35, 3, 2, 99².–105. lp.

- c. Norakst. P. Zeltiņa krājumā „Stāstījumi“ pirms vai pēc 1879
Jaunpiebalgā (?).
LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 3, 1.–39. lpp. (trūkst 5.–6.,
9.–24., 31.–38. lpp.).
37. **Hese, Johans Pēters (1718–1783).**
Sarakst. Ungurmuižā pirms un pēc 1785; tulk. no vācu val.
Norakst. pēc 1785.
2 lp. (fragmenti).
LVM VN 2219, 2.
38. **Jansona, Anna (1754–1828).**
Sarakst. Vācijā (?) pirms un pēc 1828; tulk. no vācu val.
Norakst. H. G. Furkels Jaunveļķos starp 1839–1850.
12 lp.
LNB R X 35, 1, 37.
39. **Ježeks, Mihals (1701–1772).**
Sarakst. Hernhūtē pirms un pēc 1772; tulk. no vācu val.
Norakst. J. K. Barts Brīkūzī 1830. gados.
12 lp.
LNB R X 35, 1, 38.
40. **Jūrmalas Andrejs (1752–1826).**
Sarakst. Skultē 1825/1826.
a. Norakst. G. Ēversā krājumā Viļķenos 1845.
LNB R X 35, 3, 2, 112.–120. lp.
b. Norakst. G. Ēversā krājumā Viļķenos starp 1845–1849.
LNB R X 35, 3, 2, 227.–236. lp.
c. Norakst. P. F. Šipangs Lintenē starp 1875–1889.
24 lpp.
LNB R X 35, 1, 40.
41. **Krīgelšteins, Dāvids Zīgmunds (1689–1760).**
Sarakst. F. Helterhofs Kazaņā 1762; tulk. no vācu val.
Norakst. G. Ēversā krājumā Viļķenos starp 1845–1849.
LNB R X 35, 3, 2, 260².–267. lp.

42. **Kūlene, Mariņa (?).**
Sarakst. nezināms hernhūtiētis pirms 1854.
 Minēts G. Ēversā krājumā LNB R X 35, 3, 2, 286². lp.
43. **Kuše, Eleonora (1762–1823).**
Sarakst. Neizalcā pirms un pēc 1823; tulk. no vācu val.
 Norakst. I. Burkēns Vēvermuižā starp 1823–1832.
 8 lp.
 RLMVM 44258.
44. **Kvita, Jūdīte (1683–1763).**
Sarakst. Gnādenfreijā pirms un pēc 1763; tulk. no vācu val.
 Norakst. pēc 1834.
 6 lp.
 LNB R X 35, 1, 41.
45. **Ķiegaja Pēteris (1711–1802).**
Sarakst. Liepā 1791.
 Tulk. no vācu val. 1802.
 8 lpp.
 BUA R 22.49.42; kopija LNB R X 35, 4, 34.
46. **Ķīša Pēteris (1699–1771).**
Sarakst. Valmiermuižā starp 1750–1770.
 Tulkojums no vāciskā tulkojuma grāmatā: *Enzeliņš H.* Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē. — Valmiera, 1932. — 152.–156. lpp.
47. **Lāča Madža (1732–1799).**
Sarakst. Plāņos pirms 1799.
 Minēts grāmatā: *Enzeliņš H.* Atskats Trikātas novada senatnē. — R., 1931. — 23. lpp.
48. **Lamberts, Ferdinands (1781–1843).**
Sarakst. Vācijā pirms un pēc 1843; tulk. no vācu val.
 Norakst. H. G. Furkels Jaunveļķos pēc 1843.
 11 lp.
 LNB R X 35, 1, 42.

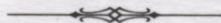
49. **Langerfelde (1733–1803).**
Sarakst. Sareptā pēc 1803; tulk. no vācu val.
 Norakst. no grāmatas: „Dzīves stāsts vienas godīgas un kristīgas sievas Langerveld“ (1820) G. Ēversā krājumā Viļķenos starp 1845–1849.
 LNB R X 35, 3, 2, 236.–243. lp.
50. **Makre (18. gs. v.).**
Sarakst. Vācijā 18. gs. beigās; tulk. no vācu val.
 Norakst. pēc 1800.
 6 lp.
 LVM VN 2219, 3.
51. **Maura Mārtiņš (18. gs. b.–19. gs. sāk.).**
Sarakst. Burtniekos (?) pirms 1817.
 Vācu val. tulk. I. Burkēns 1817.
 BUA R.19.G.a.a.8.
52. **Mise, Dāvids (1838–1851).**
Sarakst. nezināms hernhūtiētis Raunā (?) 1851/1852.
 a. Norakst. H. F. Rehlings Brīkūzī 1851/1852.
 8 lp.
 RLMVM 44262.
 b. Norakst. 1851/1852.
 6 lp.
 RLMVM 44264.
53. **Nilsens, Juhans (1760–1833).**
Sarakst. Ēbersdorfā pirms un pēc 1833; tulk. no vācu val.
 Norakst. J. K. Barts Brīkūzī starp 1835–1842.
 12 lp.
 LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 2, 3.
54. **Pētersons, Miķelis (1747–1816).**
Sarakst. Valmieras draudzē pirms 1816.
 Tulk. vācu val. 1816 (?).
 Minēts rakstā: *Ādamovičs L.* Latviešu brāļu draudze dzimtbūšanas laikos // Latvieši. — R., 1932. — 2. [sēj.] — 67., 79. un 85. lpp.

55. **Podiņa Lauris (1720–1775).**
Sarakst. Priekuļos starp 1770–1775.
 Tulk. vācu val. 1776.
 4 lpp.
 BUA GN 1776. 9. Beil. z. 36. W. III_{2,2}; kopija LNB R X 35, 4, 34.
56. **Podiņa Mārtiņš (1728–1797).**
Sarakst. Priekuļos pirms 1777 un Liepā pēc 1798.
 Norakst. H. F. Rehlinga Brīkūzī 1853/1854.
 12 lp.
 LNB R X 35, 1, 43.
57. **Podiņa Trīne (1738–1767).**
Sarakst. Priekuļos pirms 1767.
 Tulk. vācu val. 1767.
 3 lpp.
 BUA GN 1767. Nr. 8. Beil. z. 34. W. III; kopija LNB R X 35, 4, 34.
58. **Renciņa, Henriete (1782–?).**
Sarakst. Vācijā pirms un pēc 1805; tulk. no vācu val.
 Norakst. H. G. Furkels Jaunveļķos starp 1839–1848.
 9 lp.
 LNB R X 35, 1, 44.
59. **Rēšteters (1713–1758).**
Sarakst. Niskijā 1758; tulk. no vācu val.
- a. Norakst. pēc 1758.
 2 lp.
 LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 2, 1a.
  - b. Norakst. pēc 1758.
 2 lp.
 LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 2, 1b.
  - c. Norakst. pēc 1758.
 2 lp.
 LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 2, 1c.
  - d. Norakst. pēc 1758.
 2 lp.
 LAB R Brāļu draudžu rakstu f., 2, 1d.

60. **Rezevics, Kristiāns Frīdrihs (1695–1764).**
Sarakst. Berlīnē pēc 1738 un pēc 1764; tulk. no vācu val.
 Norakst. 1840. gados.
 6 lp.
 RLMVM 44269.
61. **Rugēna Jēkabs (1720–1778).**
Sarakst. Valmieras pagastā starp 1750–1778.
 Tulk. vācu val. 1778.
 BUA GN 1778. Beil. z. 8. W. I., 274.–276. lpp.; kopija LNB R X
 35, 4, 34.
62. **Rugēna Kača (1720–1772).**
Sarakst. Valmieras pagastā starp 1768–1772.
 Tulk. vācu val. 1772.
 BUA GN 1772. Nr. IX. Beil. z. 35. W. I, 358.–360. lpp.; kopija
 LNB R X 35, 4, 34.
63. **Runcišu Jānis (18. gs. 2. p.).**
Sarakst. pirms 1812.
 Minēts R. Bērtiņa krājumā LAB R R. Bērtiņa f., 1, [261.] lpp.
64. **Salstrēma (1763–1800).**
Sarakst. Zviedrijā pirms un pēc 1800; tulk. no vācu val.
 a. Norakst. H. F. Rehlings Brīkūzī starp 1850–1853.
 10 lp.
 RLMVM 44256.
 b. Norakst. Vaivē 1860.–1880. gados.
 5 lp.
 LNB R X 35, 1, 46.
65. **Skangaļu Jēkabs (1722/1723–1801).**
Sarakst. Zeistā 1797/1798; vācu val.
 a. Autormanuskripts.
 13 lp.
 Zeistas brāļu draudzes arhīvā (deponēts Utrehtas Valsts arhīvā)
 PA II R 7. 11; kopija LNB R X 35, 3, 7, 1.–13. lp.

- b. Nezināmu hernhūtiešu pārstrādājums.
11 lp.
Zeistas brāļu draudzes arhīvā (deponēts Utrehtas Valsts arhīvā)
PA II R 7. 11; kopija LNB R X 35, 3, 7, 14.–24. lp.
66. **Skultes Pēteris (1746–1824).**
Sarakst. Skultē pirms (?) un pēc 1824.
Minēts K. Lindberga vēstulē M. Kaudzītem 1876 LAB R Ms 1020,
39, Nr. 13.
67. **Spāriņa Anna (1787–1837).**
Sarakst. nezināms hernhūtiētis Raunas apkārtnē pēc 1837.
a. Norakst. G. Ēversa krājumā Viļķenos starp 1845–1849.
LNB R X 35, 3, 2, 268.–272. lp.
b. Norakst. Vaivē 1860.–1880. gados.
6 lp.
LNB R X 35, 1, 45.
68. **Stefena (?).**
Sarakst. pirms 1825; tulk. no vācu val.
Norakst. J. K. Barts (?) Brīkūzī (?) starp 1823–1825 (?).
2 lp. (tikai vāks).
LNB R X 35, 2, 35.
69. **Sūla, Marija (1754–1823).**
Sarakst. Kristiānfeldā pirms un pēc 1823; tulk. no vācu val.
Norakst. J. K. Barts Brīkūzī starp 1823–1825.
8 lp.
LNB R X 35, 1, 47.
70. **Tamsone Anna (1810–1842).**
Diktēts Valmieras pagastā 1842.
Norakst. 19. gs. beigās.
11 lp.
LNB R X 37, 1, 31.
71. **Traubergs, Pēteris (Dukuļa Pēteris, 1760–1840).**
Sarakst. Blomos pēc 1808 un pēc 1840.

- Norakst. pēc 1845.
16 lp.
RLMVM 44266.
72. **Vernere, Juliāne (1812–1817).**
Sarakst. nezināms hernhūtiētis Vācijā pēc 1817; tulk. no vācu val.
Norakst. G. Ēversa krājumā Viļķenos starp 1845–1849.
LNB R X 35, 3, 2, 243.–248. lp.
73. **Zaķis, Pēteris (1757–?).**
Sarakst. Kaugurošs pēc 1802.
8 lp.
Norakst. 1830. gados (?).
RLMVM 44261.
74. **Zaslēbena, Kristīne Doroteja (1748–?).**
Sarakst. nezināms hernhūtiētis Vācijā 18. gs. beigās; tulk. no vācu val.
Norakst. 18. gs. beigās.
2 lp. (fragmenti).
LVM VN 2219, 4.
75. **Zuša Ilze (1778–1808).**
Sarakst. nezināms hernhūtiētis pēc 1808.
Norakst. R. Bērtiņa krājumā Kalnamuižā (Kalncempju pag.) pēc 1823.
LAB R R. Bērtiņa f., 1, [210.–216.] lpp.

Vēres

¹ Ieskatu žanru saturā var sniegt šādi tekstu publicējumi un apcerējumi: *Šmits P.* Autobiogrāfijas no diviem senākiem brāļu draudzes locekļiem // Rakstu krājums / Rīgas Latv. b-bas Zinību komis. izdots. — R., 1926. — 18. krāj. — 167.–170. lpp.; *Meisters J.* Daži brāļu draudzes vēstures materiāli // Svētdienas Rīts. — 1940. — Nr. 10. — 79.–80. lpp.; *Apīnis A.* Neprasot atļauju. — R., 1987. — 11.–35. lpp.; *Apīnis A.* Brāļu draudzes un latviešu rakstniecība // Kultūras Fonda Avīze. — 1989. — Nov. — 15. lpp.; *Straube G.* Vidzemes brāļu draudžu ietekme uz grāmatniecības attīstību Latvijā // Latvijas ZA Vēstis. — 1990. — Nr. 6. — 45.–49. lpp.; *Atrasisšanās* // Grāmata. — 1992. — Nr. 1. — 75.–94. lpp.; *Apīnis A., Ceske E.* Hernhūtisms latviešu zemnieku rakstos // Ideju vēsture Latvijā. — R., 1995. — 98.–111. lpp.; *Apīnis A.* Neprasīts gājums // *Apīnis A.* Soli senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās. — [R., 2000.] — 66.–74. lpp.

² Šeit un turpmāk kvadrātiekvāvās norādīti sacerējumu numuri pēc saraksta.

³ Par viņu sīkāk: *Apīnis A.* Par kādu čaklu spalvasvīru // Grāmata. — 1991. — Nr. 9. — 89.–92. lpp.; Pieminēšana par Viļķinieša draudzi Jesper mājā // Ceļš. — 1995. — Nr. 1. — 142.–143. lpp.

⁴ Par viņu: *Meisters J.* Brāļu draudze Liezērē // Izglītības M-jas Mēnešr. — 1929. — Nr. 7/8. — 50.–55. lpp.

⁵ T. i., „Baznīcas hronikas pirmais mēģinājums“.

⁶ „Jaunā un vecā brāļu vēsture“.

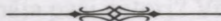
⁷ „Bohēmijas baznīcas vajāšanas vēsture“.

⁸ Šo pašu vācisko oriģinālu izmantojis mācītājs A. Dēbners, viņa tulkojums iespiests izdevumā „Dieva vārdu mīļotājiem“ 1836. gada 1. sējas 1. sauļā. Tas acīmredzot savukārt pamudinājis J. Ruģēnu uzrakstīt spēcīgo dzejoli „Ar kādām domām Jānis Guss 1414. gadā gāje uz Kostnīc-pilsētu“ (avīzē „Tas Latviešu Draugs“ 1842. g. 18. numurā).

⁹ Šīs biogrāfijas vāciskais oriģināls iestrādāts minētajā D. Kranca grāmatā „*Alte und Neue Brüder-Historie*“ (Barbija, 1772, 680.–684. lpp.).

¹⁰ *Enzeliņš H.* Atskats Trikātas novada senātnē. — R., 1931. — 23. lpp.

¹¹ Unikāls gadījums — divu sacerētāju autormanuskripts: Dzirņa Pētera autogrāfu papildinājis Tenis Štermanis (dzīv. 19. gs. 1. p.) ar savu roku [32].

PAMUDINĀJUMS BRĀĻIEM

Daži vārdi, ievadot E. Dinsberga „Goda rīmes latviešu tautas kopējiem“ otro publikāciju

19. gadsimta 30.–40. gadi ir nozīmīgas desmitgades latviešu literatūras vēsturē. Pēc publikācijām tā laika periodikā varam izsekot divu literātu formāciju nomaīnai. Pakāpeniski sarūk vācu mācītāju sarūpētās lasāmvielas — laicīgu un pusreligisku tulkojumu un pielāgojumu — klāsts. Avīžu lapas arvien biežāk aizpilda latviešu skolotāji un ierēdņi, kas izvēlas grūto literāras pašizpaušmes ceļu. Ernests Dinsbergs precīzi uztvēris šo sava laika literārās situācijas būtiskāko iezīmi un atainojis garākā dzejdarbā „Goda rīme latviešu tautas kopējiem“ (1848).

Dzejas valoda 19. gadsimta pirmās puses latviešu tautības autoru literārajos mēģinājumos tiek izraudzīta ne tikai tai raksturīgo poētisko iespēju dēļ. Ikvienam vēlāku laiku pētniekam, kura uzmanības lokā nonāk „Latviešu Avīžu“ vai „Latviešu Ļaužu Drauga“ publikācijas, var rasties it pamatotas iebildes par daudzu dzejdarbu pieticīgo māksliniecisko līmeni. Bet vai par to vienmēr domāja paši autori? Vērojams, ka atsevišķas, tieši ārējās dzejas iezīmes (vārsmota valoda, grafiskā (pantu) forma) viņiem kalpo pirmām kārtām kā sava veida pasvītrojums, lai sacerējumā ietvertu problemātiku izceltu ārpus aprastas valodas vides un sadzīviskuma. Divi Dinsberga sacerējumi — „Par skolu“ (1847) un „Goda rīme latviešu tautas kopējiem“ pieskaitāmi spilgtākajiem sava laika „rīmju“ publicistikas paraugiem. Pirmais no tiem iepazīstina ar likumiem zemnieku izglītības jomā un gausumu skolu dibināšanā, eksakto stāstījumu vainagojot ar jūsmīgu izglītības propagandu. Otrs — uzbūves ziņā radniecīgs, ar tikpat lielā mērā dzejai neraksturīgu objektīvās informācijas prevalēšanu pār subjektīvo pārdzīvojumu — aplūko sava laika literāro procesu.

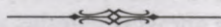
Apbrīnojama ir tolaik trīsdesmit gadu jaunā Dinsberga erudīcija, īpaši, ja atceramies, ka laikā, kad „Goda rīme..“ tika radīta, nebija iznākusi

nevienu literatūras vēstures grāmata. Vācu tautības latviešu literatūras darbiniekiem veltītās dzejdarba pirmās daļas uzrakstīšanai autora rīcībā, visticamākais, bija U. E. Cimmermaņa, J. F. Rekes un K. E. Napjerska biobibliogrāfiskie darbi, savukārt ziņas par „Otrā pusē“ minētajiem 19. gadsimta latviskas izcelsmes literātiem vajadzēja meklēt pirmavotos — galvenokārt laikrakstu publikācijās.

Kaut arī pagarakā dzejdarbā pieminētas vai visas tā laika latviešu rakstniecībai nozīmīgākās personas, literatūras vēstures pārskata publicēšana nebija Dinsberga galvenais nolūks, darbs ir iecerēts kā jaunas no pašu latviešu vides izaugušas literātu paaudzes esamības apliecinājums.

Iespējams, „Goda rīmes..“ pirmā daļa par „svešajiem“, kā vācu tautības literāti tiek nodēvēti otrās daļas ievadā, tik apjomīga tapusi avīzes toņa noteicēju iemidzināšanas nolūkā, lai turpinājumā būtu netraucēta iespēja vērsties pie savas paaudzes literātiem. Šāds satura akcentu izvietojums nav pretrunā ar darba izveides iekšējo, arī māksliniecisko loģiku. Lai arī pēdējos pantos minēti tolaik vēl dzīvie vācu tautības autori, „Pirma puse“ izskan kā vēstījums par aizgājējiem.

Citādi „Otrā pusē“, tur savējie — latvieši, brāļi. Pie viņiem dzejnieks vēršas, par viņiem sāp sirds. Brāļus, ja vajag, var arī norāt. Brāļiem ir ko teikt. „Goda rīmē“ netiek izvirzīti kādi noteikti idejiski uzdevumi latviešu darbiniekiem, tajā literatūras attīstības stadijā šāda prasība būtu pāragra. 19. gadsimta 40. gados nozīmīga ir jebkura latviešu garīgo centienu izpausme. Rosinājums sava laika inteliģencei ar literāru daiļradi kalpot tautas brāļiem latviešu sabiedriskās domas vēsturē pirmoreiz tik skaidru formulējumu gūst tieši šajā darbā. Kā savam laikam nozīmīgu, bet mūsdienās piemirstu un nenovērtētu E. Dinsberga sacerējumu nododam „Goda rīmi“ krājuma lasītājiem.

GODA RĪME LATVIEŠU TAUTAS KOPĒJIEM

Pirma puse

Ikkatru, kas vien pasaulē ko labu
Ir izdarījis, to mēdz tā apcienīt;
Tā karavīri goda zīmes dabū,
Kas prata karā gudri izdarīt.
Kas zemei daudz ir darījis ko par labu,
Tam beidzot uzceļ augstu goda stabu.

Bet *tādiem*, kas strādā pie dvēseles,
Kas pūlējās apgaismot prātu,
Kas cilvēka bērnus no pasaules
Velk *Dievam* par bērniņiem klātu,
Kur goda zīmes? Kur stabi ir šiem
Iedoti — uzcelti no pateicīgiem?

Ties', citās zemēs pasaulē,
Ir tos ar godu apkronē,
Kas ļaudīm prātu gaismojis —
Pie saprašanas veduši.

Bet latvieši — mēs vienas tautas brāļi —
Voi ir pie mums šo godu redzēt var,
Ka tos, kas pūlējies priekš mums tik tāļi,
Appušķojam ar goda zīmēm ar?
Kur ir tie goda stabi, ko tiem stādām,
Pie kā tiem pateicīgu sirdi rādām?

Ne stabus par godu līdz mākoņiem
Tiem celsim ar varenu ģīmi,
Nedz ar pie krūtīm mēs piekārsim tiem
Izrotātu godības zīmi;
Tie pasaules vareniem pienākās,
Bet prāta kopējiem nav tie nekas!

Tās goda zīmes cits nekas
Nav, kas mums nodot pienākās
Tiem, kas mums prātu gaismoja,
Kā *mīlestības piemiņa*.

Lai atskatāmies uz tiem tumšiem gadiem,
Kur dziļā nāves ēnā sēdēja
Mūs' vectēvi ar saviem bērniem, radiem.
Ak! kāda tad bij viņu būšana!
Kam palāvās tie savās dzīves mokās?
Un kam tie krita nāves stundā rokās?

Voi tam, kas šo pasauli radījis
Un zemi un debesis valda?
Voi tam, kas mūs, cilvēkus, pestījis
Un uzņēm pie dzīvības galda?
Voi tam, kas mums prātu apgaismot prot,
Tie prata sirdi un dvēsel' nodot?

Voi bij tiem tāda ticība,
Kas brāļus mīlēt mācīja
Kā sevi pašus? Ak, no tā
Tie tad neko nezināja!

Kurš bij tiem Dievs?
Kas viņu svētas lietas?
*Patrimpis, Pīkals, Perkūns*¹ un kā vēl
Tie saukti tapa dažās tumšās vietās,
Tiem nesa upurus tie Dievam žēl!
No velliem, jodiem, murgēm, māņiem, niekiem
Tiem bija bail iekš bēdām un iekš priekiem!

Pesteļiem, burvjiem, apvārdotājiem
Un pareģiem, raganām, pūķiem,
Un spokiem, un ķēmiem, un zīlniekiem,
Un citādiem tumsības rūķiem,
Un blēņām, un meliem, pasakām vien
Tie ticēja — klausīja nakt' un dien'.

Burt, skaust, apmānīt tuvāku,
Raut pie sev' cita labumu,
Šī tumša vella ticība
Bij visa viņu gudrība!

Šai tumsībā tie pasaulē atnāca,
Šai tumsībā tie dienās uzauga,
Šai tumsībā tie dzīvot, strādāt sāka,
Šai tumsībā tie visu panesa,
Šai tumsībā tie līda zemē iekšā,
Šai tumsībā aizgāja Dieva priekšā!

Šai tumsībā Dieva sirdsžēlīgs prāts
Tiem ausekli atspīdēt lika:
No Vāczemes atnāce mācītājs kāds,
Caur ko tie uzmodīti tika:
Šis pirmais bij *Meinhard*s², patiesi kas nes
To vārdu, *latviešu apustuls un tēvs*.

Cik pie šiem tumšiem pagāņiem –
Šiem *līviem, kūriem, latviešiem*
Šis Dieva vīrs ir pūlējies,
Nevaru apdziedāt paties'!

Lai tam par šādām pūlēm, mokām, rūpām,
Kas mācīdamam tos tam jāredz bij,
No katra latvieša ar sird' un lūpām
Skan pateicība šeit un mūžīgi.
Lai mierā dus! Lai zaļo viņa kauli
Un gars lai mūžam spīd tur līdz ar sauli!

Kaut gan caur Meinhardu spīdēja tiem
Dažs stars jau no garīgas gaismas,
Kaut viņa pēdās dažs Dieva vīrs šiem
Uzsauca, uz debess lai taisās,
Tak maz to saprate aptumšots prāts,
Pirms nebij tas dzīvības gaišums tiem pats.

Kas ir tas? — Bībele! Pirms tā
Nebija mūsu valodā
Pārcelta, tumši ļautiņi
Vēl maldījās nežēlīgi.

To *Jānis Fišers*³ mūsu rokās cēla.
Ak darbs, kas mūžam nav aizmaksājams!
Caur to nu atzīšanā ļaudis zēla,
Kad Dieva vārds bij katram dabūjams.
Ak svēta — mūžam laimīga tā tauta,
Kam Dieva vārda lasīšana ļauta!

Tas mūžīgs Vārds, caur kuru vien ir
Viss radīts un darīts, un cēlies,
Lai debesīs priekus tam mūžam piešķir.
Kurš latviets, no Bībeles smēlies
To dzīvības ūdeni, sirsnīgi
To neslavēs šeit un mūžīgi?

*Einhornam*⁴ un *Füreķeram*⁵,
*Adolfim*⁶, *Dīcim*⁷, *Višmanam*⁸
Par svētām dziesmām lūgšanām
Lai mīlīgi tos pieminam.

*Mancelium*⁹, kas pūlējies cik spēdams
Pie latviešiem ar dziesmām — sprediķiem,
Caur tiem mums Dieva vārdus sirdī sēdams,
Un *Baumanam*¹⁰, kas darbojies gar tiem
Daudz, kamēr vārdi skaidrāk' tanīs tika,
Un caur tam vēl jo mīļāki palika;

Un *Bankavam*¹¹. Ak, ja tie sprediķi,
Kas rokā caur viņu mums doti,
Kur vārdi, gan īsi, bet svarīgi,
Tie latviešiem patīk tik ļoti,
Ka mājas gan retas, kur svētrītos
Nenolasa Bankavu pātaros.

Šiem un vēl citiem, kas paties'
Pie latviešiem ir pūlēj'šies,
Lai zied šē mīļa piemiņa —
Tur debess kronis mūžībā.

Un *Grēviņam*¹², kas mums ar mīlestību
Apgādāj's pirmo dziesmu grāmatu,
Un *Hūnam*¹³, kas caur Dieva palīdzību
To sataisījis vēl jo pilnīgu,
Ka tā mums der, kad Dievu lūdzam — teicam —,
Kad Dievam kalpot iesākam un beidzam.

Lai mūžīgā laimē starp eņģeļiem
Un pilnīgā godā un priekā
Dzied viņi tik jaukas dziesmas ar tiem,
No kā šeit neprotam ne nieka!
Kamēr tik latviešu tauta vien būs,
Tiem salda piemiņa dziedāta kļūs.

Ir *Bīnemanam*¹⁴, *Blaufūsam*¹⁵,
*Polsternam*¹⁶, *Hildem*¹⁷, *Veinmanam*¹⁸,
*Skodaikim*¹⁹, *Langem*²⁰, *Brīskornam*²¹
Par piemiņu lai uzdziedam.

Un *vecais Stenders*²²? Ko man būs no viņa
Šē padziedāt? Sirdsmīļie latvieši!
Ko viņš mums rakstīj's — dziedāj's, visi zina.
Kaut sen viņš zemē dus, tak priecīgi
Viņš mūsu galvā, sirdī, mājās dzīvo;
Kur latviets viņa grāmatas nemīlo?

Ak, par tām visām lai latvieši pin
Tam kroņus no mūžīgām puķēm
Un bērnbērni lai godam piemin
To par šīm sirdsmīlīgām pūlēm!
Dievs pats lai mūžam to apspīd tur tā,
Kā prātu mums šeitān viņš izskaidroja!

Ir *Lencu*²³ piemirst nevaram
Par viņa svētām mācībām,
Ko viņš iekš gariem sprediķiem
Ir pasludinājis latviešiem.

Un *Vatson*²⁴ latviešiem pieminams godam,
Ka avīzes apgādājis mums,
Kur dažas jaukas mācības atrodam
Un zināms top dažs derīgs notikums.
Lai viņam par šīm mīlestības rūpām
Ar pateicība skan no mūsu lūpām

Un *Volteram*²⁵, labprāt kas pūlējās
Ar padomu, rakstiem un runām,
Lai skolas mums taptu ietaisītas
Ar labām un derīgām ziņām,
Lai piemiņas slavu, kas mūžīgi zied,
Latviešu bērni tam skolās uzdzied.

Ir *Launicu*²⁶ lai pieminam,
Kas mums ar savām grāmatām
Uz dažu vīzi līdzējis,
Ka prāts mums gaišāks palicis.

Un *Hügenbergeris*²⁷ — Ko gan no viņa
Padziedāšu es šinī dziesmiņā?
Cik daudz viņš pūlējies, to visi zina
Vēl labāk nekā skan šai peršiņā.
Pie valodas cik viņš mums darījis laba,
To piemiņā lai bērnbērni glabā.

Pavisam tās rīmas un dziesmiņas,
Kas latviešiem rokā caur viņu,
Ir mācības pillas un mīlīgas,
Kad tikai tās lasa ar ziņu.
Par tām lai no rozēm nevīstamām
Tam piemiņas vaiņagu uzliekam.

Un vecais *Trei, Latviešu draugs*²⁸!
Šis nepiemirstams vārds tik jauks —
Mums mūžam paliks piemiņā,
Kaut pats viņš tagad svešumā!

Un *Paufleram*²⁹ tāī augstā goda kārtā,
Kur Dievs tas kungs to pats ir iecēlis,
Lai atskan visu kurzemnieku vārdā,
Starp kuriem viņš ir dzīvoj's — mācītjis,
Pateicība. Lai mīļi to pieminam,
Cik laba viņš mums dar' ar savām ziņām!

*Vilperts*³⁰, kas ir mums latviešiem tēvs,
Lai garā mēs mīļi noskūpstam!
Ak, cik viņš gādā un strādā, ka mēs
Iekš ticības stiproti kļūstam.
Ar mīlības kroni lai pušķojam
Tam galvu kā cienīgam vectēvam.

Ir *Heselbergim*³¹ arīdzan
Lai no mums pateicība skan
Par pārļu rotu — sprediķiem,
Ko izdevis mums latviešiem.

Un *Ulmanu*³²? Kurš latviets aizmirst spētu
Par viņa stāstiem jaukiem — derīgiem?
Kurš godam viņu par to neslavētu,
Ka pūlējās tik daudz priekš latviešiem?
Lai ilgi viņš vēl strādā mums par labu,
Un tur to mūž'gu dzīvīb's kroni dabū!

Un *Stobem*³³, un *Lundbergim*³⁴, *Runcleram*³⁵,
Un *Baumbaham*³⁶, *Vāgneram*³⁷, *Brašim*³⁸,
Un *Mačevskim*³⁹, *Šulcam*⁴⁰, *Ģirģensonam*⁴¹,
*Napīrskim*⁴², *Ēdoles Kārlim*⁴³,
*Mīliham*⁴⁴, *Hilneram*⁴⁵, *Elverfeldam*⁴⁶,
*Döbneram*⁴⁷, *Kupferam*⁴⁸, *Bilterlingam*⁴⁹,

Un visiem, kas vēl palika
Neaizņemti šai peršīnā,
Bet mūsu tautu apkopiet,
Lai pateicības kronis zied!

Un beidzot lai sirdsmīlīgi pieminam
*Pantenu*⁵⁰, kas par mums latviešiem
Ar saviem stāstiem, mācībām un ziņām
Jo vairāk teicams vēl par dažiem šiem.
Lai dārgais pateicības kronis koši
Spīd viņam šeit — un debesīs jo spoži!

Ir visiem tiem *kungiem* un *muižniekiem*,
Kas žēlīgu sirdi mums rāda,
Un itin kā tēvi par latviešiem
Un viņu bērniņiem gādā,
Ka labā pieaugam. Īpaši vēl,
Ka derīgas pagasta skolas mums ceļ.

Tāpat ar tiem, kas sevišķi
Mums Irlavas skolu⁵¹ cēlušī,
No kā uz citām skolām krīt
Dažs stars, kas bērniem sirdī spīd.

Lai kroni mēs ar augstu pateicību
Uzliekam, kas zied šeit un mūžīgi,
Un Dievam lūdzam, lai ar mīlestību
Tie gādātu par mums vēl tālāki!
Un *Zadovskim*⁵², kas ticīgi tur strādā,
Lai latvieši sirdsmīlestību rāda!

Nu cienīgie kungi un mācītāji,
Šo piemiņu vāju pieņemiet,
Ko latviet's Jums dzied šeit pazemīgi;
Pēc peršiem to slavu nelemiet!
No mīlīgas sirds tā skanēja man —
Mīlīgi sirdī lai Jums tā atskan!

Joprojām mūs neatstājiet,
Bet mūsu tautu apkopiet;
Tad, kad mēs būsīm gudrāki,
Jums padziedāsim saldāki! —

Otra puse

Tā, latvieši, lai pateicību dodam
Tiem, kas mūs ir tik tāļu kopuši!
Lai kopā, brāļi, nodziedam tiem godam:
Lai zied — lai spīd tiem kronis mūžīgi!
Un lai par to, ko darīj'ši mums labu,
Vēl debesīs atmaksu pillam dabū!

Bet, brāļi, sakiet, voi mūžīgi mēs
Tik nepraši bērniņi būsīm,
Ka svešiem vien apkopt mūs vajadzēs?
Voi kādreiz tik gudri nekļūsim,
Ka varēsīm kalpot cits citam labprāt
Ar dāvanām, ko tam Dievs līcis iekrāt?

Gods Dievam! Daži latvieši
Ir jau tā prātā gaismoti,
Ka brāļiem prātu kopt jau var,
Un dažs to ar jau labprāt dar'.

Lai *Līventāla*⁵³ veca sirma galva
Kā ērglis otu reiz atjaunojās,
Tad mīlīgi uzvilktu viņa spalva
Mums vēl daudz jaukas, saldās dziesmiņas.
Sirdsmīlīgi lai pušķojam mēs viņu
Ar pateicības rožu vainadziņu.

Un *Bergmanam*⁵⁴, pirmais kas pūlējies
Pie Jēzu vest bērniņus klātu,
Lai saprastu mūžam tie pieķerties
Pie viņa ar ticīgu prātu,
Lai bērni tam mīlības vainagu
Pin šeitān un mūžam par piemiņu.

Ir *neredzīgām Indriķam*⁵⁵
Par viņa jaukām dziesmiņām,
Ko dziedāj's savā tumsībā,
Lai atspīd mūsu mīlība.

Un *Leitānam*⁵⁶, kas neapnicis strādā
Pie mums ar jaukiem stāstiem — grāmatām,
Kas tautas brāļiem brāļa sirdi rāda,
Lai debess puķu kroni uzliekam
Un Dievu lūdzam, lai vēl ilgi ļautu
Tam spīdēt mums un gaismot savu tautu.

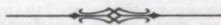
Un *Ruģēnam*⁵⁷, *Štrauhmanam*⁵⁸, *Vītiņam*⁵⁹,
Un *Kānbergim*⁶⁰, *Princim*⁶¹, kas strādā,
Un *Šūlmanam*⁶², *Šēnbergim*⁶³, *Brunovam*⁶⁴,
Kas dažādus peršus sagādā,
Lai meldiņu garu tiem novēlam,
Ka dziedātu saldi vēl turplikam.

Ir *Kaktiņu*⁶⁵ lai pieminam
Par viņa svētām grāmatām:
Svēts patiesības liecinieks
Ir katram lasot garīgs prieks.

Un *Spāģim*⁶⁶, kas ir domāj's agr' un vēli
Pie tam, lai mīļi brāļi latvieši
Ar runāt saprastu ar vācu mēli,
Lai slavu uzdziedam — bet latviski! —
Ar vārdu, kas ko strādāj'ši, ikvienam
Lai mīlestības vainagu uz sienam.

Un dakterim *Bāram*⁶⁷, kas pirmais mums ir,
Kas skaidri izdibināt gādā,
Kā latviešu vārdi jāizšķir
Un bokstābi kopā jāstāda,
Lai rakstot mums nāktos jo lētāki
Un lasot ar veiktos jo vieglāki,

No sirsnīgām pateicībām
Un jaukām goda dziesmiņām
Mēs gribam viņam kroni pīt,
Kas ne vien šeit, bet mūžam spīd!

Voi tie nu visi, kas tā apgaismoti,
Ka brāļiem ko par labu strādāt var?
Ak! dažam labam vēl šie spēki doti
No debess, bet tie labprāt to nedar!
Te dažas vainas gadās, kas tos kavē,
Lai brāļi še — lai eņģ'ļi tur neslavē!

Ak! citi tik smalki sāk izlikties,
Ka cerē to esam par kaunu
Ar latviešu rakstiem nopulēties,
Tiem dziedāt un stāstīt ko jaunu.
„Ko latviešu grāmatas lasīsim?“ —
Sāk runāt, — „Ko laba tur dzirdēsīm?“

Ja savas tautas rakstus kas
Jau nemīl — lasīt apkaunās,
Tas savai tautai ar paties'
Par labu neies pulēties.

Tā lepnība — gan dziedāt tā netiktu! —
Jau dažam vēja spārnus muļķiski
Piesējuse, ka turēt sāk par sliktu,
Ka to vēl sauc un tur par latvieti.
Dzird, ka dažs skolmeister's tur puišus — zeļļus,
Kas bērniem māca atzīt Dieva ceļus!

Jāt, skriet uz pīlēm — teteriem līst,
Pēc zaķīšiem izvandīt krūmus;
Jeb tabaka rullīšus zobos zīst
Un izlaist pa vāciski dūmus.
Pa vāciski cierāt — domāt un iet,
Tas dažam tā augstāka gudrība šķiet.

Voi gribiet tos, jūs vācieši?
Mēs atdodam labprātīgi!
Mums tie maz notīk. Nemiet jūs,
Varbūt jums derīgi kur būs?

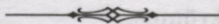
Nu brāļi! pirms mēs savu dziesmu beidzam,
Lai tiem, kas mūsu tautu kopuši —
Voi vācieši, voi latvieši, lai steidzam
Vēl kopā uzdziedāt tiem priecīgi,
Tik mīlīgi, ka kalni, mežs un lauki
Līdz priecādamies no mums atskan jauki.

Un ne vien pa gaisu un klaijumiem
Šī mīlības skaņa lai atskan,
Bet lai ir iekš kapiem un pagrabiem
Šo piemiņas vēsmu ar' noman',
Un tad caur mākoņiem — zvaigznēm lai iet
Priekš Dieva krēsla, kur eņģeļi dzied!

Tā būsīm mēs pateicīgi
Un mīlīgi apkronēj'ši
Tos, kas gar mums ir pūlēj'šies,
Mums prātu gaismot darboj'šies!

Bet visi tie, kas paspētu ko labu
Pie brāļiem strādāt, bet to nedara,
Nekādu goda kroni šeit nedabū,
Nedz tiem atskanēs mūsu dziesmiņa.
Lai vilks tiem kauc — lai pūce — ūpis bļaujās,
Līdz tiem priekš brāļiem prātā šaujās!

E. Dīnsberg.

Komentāri

E. Dinsberga sacerējums „Goda rīme latviešu tautas kopējiem“ pirmoreiz publicēts 1848. gadā laikraksta „Latviešu Avīzes“ 15. un 16. numurā. Dzejasdarba „Pirma puse“ veltīta vācu tautības latviešu literatūras darbiniekiem (minēti arī daži pārvācojušies cittautieši, piem., K. F. Watsons), savukārt „Otrā pusē“ E. Dinsbergs vērsās pie latviešiem, pārsvarā laikabiedriem. Tāpēc komentāros minēto personu tautība nav uzrādīta. Lai tuvinātu Dinsberga saskatīto literatūras kopainu mūsdienu lasītāja uztverei, skaidrojumu darbība gandrīz visos gadījumos „apraujas“ 19. gs. vidū — laikā, kad „Goda rīme latviešu tautas kopējiem“ (komentāros „Rīme“) tika sacerēta un publicēta pirmoreiz.

Pirma puse

¹ Minētas hipotētiskas prūšu un baltu dievības, kuras Baltijas vācu autori attiecināja arī uz latviešu mitoloģiju.

² Meinhards, Meinards (*Meinardus*; ap 1125–1196), bīskaps, organizējis pirmo krusta karu pret Baltijas tautām.

³ Fišers (*Fischer*) Johans (1633–1705), teologs, vadījis Bībeles pirmā izd. (1685–1689) tulkošanu un izdošanu.

⁴ Einhorn (*Einhorn*) Pauls (dzimš. g. nezin.–1655), Baltijas vācu valodnieks un teologs.

⁵ Fīrekers (*Fürecker, Füreccerus*) Kristofs (ap 1615–1684 vai 1685), dzejnieks, valodnieks.

⁶ Ādolfijs (*Adolphi*) Heinrihs (1622–1686), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks, valodnieks.

⁷ Dīcs (*Dietz*) Svante Gustavs (1670–1723), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks.

⁸ Višmanis (*Wischmann*) Johans (ap 17. gs. vidū–1705), teologs, literatūras darbinieks, pirmās latviešu dzejas poētikas (1697) autors.

⁹ Mancelis (*Manzel, Mancelius*) Georgs (1593–1654), teologs, valodnieks, literāts.

¹⁰ Baumanis (*Baumann*) Joahims (1712–1759), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks.

¹¹ Bankavs (*Bankau*) Jākobs Frīdrihs (dzimš. g. nezin.–1725), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks; „Rīmē“ minētā sprediķu grāmata līdz „Rīmes“ publicēšanas laikam bija piedzīvojusi 5 vai 6 izdevumus.

¹² Grēvens (*Gräven*) Aleksandrs (1679–1746), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks. „Rīmē“ norādīts uz Grēvena darbu Kurzemes dziesmugrāmatas 1727. g. izdevuma sagatavošanā.

¹³ Hūns (*Huhn*) Kristiāns (1716–1784), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks. „Rīmē“ uzmanību izpelnījies kā Kurzemes dziesmugrāmatas 1766. g. izdevuma sagatavotājs un redaktors.

¹⁴ Bīnemanis (*Bienemann*) Bernhards Vilhelms (dzimš. g. nezin.–1731 vai 1732 sāk.), teologs un literāts, garīgo dziesmu un apsveikuma dzejoļu autors.

¹⁵ Blaufūss (*Blaufuss*) Frīdrihs Bernhards (1697–1756), teologs, hernhūtiešu kustības atbalstītājs, luterāņu literatūras darbinieks; vairāki Blaufūsa darbi saglabājušies arī rokraksta literatūrā.

¹⁶ Polsterns (*Polstern*) Johans Dītrihs (1686–1760), luterāņu mācītājs, garīgo dziesmu autors.

¹⁷ Hilde (*Hilde*) Frīdrihs Gotlībs (1716–1775), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks, apsveikuma dzejoļu autors.

¹⁸ Veinmanis (*Weinmann*) Johans Vilhelms (1682–1744), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks.

¹⁹ Skodeiskis (*Skodeisky*) Joahims Ernests (dzimš. g. nezin.—1740), mācītājs, luterāņu garīgo dziesmu autors.

²⁰ Lange (*Lange*) Jākobs (1711–1777), teologs, valodnieks, tulkotājs. Piedalījies nozīmīgu luterāņu izdevumu sagatavošanā. Tulkojis P. E. Vildes medicīnisku padomu kopojumu — periodisku izdevumu „Latviešu Ārste“ (1768). Sastādījis latviešu—vācu valodas vārdnīcu.

²¹ Brīskorns (*Briesskorn*) Kristiāns Dāvids (dzimš. g. nezin.—1724), luterāņu mācītājs, viens no Kurzemes dziesmugrāmatas autoriem.

²² Stenders (*Stender*) Gothards Frīdrihs (1714–1796), teologs, filozofs, valodnieks, latviešu laicīgās literatūras aizsācējs.

²³ Lencs (*Lenz*) Kristiāns Dāvids (1720–1798), teologs, „Rīmē“ minēts kā „Sprediķu grāmatas“ (1764–1767) autors.

²⁴ Vatsons (*Watson*) Karls Frīdrihs (1777–1826), luterāņu mācītājs, preses darbinieks, tulkotājs. Dinsbergs viņu piemin kā pirmā latviešu laikraksta „Latviešu Avīzes“ pirmo redaktoru (1822–1826).

²⁵ Volters (*Wolter*) Johans Kristofs (1773–1858), luterāņu mācītājs, rūpējies par latviešu skolu iekārtošanu un skolotāju izglītošanu Kurzemē. Izstrādājis sākotnējo plānu Irlavas skolotāju semināram (atvērts 1840).

²⁶ Launics (*Launitz*) Kristiāns Frīdrihs (1773–1832), teologs, vairāku skolas un praktiska satura grāmatu autors.

²⁷ Hūgenbergers (*Hugenberger*) Karls Frīdrihs Jākobs (1784–1860), luterāņu mācītājs, literāts, viens no pirmajiem „lielās“ literatūras klasikas — J. V. Gētes, F. Šillera u. c. — tulkotājiem, publicējis rakstus par valodniecības, dzejas teorijas jautājumiem.

²⁸ Treijs (*Trey, Treu*) Johanness Hermanis (1794–1849), teologs pirmā Rīgas latviešu laikraksta „Tas Latviešu Laužu Draugs“ (1832–1846) izdevējs un redaktors. „Rīmes“ publicēšanas laikā Treijs atradās izsūtījumā Kauņā par vēršanos pret latviešu pāreju pareizticībā.

²⁹ Pauflers (*Pauffler*) Frīdrihs Nīkolauss (1778–1856), teologs, „Rīmē“ minētā Pauflera „augstā goda kārtā“ — Krievijas Evaņģēliski luterāniskās ģenerālkonsistorijas viceprezidenta amats. Publicējis daudzus rakstus, garīgas dziesmas „Latviešu Avīzēs“.

³⁰ Vilperts (*Wilpert*) Kristiāns Georgs (1742–1813), teologs, luterāņu katehisma „Tās kristīgas mācības izstāstīšana priekš jaunekļiem“ (1813) autors.

³¹ Heselbergs (*Hesselberg*) Heinrihs Frīdrihs Ludvigs (1792–1877), teologs, izteiksmīgs orators, labs pedagogs, atstājis daudzpusīgu literāro mantojumu: latviešu valodas mācību, luterāņu sprediķu grāmatu, vācu reliģiskās ievirzes literāta J. Arnta darbu tulkojumus u. c. „Rīmē“ minētā „Pērļu rota“ (1842) — atbilstīgi gada dienām izkārtots Bībeles tekstu kopojums ar skaidrojumiem.

³² Ulmanis (*Ulmann*) Karls Kristiāns (1793–1871), teologs, luterāņu literatūras darbinieks.

³³ Stobe (*Stobbe*) Matiāss (1742–1817), filozofiju un teoloģiju studējis mājaskolotājs, preses darbinieks — žurnāla „Latviska Gada Grāmata“ (1797–1798) izdevējs un redaktors. Tulkojis latviešu valodā vairākas populārzinātniskas un praktiska satura grāmatas.

³⁴ Lundbergs (*Lundberg*) Jākobs Florentīns (1782–1858), luterāņu mācītājs, literāts, vairāku laicīga satura prozas un dzejas grāmatu (F. Šillera, J. K. Čokes, K. Šmida u. c. darbi) tulkotājs, „Rīmes“ gados daudz publicējās tā laika latviešu periodikā. Atbalstīja savas draudzes ērģelnieka A. Līventāla (sk. 53. komentāru) darbību.

³⁵ Runclers (*Runtzler*) Oto Bernhards Frīdrihs (1802–1844), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks.

³⁶ Baumbahs (*Baumbach*) Johans Kristofs (1742–1801), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks, vācis latviešu valodas materiālus, viens no žurnāla „Latviska Gada Grāmata“ autoriem.

³⁷ Vāgners (*Wagner*) Frīdrihs Vilhelms (1786–1854), luterāņu mācītājs, 19. gs. populāras mācībgrāmatas „Rēķināšanas pamācīšana..“ autors, aktīvs „Latviešu Avīžu“ korespondents.

³⁸ Braše (*Brasche*) Gustavs (1802–1883), luterāņu mācītājs, Dinsbergs viņu varēja zināt kā matemātikas mācībgrāmatas (1835) un lauksaimniecības rokasgrāmatas „Kā Palējās Jānis savu būšanu kopis“ (1844) autoru.

³⁹ Mačevskis (*Maczewski*) Frīdrihs Gustavs (1761–1813), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks, aktīvs žurnāla „Latviska Gada Grāmata“ līdzstrādnieks.

⁴⁰ Šulcs (*Schulz*) Lībegots Oto Konrāds (1772–1840), luterāņu mācītājs, aktīvs „Latviešu Avīžu“ korespondents.

⁴¹ Girgensons (*Girgensohn*) Kristofs Reinholds (1752–1814), teologs, literatūras darbinieks, garīgu dziesmu autors, arī laicīga satura darbu tulkotājs.

⁴² Napjerskis (*Napiersky*) Karls Eduards (1793–1864), teologs, vēlāk skolu inspektors, cenzors, vēsturnieks, bibliogrāfs. „Rīmes“ autors viņu droši vien minējis arī kā galvas rēķinu metodikas mācībgrāmatas „Īsa pamācīšana..“ (1822) autoru.

⁴³ Šmits (*Schmidt*) Karls Gotlobs (1794–1875), teologs, luterāņu garīgās literatūras darbinieks; ar pseidonīmu Ēdoles Kārlis publicējis rakstus un dzejoļus „Latviešu Avīzēs“.

⁴⁴ Mīlihs (*Mylich*) Gotfrīds Georgs (1735–1815), teologs, mūziķis, luterāņu garīgās literatūras darbinieks; atstājis daudzpusīgu racionālisma tradīcijās sakņotu literāro mantojumu — luterāņu dziesmu kompozīcijas, lasāmgrāmatas bērniem (latv. un vācu val.), Jaunās derības latviskā tulkojuma paraugu, latviešu pareizrakstības un izrunas rokasgrāmatu u. c.

⁴⁵ Hilners (*Hillner*). No „Rīmes“ teksta nav noprotams, kuru no diviem luterāņu literatūras darbiniekiem — tēvu Johanu Zamuēlu (1754–1835) vai dēlu Ulrihu Kristiānu Zamuēlu (1784–1825) Dinsbergs pieminējis.

⁴⁶ Elverfelds (*Elverfeld*, latv. val. arī Elferfelds) Karls Gothards (1756–1819), teologs, filozofs, literāts. Latviešu literatūrā paliekamu vietu iemantojis ar „Līgsmības grāmatu“ (1804) un atbalstu, ko sniedzis Neredzīgajam Indriķim (sk. 55. komentāru) viņa dziesmu izdošanā.

⁴⁷ Dēbners (*Doebner*) Kristiāns Karls Augusts (1800–1873), teologs, vēlāk arī bibliogrāfs. 19. gs. 30. gados popularizējis atturības kustību.

⁴⁸ Kupfers (*Kupffer*) Karls Mihaēls Kristiāns (1764–1847), luterāņu mācītājs, viens no „Latviešu Avīžu“ korespondentiem.

⁴⁹ Bilterlīgs (*Bilterling*). Iespējamās divas personas — Augusts Melhiors (1806–1889), mācītājs, „Latviešu Avīžu“ korespondents vai Georgs Zīgmunds (1767–1829), teologs, luterāņu literatūras darbinieks.

⁵⁰ Pantēniuss (*Pantenius*) Vilhelms Kristiāns (1806–1849), teologs, „Rīmes“ publicēšanas laikā „Latviešu Avīžu“ redaktors, arī daudzu publikāciju autors.

⁵¹ Irlavas skolotāju seminārs — mācību iestāde Kurzemes skolotāju sagatavošanai. Darbojās no 1840. līdz 1900. gadam.

⁵² Zadvovskis (*Sadovsky*) Karls (1807–1899), pedagogs, Irlavas skolotāju semināra pirmais direktors (1840–1882).

⁵³ Līvētāls Ansis (1803–1878), rakstvedis, ērgelnieks, iztiku pelnījis arī ar drēbnieka un mūzikas instrumentu skaņošanas darbu. Intensīvi publicējās „Latviešu Avīzēs“ (sākot ar 1830. g.), bet vēlāk, domājams, vairāku brīvdomīgu 40. gadu sākuma dzejoļu dēļ, publikācijas apraujas. „Rīmē“ izteikts mājiens par dzejnieka „izkrišanu“ no aktīvā literārā procesa.

⁵⁴ Bergmanis Andrejs, pedagogs (1810–1869). Strādādams par skolotāju Cīravas-Dzērves latviešu skolā, pirms Irlavas semināra atvēršanas apmācīja pirmos Kurzemes tautskolotājus, arī E. Dinsbergu (1840). Laikrakstos „Latviešu Avīzes“ un „Tas Latviešu Laužu Draugs“ publicēja dzejoļus un vairākus rakstus.

⁵⁵ Neredzīgais Indriķis (1783–1828), neredzīgs dzimtcilvēks, pirmais latviešu tautības dzejnieks, kam tika publicēta dzejoļu grāmata (1806).

⁵⁶ Leitāns Ansis (1815–1874), ierēdnis, vēlāk preses darbinieks. 19. gs. vidū ar savām tulkoto stāstu grāmatām viens no populārākajiem latviešu literātiem.

⁵⁷ Ruģēns Jānis (1817–1876), Cimzes skolotāju seminārā izglītību guvis literāts. „Rīmes“ autoram varēja būt pazīstamas Ruģēna publikācijas avīzē „Tas Latviešu Laužu Draugs“, dzejoļi P. E. Šaca lasīšanas grāmatā (1844) un krājumā „Dziesmiņas latviešu bērniem un jaunekļiem“ (1845, fakt. 1846).

⁵⁸ Štrauhmanis P. (dzimš. un nāves g. nezin.). 19. gs. 40. gados aktīvs „Latviešu Avīžu“ korespondents.

⁵⁹ Vītiņš (vai Fītiņš, publikācijās paraksts *Vieting*) Matīss (1795–1861), ierēdnis, skolotājs, viens no agrīnākajiem (no 1824) latviešu tautības korespondentiem „Latviešu Avīzēs“.

⁶⁰ Kānbergs Jānis (dzimš. un nāves g. nezin.), skolotājs, 19. gs. 40. gados iesūtījis „Latviešu Avīzēm“ dzejoļus, reliģiska satura dziesmas, dažas citas korespondences, tulkojis tolaik populāro K. Šmida stāstu „Jozapats Indias ķēniņa dēls“ (1847).

⁶¹ Princis Jānis (1796–1868), zvejnieks, zemkopis, lībiešu izcelsmes dzejnieks. 1845. g. kopā ar dēlu, arī Jāni (1821–1904) publicējis grāmatu „Jūrnieku svētas dziesmas un lūgšanas“.

⁶² Šulmanis Andrejs (1820–1880), no 1860 mācītājs. „Rīmes“ laikā — skolotājs un ierēdnis, publicējis abos laikrakstos — „Latviešu Avīzēs“ un „Latviešu Laužu Draugā“.

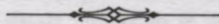
⁶³ Šēnbergs Ernests Ferdinands (1825–1894), skolotājs un literāts, „Rīmē“ vēl iesācējs (pirmās publikācijas 1847).

⁶⁴ Brunovs K. (dzimš. un nāves g. nezin.), rakstvedis, 1847 iesūtījis dažus dzejoļus „Latviešu Avīzēs“.

⁶⁵ Kaktiņš Kristaps (1801–1867), lauksaimnieks, pirmais latviešu tautības grāmatapgādātājs (1835), viens no latviešu 19. gs. rokraksta grāmatniecības autoriem; „Rīmē“ pieminēta viņa sacerētā un par saviem līdzekļiem izdotā sprediķu grāmata „Svētas patiesības liecinieks“ (1841, 1843).

⁶⁶ Spāģis Andrejs (1820–1871), publicists. 19. gs. 40. gados A. Bergmaņa (sk. 54. komentāru) palīgskolotājs, nozīmīgu skolas grāmatu autors. „Rīmē“ minēta vācu valodas mācība „Pārcēlējs, kas māca skolas bērniem viegli no latviešu valodas uz vācu valodu pārcelties“ (1847).

⁶⁷ Bārs Juris (1808–1879), ārsts, valodnieks, dzejnieks. „Rīmes“ tapšanas laikā strādājis par ārstu Dundagā — pagastā, kur dzīvoja E. Dinsbergs.

LITERĀRĀ PROZA LATVIEŠU GRĀMATNIECĪBĀ UN SABIEDRĪBĀ 19. GADSIMTA PĒDĒJĀ TREŠDAĻĀ

19. gs. pēdējā trešdaļā latviešu grāmatniecībā notika kvalitatīvas pārmaiņas. No vienas puses, turpinājās lasāmvielas trivializācija. 1870. gadu beigās jau samērā plaši bija pārstāvēta gan latviski tulkotā, gan oriģinālā triviālliteratūra. No otras puses, šajā laikā aizsākās sistemātiska latviešu lasītāju iepazīstināšana ar pasaules literatūras šedevriem. 1890. gados tie jau veidoja skaitliski lielu un nozīmīgu prozas izdevumu daļu. Laikposms līdz 1870. gadam uzskatāms par aizguvumu adaptācijas periodu. Arī gadsimta pēdējā trešdaļā vēl dominēja tulkotā daiļliteratūra.

Trīsdesmit gados kopumā iznāca vairāk nekā pusotra tūkstoša nosaukumu prozas grāmatu: ap 800 pirmizdevumu un pāri par 100 atkārtotu izdevumu pieaugušajiem, kā arī ap 600 grāmatu bērniem un jaunatnei.¹ Izdevumu skaits pa gadiem mainījās: no 1870. gada līdz 1880. gadu beigām — 10–30 grāmatu gadā, no 1890. gada līdz gadsimta beigām — vairāk nekā 30 grāmatu gadā, kulmināciju sasniedzot 1899. gadā (62 prozas grāmatas). Līdz ar izdevumu kvantitatīvo pieaugumu bija vērojamas arī kvalitatīvas pārmaiņas: palielinājās oriģinālliteratūras īpatsvars, literatūra kļuva žanriski daudzveidīgāka, pieauga mākslinieciski vērtīgu tulkojumu skaits, parādījās jauni izdevumu veidi. Tādējādi grāmatu produkcija atspoguļoja sabiedrības garīgās dzīves aktivitāti 19. gs. 90. gados.

Apmēram 50% no latviešu prozas grāmatu ražas 19. gs. pēdējā trešdaļā bija oriģināldarbi: ap 120 pirmizdevumu un ap 20 atkārtotu izdevumu. To žanriskais sadalījums šāds: pāri par 100 stāstu vai to krājumu, ap 10 romānu, daži folkloras izdevumi. Diemžēl apstākļi neveicināja oriģinālliteratūras attīstību. Lai gan bija jau radusies latviešu inteliģence, par pilnvērtīgu, civilizētām tautām raksturīgu literāro dzīvi vēl pārāgri runāt.

Nebija iespējams iegūt literāro izglītību latviešu valodā. Nabadzīgas bija arī nacionālās literatūras tradīcijas — dzeja, bet it īpaši proza bazējās uz cittautu paraugiem, autori izmantoja pārsvarā aizgūtus motīvus, pat darbu nosaukumus. Tomēr šajā laikā rakstniecībai pievērsās daudzi vēlāk izcili vārda mākslinieki: Rūdolfs Blaumanis, Aspazija, Ernests Birznieks-Upītis, Anna Brigadere, Jānis Poruks, Zeibolts Jēkabs, Māteru Juris, Augusts Deglavs, Doku Atis, Valdis, Jānis Purapuķe.

Taču šī perioda literatūrā figurēja arī virkne vārdu, ko laika straume nodevusi aizmirstībai. Šie t. s. vieglās lektūras autori rakstīja, galvenokārt garīgu centienu mudināti, dažkārt ar publicistiku un stāstiem mēģināja nopelnīt sev iztiku (kaut gan honorāri par oriģināldarbiem bija niecīgi; ienesīgāka bija tulkošana). Pavisam uzskaitīts ap 60 vienas vai vairāku oriģinālgrāmatu autoru. Apmēram puse no viņiem pazīstama latviešu literatūras vēsturē. Dažiem stāstniekiem izdevies noskaidrot tikai amatu, piemēram, Ziemeļu Jānis bijis ārsts Saldū, Juris Stiebrs — skolotājs. Par divdesmit diviem stāstu grāmatu autoriem biogrāfisku ziņu trūkst. Domājams, lielākā daļa no viņiem bijuši ierēdņi vai skolotāji (ar draudzes skolas, ģimnāzijas vai semināra izglītību). Uzziņu literatūrā nav ziņu arī par tolaik lasītāju iecienītu grāmatu autori — Vismaņu Līziņu.² Toties vairākos avotos minēts populārais mīlestības dzejoļu un stāstu autors L a p a s M ā r t i ņ š (1846–1909). Deviņus stāstus, kas iznāca atsevišķās grāmatās (pirmpublicējumi no 1872. g. līdz 1876. g.), viņš sarakstījis pārsteidzoši īsā laikā — 26–30 gadu vecumā, darbojoties kā līdzstrādnieks laikrakstā „Baltijas Vēstnesis“. Viņa debija oriģinālprozā bija neparasti strauja. „Par velti mīlēts“ — „stāsts iz Vidzemes senlaikiem“ — jau 1872. gadā piedzīvoja divus izdevumus. Mazizglītotos lasītājus, iespējams, valdzināja tā skanīgais nosaukums ar mīlestības traģikas solījumu. Turklāt rakstnieka vārds plašākai sabiedrībai jau bija pazīstams — ar panākumiem bija izpārdots viņa „Mīlestības un mīlestības gaudu ziņģu“ 1868. gada pirmizdevums, iespiesti arī citi dzejdarbi. Līdz gadsimta beigām stāsts „Par velti mīlēts“ iznāca vēl trīs reizes. Veiksmes spārnots, Lapas Mārtiņš 1873. gadā laida klajā četras stāstu grāmatas: „Labam laba alga“, „Teicams lielskungs un viņa draugs Graudiņu Ansis“, „Tautas meitiņa, kas kādu tautas dēlu aplaimojuse“ un „Otokars un Alvīne“ („stāsts iz Baltijas senlaikiem“). Dīvos pirmajos stāstos aprakstītas labvēlīgas attiecības starp zemniekiem un muižniekiem. Abi šie darbi atkārtoti nav izdoti. Turpretī stāsts „Tautas meitiņa ..“ — latviskā vidē pārcelts Romeo un Džuljetas motīvs (apakštitulā autors norādījis, ka tas sarakstīts „pēc kāda vācu tautas stāsta līdzības“) — lasītājiem patīcis labāk, un 1894. gadā

tas iespīests otru reizi. „Otokars un Alvīne“, arī mīlestības stāsts, pavisam piedzīvojis trīs izdevumus. Nākamais Lapas Mārīņa stāsts — bestsellers „Pieviltas brūtes nāve“ (1874) — līdz 19. gs. beigām kopumā iespīests četras reizes. 1876. gadā iznāca trīs viņa stāstu grāmatas: „Noziedzies, bet tomēr nevainīgs“, „Laime pēc nelaimes“ un „Smiltņieka Pēteris jeb Kā viņam ar precēšanos gājis“, kurās vērpti beigās laimīgas mīlestības pavedieni. Lapas Mārīņa prozas varoņi ir dzejas mīļotāji vai labi dzied, tāpēc stāsti „pušķoti ar dziesmiņām“. (Ar dzejoļiem savus stāstus 19. gs. 70.–80. gados papildinājuši arī citi latviešu vieglās lektīras autori.) Trīs pēdējie Lapas Mārīņa stāsti atkārtoti nav izdoti, viņa darbība šajā jomā krasi apsīka.

K ā r ļ a C i l i n s k a pirmie darbi rakstīti stiprā cittautu paraugu ietekmē. 1884. gadā sērijā „Īstā tautas bibliotēka“ iznāca viņa grāmata „Puķu kurvīts un baltā roze jeb Pārsteigšanās mīlestībā“ — divi „patiesīgi notikumi“, sentimentāli stāstiņi, kuru sižetu pamatā ir pārpratumi mīlestībā. 1886. gadā nāca klajā vēl divi K. Cilinska mīlestības stāsti: „Jovians un Milda“ un „Valdis un Emma jeb Gals labs, viss labs“. Visas trīs grāmatas 1890. gados tika izdotas atkārtoti. Tālaika modes lieta — tēlot mīlestību starp dažādu sociālo slāņu pārstāvjiem — pavēra autoriem plašas iespējas sarežģījumu izveidei. Šāds sižets risināts arī K. Cilinska stāstā „Ūdensroze jeb Grāvnieku Reiņa piedzīvojumi“ (1893).

Augstas kārtas ļaužu dzīvē lasītāju ievē divi V i s m a ņ u L ī z i ņ a s stāsti. „Krusta Kalna pils jeb Mīlestība nēbaidās no nāves briesmām“ (1888; 1894) ir traģisks mīlas stāsts, pušķots ar ziņģēm. Visai bēdīga sākumā liekas arī noslēgtā skaistule Leontīne — stāsta „Skaistā guvernante jeb Laiks visu atklāj“ (1889; 1892) varone, taču galā laiks padara viņu atkal laimīgu.

Mīlestības sižeti dominē vēl kādos desmit latviešu vieglās lektīras autoru stāstos. Oriģināldarbu sacerētāji gandrīz nemaz nav pievērsušies kriminālajiem, piedzīvojumu un šausmu stāstiem, kā arī reliģiska satura beletristikai. Tas liecina, ka šāda tematika bija sveša mūsu tautas mentalitātei. Toties daudzos stāstos atspoguļota Latvijas sadzīve.

Latviešu romāns 19. gs. nogalē vēl bija pašos aizsākumos. Brāļu Reiņa un Matīsa Kaudzīšu „Mērnīeku laikiem“ (1879) sekoja Māteru Jura „Sadzīves viļņi“ (1879). Abi šie darbi nebija pārāk izplatīti, tomēr inteliģentākajās ģimenēs atrada cienītājus un līdz gadsimta beigām tika izdoti atkārtoti. Nākamie oriģināloromāni parādījās tikai 1890. gados: A. Deglava „Starp divām ugunīm“ (1891) un „Jaunā pasaule“ (3 daļas; 1897–1899), Lapskalnu Andreja „Jaunais mežkungs“ (1893), J. Purapuķes „Jaunā strā-

va" (1895), Ernesta Mežsarga „Dzīves cīņiņš" (1895), Pētera Laša „Valdies!" (1897). Kaut arī tajos bija mēģināts atspoguļot latviešu tautas centienus, šie darbi salīdzinājumā ar Kaudzīšu „Mērnīku laikiem" neizīmēja jaunus mākslinieciskus sasniegumus romāna žanrā. Latviešu rakstnieki atšķirībā no citu Eiropas tautu literātiem vēl nebija gatavi dzīves episkai apcerēšanai. Oriģinālromāns uzplaukumu pieredzēja tikai 20. gad-simtā.³

Attīstoties mašinizētai grāmatu iespiešanai un strauji pieaugot romānu skaitam citās zemēs, latviešu literatūrā ienāca daudz to tulkojumu — gan šī žanra labākie paraugi, gan triviālromāni. Pakāpeniski ieviesās arī žanra apzīmējums. Pirmais latviski tulkotais lubu romāns — G. Brīla „Venēcijas asins nakts jeb Galēru vērgs Marino Marineli" (1876–1877) — apakštitulā vēl norādīts kā „vēsturīgi romantīgs stāsts"; B. A. Bleiha „Kapsētas Urzula jeb Uz tumšām tekām" (1877) nosaukts par „šī laika stāstu", bet E. Flīgares-Karlēnas „Emmas sirds" (1877) — par „zviedru stāstu". Toties A. Puškina „Kapteiņa meitiņa" (1878) un G. M. Ēbersa „Esmu cilvēks" (1879) apakštitulos dēvēti par romāniem, bet G. Filborna (G. F. Borna) „Izabela, Spānijas padzīta ķēniņiene" (1879) raksturota kā „vēsturīgs romāns iz Spānijas jaunākiem laikiem". Romāna kā žanra apzīmējums latviešu grāmatās pirmo reizi parādījies 19. gs. 70. gadu beigās. Iespējams, ka kāds šim žanram pēc būtības atbilstošs darbs atrodams arī agrāk izdoto stāstu vidū. Tā kā dažkārt grūti nošķirt garos stāstus no romāniem, pēdējo skaits lēsts aptuveni: 1870. gados latviski izdots ap 10 tulkoto romānu, 1880. gados — ap 25, bet 90. gados dienasgaismu ieraudzījuši jau apmēram 90 tulkotie romāni. Galvenokārt ar romāniem pie latviešu lasītāja nonāca pasaules literatūras labākie sasniegumi. Tulkoto stāstu produkcijā ilgu laiku dominēja t. s. vācu „tautas grāmatas" (*Volksbücher*), turpretī romāni pārstāvēja dažādus literatūras virzienus un skolas.

Lai gan romantisms Eiropas literatūrā jau bija piedzīvojis norietu, 19. gs. pēdējā trešdaļā latviski tulkoti vairāku šim virzienam uzticīgu prozaīku: V. Haufa (vācu folkloras motīvu cienītājs), V. Millera (vācu vēlinā — tautiskā romantisma pārstāvis), V. Igo, A. Puškina darbi. Sentimentālismam pieskaitāmi N. Karamzina sacerējumi. No vācu reālisma un naturālisma pārstāvjiem visvairāk izdoti H. Zūdermaņa darbi (4 latviski tulkotas grāmatas), bet no franču — E. Zolā darbi (3 grāmatas), kaut gan visumā naturālisms latviešu lasītāju vidū popularitāti neiemantoja. T. s. vācu vēsturisko intelektuālo romānu (*Professorenroman*) pārstāvēja G. M. Ēbersa un E. Ekšteina sacerējumi. No vācu naivā realista F. Reitera bagātā daiļrades pūra tulkoti satīriskie — veselīgā tautas humora caur-

austie darbi (3 grāmatas). Pie reālisma tradīcijām turējušies arī F. Gerštekers (3 latviski tulkotas grāmatas), daļēji E. Viherts (3 grāmatas) un L. Zahers-Mazohs (3 grāmatas).

Ar tulkojumiem latviešu literatūrā ienāca prozas darbi, kuros dzīli skartas sociālās problēmas. Te jāmin G. Mopasāna, E. Pistoriusa, E. Vakano, E. Dēdenrota, Ž. Onē, Č. Dikensa, I. Vazova, J. Lī, N. Gogoļa, Ļ. Tolstoja, I. Turgeņeva, F. Dostojevskā sacerējumi, kā arī J. I. Kraševska (šī novirziena iedibinātājs poļu literatūrā) darbi (5 latviski tulkotas grāmatas). Tāpat kā iepriekšējā periodā, tika latviskoti daudzi t. s. vācu „ciema stāsti“ (*Dorfgeschichten*), kuros episkas idilles nereti papildinātas ar folkloras un didaktikas elementiem. Redzamākie šī novirziena pārstāvji: H. Čoke (tā pamatlicējs), B. Auerbahs, T. H. Pantēniuss.

19. gs. otrajā pusē Vācijā uzplaukumu piedzīvoja t. s. izklaides romāns (*Unterhaltungsroman*), kas bija sevišķi iecienīts sieviešu aprindās. Izdoti arī daudzi šo darbu tulkojumi latviešu valodā. Šī novirziena aizsācēja E. Marlita ieguva pasaules slavu ar romānu „Zelta Elza“ („*Goldsele*“), kurā attēlota šai literatūrai raksturīga varone — nabadzīga, skaista un tikumīga jaunava, kas savu pozitīvo īpašību dēļ beigās izdevīgi apprecas un kļūst laimīga. Latviski tulkoti arī E. Marlitas sekotāju — V. Heimburgas, E. Ädlerfeldes-Bellerstrēmas, S. Verneris, M. Švarcas, B. Zutneris darbi. Daļēji šim novirzienam pieskaitāmi zviedrietis E. Flīgares-Karlēnas sacerējumi.

Jaunu novirzienu vācu beletristikā iezīmēja H. Šmida darbi — no īstenības atrauti eksotiski romāni. Populāra šādu darbu rakstniece bija arī L. Mīlbaha (2 latviski tulkotas grāmatas). No citiem vairāk tulkoto darbu autoriem jāmin K. Šmids — tipiskākais morāli didaktisko stāstu pārstāvis, J. D. H. Temme — šausmu stāstu un kriminālstāstu sacerētājs, N. Hirte — laupītāju un spoku stāstu producētājs, V. Millers — jūras un piekrastes piedzīvojumu aprakstītājs, M. Rings, kas pievērsies vēsturiskai tematikai, E. Viherts, kura uzmanību saistījuši kriminālsizēti. Burtnīcās latviski izdoti arī pa trim apjomīgiem A. Šternberga un G. Filborna lubu romāniem, 15 F. Frīdriha latviski tulkoto grāmatu, kuru vidū ir gan kriminālgabali ar tiem atbilstošiem nosaukumiem („Blēdība nāk gaismā“, „Laiks visu atklāj“), gan humoristiskais „Īsts blēžu stāsts“, gan „konterbandnieku“ un „indiāniešu“ piedzīvojumu apraksti, gan mīlestības stāstiņi, gan darbi par vācu zemnieku dzīvi.

Tāpat kā stāstu latviskošanas sākumposmā, visvairāk tulkoti un izdoti jaunatnes rakstnieku sacerējumi: F. Hofmanim — 82 grāmatas, K. Šmidam — 28 grāmatas. Joprojām lasītāju gaidīti bija V. O. Horna un G. Nī-

rica darbi. 19. gs. pēdējā trešdaļā tulkotās jaunatnes literatūras apritē ienāca arī G. Berlepša, V. Freija, N. Frīsa, G. Gertnera, O. Hekera, Dž. F. Kūpera, T. M. Rīda, H. Stretonas, A. Štīnas, O. Šupa, Ž. Verna, A. Volmāres, K. Zastrova darbi.

Apmēram trešdaļai šī perioda latvisko grāmatu (galvenokārt mazvērtīgajiem — īpaši mīlestības stāstiem) autori nav uzrādīti. Šo „tradīciju” tiecās lauzt tālaika izglītotākie, literatūras darbinieki. Tā, piemēram, Krišjānis Valdemārs brīdinājis no tulkojumu izslavināšanas par oriģināliem, „lai nekrīt mūsu vēl jaunā literatūra apsmieklā”.⁴ Tomēr šādi aicinājumi tikpat kā neietekmēja vieglās lektūras sagādniekus.

Šī perioda latviski tulkoto prozas grāmatu izpētes gaitā apzināti 288 autori.⁵ Neskaitot 65 bērnu un jaunatnes rakstniekus, pēc nacionālās piederības tie iedalāmi šādi: 114 vācu, 28 franču, 19 krievu, 11 angļu, 15 ziemeļu tautu (zviedru, norvēģu, dāņu), 6 poļu, 2 amerikāņu, 2 ungāru, 1 bulgāru rakstnieks; 18 autoriem tautība nav noskaidrota. Līdzās vācu literātiem latviešu lasītāju vairāk iecienīti bijuši poļu rakstnieki (H. Senkevičs, V. Pžiborovskis, M. Rodcevičuvna, E. Ožeškova), kā arī mūsu mentalitātei tuvie ziemeļu kaimiņi (F. Jakobsens, M. Švarca, F. Jansons, E. Karlsens).

Sekojo pieprasījumam, 19. gs. pēdējā trešdaļā no tulkotās daiļliteratūras visvairāk izdota vieglā lektūra, kuras nozīmīgu daļu veido plašie, sižetiski spraigie lubu romāni — būtiska parādība šī perioda grāmatniecībā. Apjomīgo romānu saturs visai vienveidīgs. Parasti intriga vērpta ap skaistu, nevainīgu sievieti, ko vajā ļauni spēki — visbiežāk sāncense vai atraidīts, greizsirdīgs vīrietis. Nelaimīgā tiek mētāta kā pa vilņiem: apvainota slepkavībā, ieslodzīta pagrabā vai psihiatriskajā slimnīcā, spiesta bēguļot, slēpties mežā vai uz jūras. Ļauno spēku centieni īstais mērķis parasti ir kāda lielāka naudas summa, ko grib iegūt netaisnas mantošanas kārtā. Šķiet, pats raksturīgākais lubu romāna paraugs — gan motīvu dažādības, gan sižetiskās izveides paņēmieni ziņā — ir G. Filborna „Bālā grēfiene jeb cīnīšanas dēļ miliona” (1878). Tajā apvienoti sentimentālā, kriminālā un piedzīvojumu romāna elementi. Asas situācijas seko cita citai, turot lasītāju nemītīgā, uztraucošā saspringtībā. Varoņi visu laiku atrodas it kā bezdibeņa malā, tiek pastrādātas slepkavības, dažs šķietami nogalinātais izrādās tomēr dzīvs un darbojas ar vēl lielāku viltību. Galu galā lasītājs kopā ar galvenajiem varoņiem nonāk līdz laimīgām beigām — ļaunā grēfiene tiek atmaskota un notiesāta, bet nevainīgā Lilī var netraucēta doties pie altāra.

Stāstos darbība norisinās it kā „uz mazās skatuves“. Lai gan varoņu iekšējais satvars un ideju loks līdzīgs romānos attēlotajam, tēlu un motīvu te mazāk, ir izvēsta viena (nevis sazarota kā romānos) sižeta līnija. Arī latvisko stāstu literatūrā 19. gs. pēdējā trešdaļā vērojama zināma izaugsme, dažāda līmeņa darbu polarizēšanās. Ja agrāk noteicošās bija stāstu pamācīgās idejas, lasītāja tikumiskā audzināšana, tad šajā periodā priekšplānā izvirzījusies stāstu lasīšana kā laika pavadīšanas līdzeklis. Sižeti veidoti spraigāki, detaļās bagātāki, situācijas galējākas — īpaši piedzīvojumu stāstos. Netrūkst arī „lēnīgu“, asarainu darbu, kuru galvenās varones (tāpat kā autore) pārsvarā ir sievietes. Daudzos stāstos risinātas vecāku un bērnu attiecības.

Stāstu idejiskais saturs vērtējams kā diezgan ierobežots. Vairākums ir mīlestības stāstu, kuros šīs attiecības — vienīgais darbības virzītājs. Arī lielā daļā pārējo stāstu, kuru sižetu virzību nosaka citi motīvi, darbojas pa mīlas pārim, kas beigās dodas laulībā. Intrigu parasti saasina kāds šķērslis jauno ļaužu ceļā pie altāra — visbiežāk sāncensša pretdarbība, vecāku liegums vai kārtu aizspriedumi. Pārvarot šos šķēršļus, vīrieši pierāda savu godprātību un spēju iekarot vietu dzīvē, sievietes — jūtu pastāvību un uzticību.

Otru lielāko tematisko grupu veido piedzīvojumu stāsti. Tie aizved lasītāju Amerikas prērijās, Āfrikas tuksnešos un mūžamežos, uz jūras un gaisā, uz vientuļām salām, pie mežoniem, laupītāju midzeņos, kontrabandistu vidē, vergu cīņās. Daudzos stāstos sastopami briesmīgi, nežēlīgi bandu vadoņi. Cīņas bieži notiek naudas un mantas, vēl biežāk — kādas sievietes dēļ. Noslēpumainību un romantiku pastiprina darbības norise vēsturiski tālos laikmetos, senu karu laikā. Tādējādi piedzīvojumu stāsti nereti saplūst ar vēsturiskajiem. Piedzīvojumu stāstiem tuvi arī spoku un šausmu stāsti un kriminālstāsti. Agrāk latviskotajos kriminālstāstos aprakstīta galvenokārt noziedznieku tiesāšana un sodīšana, turpretī šī perioda sacerējumos vairāk tēlota viņu darbošanās. Laupītāju vadoņu „superība“ reizēm saistīta ar augstas kārtas izcelsmi, bet nelaimīgu bērnību, kā dēļ viņi nonākuši neceļos. Stāstu gaitā šie vadoņi pārdzīvo iekšēju krīzi, taču noziedzīgā pagātne neļauj viņiem kļūt par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem. Ap 50 stāstu veltīts viena nozieguma — visbiežāk slepkavības — aprakstam.

Apmēram 100 stāstu neiekļaujas minētajā tematikā. Tie lielākoties ir sacerējumi par vecāku un bērnu attiecībām, sava laika sadzīvi, humoristiski stāsti, kā arī ievērojams skaits reliģiskas ievirzes daiļdarbu. Diemžēl, labi ja pusē no tiem saskatāmas mākslinieciskas meistarības iezīmes.

19. gs. pēdējā trešdaļā latviešu sabiedrībā joprojām populāri bija vēstītājfolkloras sacerējumi. Šie darbi, adresēti pirmām kārtām bērniem, izplatījās arī pieaugušo vidū — it īpaši kolektīvās lasīšanas veidā, kopā ar nostāstiem (tādējādi saplūstot tautas mutvārdu un rakstītajai daiļradei). Tāpat kā iepriekšējā periodā, nāca klajā tulkotas cittautu pasakas — gan pa vienai, gan krājumos. Iecienītas bija teikas un leģendas. Daudzi vēstītājfolkloras darbi priekšvārdos raksturoti kā stāsti, „it brīnišķīgi un sirdi aizgrābdami“, tād kā vieglā lektūra. Sevišķi tas attiecas uz teikām un nostāstiem par vēsturiski reālu vai leģendāru personu dzīvi („Tīrus ķēniņš Apoloniuss“, „Stāsts no pacietīgās ķēniņienes Krescentijas“, „Vācu ķeizara dēla Ata brīnišķīgi piedzīvojumi“, „Pūķu kāvējs, ragādis Zigfrīds“). Kādus 10 izdevumus pieredzēja „Tūkstoš un vienas nakts pasakas“, rekomendētas arī kā „arābiešu stāsti“. Atkārtoti iznāca grāmatas „Barona Minhauzena brīnišķīgi un jocīgi trāpījumi“ (3 izdevumi), „Dakteris Fausts“ (5 izdevumi), „Tils Pūcesspieģelis, cik jocīgi un traki tas dzīvojis“ (5 izdevumi). Atšķirībā no šīs „tautas grāmatu“ tradīcijās izdotās lasāmvielas klāsta „Stāstu par Igora karā eju..“ (Krieviņ-Kuivu Andreja (A. Šlēziņa) tulkojums) papildina komentāri, kas iepazīstina lasītāju ar šo senkrievu literatūras šedevru. Šī grāmata bija aizsākums cittautu folkloras un senās literatūras zinātniskajiem izdevumiem latviešu valodā.

Raksta autore apzinājusi 215 personas, kas 19. gs. pēdējā trešdaļā iesaistījušās prozas darbu latviskošanā.⁶ Tulkošana tolaik vēl nebija profesionāla nodarbošanās, bet pārsvarā epizodisks — mēģinājuma vai gadījuma rakstura darbs. Rezultātā — daudz zemas kvalitātes tulkojumu, kas liecina par sliktu valodas izjūtu, nevērību vai oriģinālteksta būtības neizpratni. Citu svešvalodu neprasmes dēļ tika tulkots galvenokārt ar vācu valodas starpniecību, tādēļ tulkojumos liels skaits ģermānismu, vācu valodai raksturīgas teikumu konstrukcijas. Pēc agrāko gadu tradīcijas cittautu autoru darbi bieži tika lokalizēti vai pat brīvi pārstāstīti. (Ar laiku šī tendence mazinājās — labākie tulkotāji respektēja oriģinālu, centās to atveidot pēc iespējas precīzāk.) Neveiksmīga latviskojuma dēļ svešvalodas pratējam dažkārt grūti atpazīt pirmavotu, izkropļotas pat atsevišķu pasaules literatūras šedevru idejas, tikai retos gadījumos saglabāta darba noskaņa. Tā, piemēram, visai dažādi latviskota A. Puškina „Kapteiņa meitiņa“. Stāsta pirmais — Nīcas skolotāja A. Skares tulkojums (izdots 1878. g.) pieskaitāms pie vieglās lektūras. Šādai literatūrai vēl tuvāks J. Lauvas variants (izdevumi 1891. g. un 1895. g.). Turpretī „Kapteiņa meitiņa“ Andrieva Niedras tulkojumā, kas iznāca 1899. gadā kopā ar autora biogrāfiju, uzskatāms jau par nopietnu A. Puškina darba izdevumu.

„Brīvi pēc Puškina“ kādi K. S. un K. K. pārtulkojuši arī „Laupītāju vīrsnieku Dubrovski“ (1878).

1885. gadā latviski izdoto stāstu ražu recenzents Vensku Edvarts (Edvarts Skujenieks) vērtējis šādi: „Tikai retais tulkotājs centies darīt tulkojumu oriģināla cienīgu, tie citi strādājuši kā algādži, neiedomādamies oriģināla garā, necenzdamies parādīt viņa jaukumus arī tulkojumā“.⁷ Tālaika periodiskajā presē regulāri izskanēja kritiķu aicinājumi pievērst lielāku uzmanību tulkojuma valodai. Taču šo darbu kvalitāte tikpat kā neuzlabojās. Tikai nedaudzi tulkotāji (galvenokārt nopietnas literatūras latviskotāji, arī atsevišķi vieglās lektūras sagādnieki) maksimāli koncentrēja enerģiju šim darbam, mēģināja to veikt pēc labākās sirdsapziņas. Viens no viņiem bija Ernests Dinsbergs, kas vismaz centās sekot jaunajām tendencēm literatūrā, atbilstoši savām spējām tuvināt tulkojumu oriģinālam. Pēc izdevēja Eduarda Zīslaka pasūtījuma pārtulkotā B. Auerbaha stāsta „Baskājiete“ (1880) priekšvārdā viņš rakstījis: „Esmu cieti vien turējies pie oriģināla un tikai tādās vietās, kur nekā nevarēju izdarīt, kādus teicienus esmu brīvāki pārcēlis. Un to tādēļ darīju, ka negribēju to kā savu, bet kā Auerbaha stāstu priekšā celt“. Jurjānu Dāvim krievu reālistiskā rakstnieka N. Pomjalovska romāna „Zemu ļaužu laime jeb Molotovs“ tulkojums kļuva par īsā mūža garīgo centienu galveno piepildījumu. Kā grāmatas priekšvārdā (tā iznāca 1878. g. — jau pēc tulkotāja nāves) rakstījis Fricis Brīvzemnieks, darbam Jurjānu Dāvis bijis ļoti pieķēries un ielicis tajā visu prasmi un pūles. Pamatīgumu apliecina arī grāmatā ievietotā Jurjānu Dāvja apcere par N. Pomjalovski (visai reta parādība šī perioda izdevumos; priekšvārdos, ja tādi bija, parasti tika pasniegti pavirši satura pārstāsti). Par nopietnu pieeju tulkošanai liecina arī F. Brīvzemnieka latviskotais N. Gogoļa darbs „Tarass Buļba“ (1877). „Gogoļa valodu tā tulkot, ka visi domu smalkumi un savādības pilnīgi atdoti tulkojumā, — tas ir visai grūti. Gogoļa valodu tā tulkot, ka pie tam pat visi oriģināla košumi smaržotu iz tulkojuma, — tas gan nav nevienam iespējams“, atzinis F. Brīvzemnieks, grāmatas priekšvārdā aprakstot gudu tautas vēsturi un Tarasa Buļbas vadīto sacelšanos — lai lasītājs varētu salīdzināt patiesos faktus ar stāstu, kas „pa lielai daļai izdomāts“. Savukārt plašu apceri par Venēciju G. Brīla romāna „Venēcijas asins nakts..“ (1876–1877) priekšvārdā sniedzis tulkotājs Heinrihs Alunāns — acīmredzot tādējādi gribējis piesaistīt pircējus neparasti apjomīgam darbam, kas „trīsreiz tik liels kā Robinsons Krūziņš“. Labākie literāti bija pievērsušies saturīgākiem daiļdarbiem: Aspazija pārtulkojusi H. Senkeviča romānu „Kurp ej?“ („*Quo vadis?*“), Vensku Edvarts — I. Turgeņeva „Nekrietnos bērnus“, atsevišķus

stāstus tulkojuši Apsīšu Jēkabs, Augusts Deglavs, Kārlis Ezerietis, Valdis F. Dostojevskis „Brāļus Karamazovus“ (1899) pārtulkojis P. Pauls — žurnālists, „Dienas Lapas“ un citu laikrakstu līdzstrādnieks Pēteris Pētersons (1860–1900). 19. gs. beigās labas literatūras tulkotājus pulcēja Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa, „Liepājas citu tautu rakstnieku tulkotāji“ (vēlākā Liepājas Latviešu grāmatu izdevēju biedrība), laikraksts „Dienas Lapa“. Tikai dažiem no viņiem bija augstākā humanitārā izglītība, lielākajai daļai — skolotāju semināra, ģimnāzijas vai pat zemāka izglītība. Tulkotāju vidū bija skolotāji, publicisti, laikrakstu redakciju darbinieki, ierēdņi. Vairāki desmiti tulkotāju bagātinājuši latviešu grāmatniecību ar labākajiem sava laika un pagātnes autoru, kā arī līdz tam netulkotu rakstnieku darbiem. Tā Andrejs Jansons latviskojis B. Bjernsona, J. I. Kraševska, J. J. Krēmera, H. Senkeviča, H. Šaumberga sacerējumus; A. Ivanovičs — Š. Petēfi, Emīlija Kalniņa — H. R. Hagarda, J. Lī, A. Capa; Lieparnieku Ženija — H. Heiberģa, E. A. Kēniga, A. Šrādera, H. Zūdermaņa; Andrievs Niedra — A. Puškina, J. E. Grothūsa; Paegļu Mārtiņš — Č. Dikensa, J. Evelina, V. Koroļenko, Ļ. Tolstoja, E. Zolā; Ermanis Pīpiņš-Vizulis — D. Koropčevska, N. Gogoļa, H. Zūdermaņa; Salzemnieku Kārlis — N. Gogoļa; Kārlis Stālberģs — V. Haufa; Jānis Steglavs — H. Senkeviča, B. Melhauzena, A. K. Gantera; skolotājs Jānis Ulpe — K. Grīna-Darsija, G. M. Ēbersa; Bergu Jānis — H. Zūdermaņa; Džūkstes skolotājs un dzejnieks Roberts Bērziņš — G. M. Ēbersa, V. Heimbargas; liepājnieks Pēteris Dreimanis — I. Turgeņeva; Jānis Alfreds Kukurs — A. Puškina, H. Senkeviča darbus. Pa kādai grāmatai pārtulkojis arī skolotājs Jūlijs Vīstucis un Jēkabs Vāgners, žurnālisti Kārlis Graudiņš un Jānis Vidiņš, kā arī vēl ap desmit tulkotāju. Lielā daļā šajā pētījumā apzināto tulkotāju latviskojuši vienu divus viegla rakstura, paseklus lasāmgabalus. Trīs līdz desmit šādas grāmatas „pārcēlis“ Andrejs Spera (pārsvarā sieviešu literatūras tulkotājs), Jānis Brigaders, Ansis Līventāls, Jānis Misiņš, Jānis Dīcmanis, skolotājs un laikrakstu redakciju darbinieks Augusts Briedis, sabiedriskais darbinieks Pēteris Siliņš u. c. — pavisam 24 personas.

Tikai dažu tulkotāju devums ir visai ievērojams. Gan latviskoto darbu skaita un apjoma, gan novatorisma ziņā pirmām kārtām jāmin Jānis Straume (Vaidelaitis; 1861–1929) — komponists, mūzikas teorētiķis un dzejnieks, vispusīgi apdāvināts cilvēks, čakls darbarūķis. Izvēloties tulkojumus, Straume ne tik daudz rīkojies pēc idejiskiem apsvērumiem, cik centies ievērot vidusmēra lasītāja intereses. Lielākā daļa viņa tulkojumu tapuši, strādājot „Tēvijas“ redakcijā, un sākotnēji publicēti laikraksta

feletonā, vēlāk izdoti arī atsevišķi. Vairākums no tiem (21) ir romāni (caurmērā ap 100–200 lpp. lieli), apjomīgākie — E. A. Kēniga „Neīstais dēls“ (1897) un „Vai vainīgs?“ (1895). J. Straume iepazīstinājis latviešu lasītāju ar F. Jakobsena, G. Mopasāna, A. Peškava, V. Pžiborovska, E. Zolā sacerējumiem, tulkojis arī vairāku cittautu rakstnieču: ungārietes H. Benickas-Baikas, polietes M. Rodcevičuvnas, anglietes S. Gouldas, īrietes J. Feilmanes saturīgos darbus. Pie labas laika kavēkļa literatūras tāpat pieskaitāmi viņa latviskotie E. Viherta, M. Jokaji, H. Rozentāla-Bonina, A. G. Zutnera, M. Ringa, E. Vihmaņa, H. Vahenhūzena sacerējumi, kā arī D. Tēdena, K. Šlībena-Reventlova, F. Frīdriha kriminālromāni. J. Straumes tulkotie nopietnie darbi (kaut arī ne pati izcilākā klasika) sekmēja masu lasītāja literārās gaumes izkopšanu, bagātināja latviešu prozas izdevumu klāstu.

Jēkabsons Dravnieks (Draviņš-Dravnieks; 1858–1927) — skolotājs un literāts, pirmās latviešu konversācijas vārdnīcas izdevējs darbojās gan daiļliteratūras sacerēšanas, gan tulkošanas jomā, viņš latviskojis 13 grāmatu. Vairākās no tām — I. Vazova „Grūtā jūgā“, A. Nīmaņa „Būru zēnā“ u. c. — atainota mazo tautu cīņa par brīvību un neatkarību, kas tolaik jo īpaši sasaucās ar latviešu tautas tieksmi pēc neatkarības (tā bija pretreakcija 19. gs. beigās izvērstajai cariskās Krievijas rusifikācijas politikai). J. Dravnieks tulkojis arī Č. Dikensa „Angļu džentlmeņa Nikolasa Niklbija piedzīvojumus“, F. Reitera, Ž. Onē, T. H. Pantēnusa, G. Hruščova-Sokoļņikova, F. Gerštekera, V. O. Horna, K. E. Franko, B. Zutneres darbus.

Citāda rakstura ir **Lapas Mārtiņa** tulkojumi (27 grāmatas). Viņš pildījis galvenokārt peļņas izdevēju pasūtījumus — tātad domājis ne tik daudz par labu literatūru, cik par materiālo līdzekļu ieguvu. Lapas Mārtiņš strādājis apbrīnojami ražīgi — vienlaikus ar tulkošanu, kā jau iepriekš minēts, pats rakstījis stāstus un dzejoļus. Viņam bijusi laba valodas izjūta, literārā darba iemaņas, bet slihta literārā gaume. Pārtulkojis vairākus nelielus mīlestības un „razbainieku“ stāstus (1873. g. izdotas 3 grāmatas, 1874. g. — 9 grāmatas), Lapas Mārtiņš kļuva par galveno burtnīcu romānu sagādnieku. 1876. gadā viņa tulkojumā nāca klajā A. Šternberga romāns „Cīnīšanās uz dzīvību un nāvi jeb Belgradas roze“, 1877. gadā — B. A. Bleiha „Kapsētas Urzulas..“ 1.–2. daļa, 1879. gadā un 1880. gadā — G. Filborna lielie „vēsturīgie“ romāni „Izabela..“ un „Don Karlos“. Pēdējais Lapas Mārtiņa latviskotais burtnīcu romāns bija R. Frankenburga „Medinieks“ (1890). Šajā laikā viņš paguva pārtulkot arī pa kādam stāstam, latviskoja populāros E. Flīgares-Karlēnas, S. Verneris, E. F. K. Langes sieviešu romānus.

Vairākus — diemžēl idejiski mazvērtīgus darbus (11 „jaukus“ piedzīvojumu un mīlestības stāstiņus, pāris teikas) pārtulkojis P. Prūs.

Latviešu prozu 19. gs. pēdējā trešdaļā izdevušas apmēram 10 personas — dažs finansējis tikai vienu izdevumu, citi laiduši klajā pat pāri par 100 iespieddarbu. Tieši apgādi šajā periodā lielā mērā noteica grāmatu repertuāru. Grāmatu ražošana bija nozare, kurā daudzi centās gūt peļņu. Lai konkurences apstākļos neizputētu, arī tie izdevēji, kam rūpēja vērtīga literatūra, bija spiesti izlaist kaut daļu produkcijas lasītāju pieprasījuma apmierināšanai. Tāpēc līdzās darbiem, kas sekmēja latviešu kultūras attīstību, samērā plaši pārstāvēta arī vieglā lektūra.

Heinrihs (Indriķis) Alunāns 1874. gadā laida klajā latviskoto N. Hirtes „Fenelu“ — „briesmu stāstu iz Neapoles pilsētas“ — un kriminālstāstu „Blēdība griež sev asas rīkstes“. Turpmākajos 25 darbības gados viņš izdeva vairāk nekā 100 prozas grāmatu — visai dažāda idejiskā un mākslinieciskā līmeņa sacerējumus. Iespiežot brāļu Kaudzīšu „Mērnīeku laikus“ (1879) un dažus citu latviešu autoru darbus, H. Alunāns veicināja oriģinālliteratūras attīstību. Viņa progresīvos centienus nozīmīgu grāmatu apgādāšanā apliecina E. Zolā, G. Mopasāna, H. Zūdermaņa, B. Bjernsona, Č. Dikensa tulkoto darbu izdevumi. H. Alunāns pats aktīvi piedalījās literatūras izvēlē, uzturēja kontaktus ar tulkotājiem. „Ja Jums uz vasaru atliktos vaļas,“ viņš 1879. gada 26. aprīlī griezies pie M. Kaudzītes, „tad lūgtu Jūs priekš manis ko tulkot. Tulkošana ir arvienu pateicīgāks darbs nekā oriģināla rakstīšana, tāpēc es domāju, ka gan Jums vajadzētu ko uzņemties tulkot, vai to, ko es Jums izlasītu, vai ko Jūs paši izlasītos.“⁸ Reizēm izdevējs ieteicis arī darbu virsrakstus. Tā 1897. gada 5. oktobrī viņš rakstījis F. Merieta romāna tulkotājam M. Kaudzītem: „Grāmatas nosaukumu neliksim vis Jēkabs Godiņš, bet „Temzes bērni“, jo Jēkabs Godiņš ir par prastu virsrakstu.“⁹ H. Alunāna izdevumu vidū daudz apjomīgu darbu. Lielos izklaides romānus viņš izdeva burtnīcās. 1878.–1880. gadā cits pēc cita dienasgaismu ieraudzīja G. Filborna romāni „Bālā grēfiene..“ (17 burtnīcas, pavisam 803 lpp.), „Izabela..“ (23 burtnīcas, 1120 lpp.) un „Don Karlos“ (9 burtnīcas, 896 lpp.), B. A. Bleiha „Kapsētas Urzulas..“ 4. daļa (22 burtnīcas, 1411 lpp.), A. Šternberga romāns „Laura“ (39 burtnīcas, 1935 lpp.), nezināmu autoru darbi „Dieva sods jeb balsis iz kapa“ (33 burtnīcas, 1600 lpp.) un „Skaistā verdzene Valida“ (44 burtnīcas, 2182 lpp.).

Šķiet, tikai par peļņu domājuši brāļi Kārlis un Miķelis Buši, laižot klajā pāri par 50 nelielu tulkotu grāmatiņu — mīlestības stāstus, kriminālstāstus u. c. masu lasītāja pieprasītu literatūru. Apjomīgāki vienīgi

daži stāsti un divi burtnīcu romāni (A. Šternberga „Cīnīšanās uz dzīvību un nāvi ..“, B. A. Bleiha „Kapsētas Urzulas ..“ 1.–2. daļa). Brāļu Bušu apgādā vairākus izdevumus piedzīvoja arī atsevišķi Lapas Mārtiņa oriģinālstāsti. Nosaucis Bušu izdoto tulkoto darbu „Lieldienas jēra asinis“ par „prastu, ļoti prastu joku“, Ādolfs Alunāns laikraksta feļetonā ironizējis: „Es esmu tagad skaidri pārliecināts, ka Bušs nav vis prātā jucis, bet ka viņš tikai tīšu prātu izrāda sajukušā lomā, lai viņu izsmietu, pārspriestu viņa aplamības un lai publika tad iz ziņkārības pirktu un lasītu viņa makulatūru.“¹⁰

Arī Mārtiņš Jākobsons (ap 80 prozas izdevumu) orientējies galvenokārt uz lasītāju aprobēto stāstu literatūru. Kritiķu vērtējums diezgan bargs: „Par Jākobsona apgādībā iznākušām grāmatām vispārīgi jāsaka, ka tās vissliktākās starp sliktajām, kas 1885. gadā (acīmredzot domāts 1886. gads. — L. L.) iznākušas.“¹¹ Viņš atkārtoti laida klajā agrāk publicētus populārus stāstus (K. Šmida „Grāfa lielmāte Genoveva“, V. Tareneka „Kugis Norvila ar izreizotājiem jūras laupītāju nagos“ u. c.). Sevišķi viņš bija iecienījis piedzīvojumu un kriminālliteratūru, kā arī šausmu stāstus. Līdzās tulkojumiem M. Jākobsons izdeva daudz oriģināldarbu: gan triviālliteratūru (K. Cilinska, Vismaņu Līziņas, Mārtiņa Dalbiņa, Melbāržu Mārtiņa stāstus), gan mazliet vērtīgākus sacerējumus (J. Purapuķes, J. Peņģerota (Svešā) stāstus). Pieprasīta bija viņa 1891. gadā un 1895. gadā iespiestā A. Puškina „Kapteiņa meitiņa“. H. Zūdermaņa darba „Rūpes“ izdošanu, iespējams, noteica presē izvērstā polemika par šī autora lugām.

Daiļliteratūru turpināja izdot arī J. F. Stefenhāgena un dēla uzņēmums. Tas laida klajā populāru stāstu atkārtotus izdevumus, tulkotas cittautu folkloras apdares gan bērniem, gan pieaugušajiem, nelielus piedzīvojumu stāstus — pavisam ap 50 grāmatu. Šajā uzņēmumā tika iespiestas arī citu apgādu grāmatas. Visvairāk Stefenhāgeni spiestuvi izmantoja Johans Frīdrihs Šablovskis, kas izdeva ap 120 daiļliteratūras sacerējumu, visvairāk stāstīņus. Tā laika grāmatu pircējus saistīja šo izdevumu spilgtie, bilžainie vāki. Pieprasījumu nodrošināja nelielais darbu apjoms. J. F. Šablovskis laida klajā arī pāris lubu romānu.

Produktīvi izdevēji, kaut ne tik ražīgi kā iepriekš minētie, bija Pūcīšu Ģederts (ap 50 grāmatu) un Edwards Zīslaks (ap 20 grāmatu), kuriem rūpēja latviešu literatūras augšupeja. Pūcīšu Ģederta apgādā iznāca tulkotie N. Gogoļa, F. Šillera, V. Herhenbaha, Š. Petēfi, F. R. Kreivalda, T. H. Pantēnusa darbi, kā arī vairāki labi latviešu autoru (Vensku Edvarta, Jēkaba Lautenbaha-Jūsmaņa, A. Deglava, Sudrabu Edžus) sacerējumi. Daļu grāmatu Pūcīšu Ģederts apvienoja sērijā „Stāstu krājums“.

Tajā līdzās Lapas Mārtiņa „Pieviltas brūtes nāvei“ iekļāva arī tulkojumus: F. Šillera „Miroņu sasaucēju“ un I. Turgeņeva „Nekrietnos bērnus“. Visumā Pūcišu Ģederta iespiestie „ļoti jaukie stāsti“ nebija tik sekli kā, piemēram, M. Jākobsona vai J. F. Šablovskā apgādātie. Tomēr E. Flīgares-Karlēnas romānu „Emmas sirds“ un E. Marlitas „Zelta Elzu“ viņš, šķiet, izdeva peļņas nolūkā. Tulkotājs Rabatu Žanis sevis un izdevēja attaisnošanai „Zelta Elzas“ (1881) priekšvārdā rakstījis: „Mēdz sūdzēties, ka daži, mūsu rakstniecību ar romāniem apgādādami, no svešām valodām izmeklējot diezgan sliktus, kas lasītāju garšu tā būšot samaitāt, ka tie nevienai krietnai grāmatai neskatīšoties vairs ne virsū,“ — un tālāk pastāstījis par E. Marlitas popularitāti citās zemēs. E. Zīslaka izdevumu klāstā bija K. Stālberga tulkotās V. Haufa folkloras apdares, A. Puškina „Kundze par zemnieci“, N. Pomjalovska „Zemu ļaužu laime..“, G. M. Ēbersa „Esmu cilvēks“, B. Auerbaha „Baskājiete“, daži mīlestības stāsti — arī Lapas Mārtiņa sacerētie.

Viegla satura literatūru izdeva liepājnieks Klāvs Uksstiņš (pāri par 30 grāmatu) — „patiesīgus stāstiņus“, „romantīgus un vēsturīgus gadījumus“, tādus, kas „jocīgi lasot“ vai „noslēpumaini“. Viņš apgādāja arī vairākus vēstītājfolkloras darbus, to skaitā paša tulkoto „Ivanu Mazepu, Mazkrievijas pārvaldnieku“.

Ernsts Plātešs (pāri par 40 grāmatu) gan pārdrūkāja agrāk izdotus populārus stāstus, gan iespieda jaunus — pārsvarā mīlestības stāstus, kontrabandistu darbības un slepkavību aprakstus. Atzinīgi jāvērtē tādi E. Plātesa izdevumi kā visai apjomīgais A. Deglava romāns „Jaunā strāva“, J. Poruka fantāzija „Pērļu zvejnieks“, H. Senkeviča romāns „Kurpej?“ , I. Turgeņeva „Mumu“ un F. Dostojevskā „Brāļi Karamazovi“.

Pārējo izdevēju sarūpēto prozas darbu skaits, atsevišķi ņemot, bija neliels (daži iespieda maz, bet regulāri; ar daiļliteratūras izdošanu nodarbojās arī vairāki grāmattirgotāji). Tomēr visi kopā viņi apgādāja apmēram trešo daļu no šī perioda beletristikas latviešu valodā. Kādi 50 izdevēji laida klajā no pāris grāmatām līdz dažiem desmitiem prozas darbu katrs. Daļa no viņiem bija patiesi ieinteresēti latviešu kultūras attīstībā, popularizēja labākos pašmāju un cittautu rakstnieku sacerējumus. Skaitā nedaudzi, bet vērtīgi bija Jāņa Ozola izdevumi: H. Zūdermaņa „Kaķu nams“, N. Gogoļa „Mirusās dvēsele“, J. Poruka „Sakopotie stāstiņi“, brāļu Kaudzīšu „Mērnīku laiku“ 2. iespiedums (1891). Vairākas nozīmīgas sava laika ārzemju autoru grāmatas latviski izdeva firma „Kalniņš un Deičmanis“ (Gustavs Kalniņš un Indriķis Deičmanis). Ievērojamus cittautu rakstnieku un krievu klasiķu darbus laida klajā Liepājas skolotājs

Matīss Pētersons (9 grāmatas). Nopietnu lasāmvielu, arī tulkojumus no krievu valodas, apgādāja Andrejs Krūmiņš (17 grāmatas). Bernhards Dīriķis (9 grāmatas) orientējās galvenokārt uz latviešu autoru sacerējumiem un tulkojumiem, kas atspoguļo mazo tautu brīvības cīņas. J. Draviņš - Dravnieks līdzās mazvērtīgiem tulkojumiem izdeva arī R. Blaumaņa un Puriņu Klāva darbus. Ļoti vērtīgu literatūru apgādāja Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa un Liepājas Latviešu grāmatu izdevēju biedrība. Tikai latviešu autoru sacerējumus laida klajā J. Brigaders. Pa kādam nopietnam darbam sarūpēja arī J. A. Kukurs un J. Misiņš.

H. Jēgermanis izdeva tulkoto krievu lubu literatūru, brāļi Zilbermaņi, brāļi Brillles, O. Kiršs, P. Lucavs — sieviešu lasāmvielu. Kārlis Mačernieks (Cēsīs) pievērsās pusfantastiskiem piedzīvojumu aprakstiem, A. Lukovskis — piedzīvojumiem uz jūras. Jānis Dzirkalis (Smiltēnē) iespieda atkārtotus izdevumus — arī dažus Lapas Mārtiņa stāstus. Vienīgi izklaides literatūru izdeva Ernests Vesmanis; nelielā daudzumā to izplatīja arī citi izdevēji gan galvaspilsētā, gan provincē. 31 persona izdevusi pa vienai prozas grāmatai, to skaitā vairāki tulkotāji (Āronu Matīss, M. Vulfa, Pēteris Zēvalds) — pašu sarūpētos darbus. Pa vienai savam profilam atbilstoši prozas grāmatai apgādājušas atturības biedrības „Saule“ un „Zilais krusts“.

Īpašu grupu veido t. s. autoru izdevumi. To vidū ir gan sadzīves tēlojumi, piemēram, Māteru Jura „Sadzīves vilņi“, T. Ragovska „Dzimtenes sētās“, J. Dravnieka „Brūtes meklētājs. Laika bilde iz Baltijas sadzīves“, gan arī — R. Blaumaņa novele „Nāves ēnā“, A. Deglava stāstu krājums „Laimei uz pēdām“.

Tā kā grāmatu noiets šajā periodā bija stipri atkarīgs no cenas, daudzi izdevēji laida klajā pārsvarā neliela apjoma darbus. Skaitliski visvairāk iznāca stāstu (parasti viena stāsta) grāmatas (līdz 100 lpp. lielas). Šīs literatūras popularizēšanai tika izmantoti ārēji efekti — likti intriģējoši nosaukumi, dažādi apakštituli, kas reklamēja stāstus kā „ļoti jaukus un patīkamus lasot“, „patiesīgus“, „aizgrābjošus“ utt. Bieži apakštitulos sniegti satura paskaidrojumi, norādes uz tematu vai darbā pausto morāli. „Sevišķi, ja grāmatai labi spožs vāks ar kādu bildi un skaļš nosaukums, tad prece iet labi no rokas.“¹² Šādi „acīs krītoši“ vāki ar kādu sižeta ainu (laupītājs piegrūdis dunci upurim pie krūtīm, vīrs kaislē nometies uz ceļiem daļjavas priekšā un līdzīgi) sevišķi raksturīgi J. F. Šablovskas iespieddarbiem.

19. gs. pēdējā trešdaļā latviešu grāmatniecībā parādījās organizētie daiļliteratūras izdevumu veidi.¹³ 1880. gadu beigās un 1890. gados attīstījās kopoto rakstu izdošanas tradīcija — nāca klajā piecu latviešu autoru (Ausekļa, Andreja Pumpura, Apsīšu Jēkaba, brāļu Kaudzīšu, Jura Neikena) un divi cittautu rakstnieku (B. Bjernsona, I. Turgeņeva) darbu kopojumi. Jaunums bija arī literatūras almanahi — dienasgaismu ieraudzīja trīs cittautu literatūras apkopojumi, papildināti ar aperēm par darbu autoriem. Īpaša nozīme sabiedrības garīgās dzīves aktivizēšanā bija pirmajam oriģinālliteratūras almanaham „Jauna raža“ (4 laidieni 1898.–1900. g.). Turpretī sērijas, kas aptvēra galvenokārt triviālijas, degradējās un 1880. gados kļuva par sliktas literatūras rādītāju. Visplašākā bija J. F. Šablovskā apgādātā sērija „Tautas bibliotēka“ (80 grāmatas), kurā izdevējs „sakarāmē daždažādus niekus un citu tautu tirgus preci, produktus, kas cēlušies no nabagiem gariem un grāmatu tirgotājiem“.¹⁴ Tajā apvienoti gan tolaik populāru sacerējumu atkārtoti izdevumi („Tila Pūcesspiegēja“ 5. iespiedums, J. V. Meinholda „Šveidlera Marija“), gan iecienītu rakstnieku (K. Šmida, F. Hofmaņa, F. Frīdriha, N. Hirtes, J. H. Kampes) proza. Taču ar šo sēriju latviešu lasītājs pirmo reizi iepazīs arī Dž. F. Kūpera, N. Frīsa, E. Kolbē, F. Merieta, J. D. H. Temmes darbus. Līdzās mīlestības stāstiem un beletrizētiem folkloras sižetiem apmēram puse šīs sērijas izdevumu — piedzīvojumu un kriminālliteratūra, pieskaņota estētiski mazizglītotākās publikas gaumei. Daudzos stāstos aprakstīti laupītāju vadoni („Laupītāju virsnieks Maldorado un kapteinis Ramiro“, „Raganas lāsti jeb Laupītāju vadons Narkozbi“, „Laupītāju virsnieks „Tīģera ķepa“, „Rinaldo Rinaldini, laupītāju virsnieks“ u. c.). Vienlaikus ar šo sēriju J. F. Šablovskis laida klajā vēl divas satura ziņā līdzīgu darbu sērijas: „Stāstītājs“ (10 grāmatas) un „Šis un tas“ (17 grāmatas). Tādējādi gandrīz visu savu izdoto lasāmvielu J. F. Šablovskis ietilpināja sērijās. Lielā mērā viņa ietekmē daiļliteratūras sērijas 19. gs. nogalē kļuva par ikdienišķu parādību latviešu grāmatniecībā.

Trivialitātē ar J. F. Šablovskā sēriju darbiem varēja mēroties M. Jākobsona apgādātā sērija „Īstā tautas bibliotēka“ — 31 grāmata „krāsainos bilžainos vākos“. Tajās iekļauti ne vien tulkotie mīlestības un blēžu stāsti, bet arī K. Cilinska, Vismaņa Līziņas, Melbāržu Mārtiņa oriģinālsacerējumi. Brāļi Zilbermaņi izdeva sēriju „Latviešu tautas bibliotēka“. No tās 14 grāmatām gandrīz puse — F. Hofmaņa darbi, vairāki sieviešu literatūras sacerējumi (J. Evelina „Skaistā karaliene“, nezināmu autoru „Sibīrieša meitiņas“ un „Togenburgas grāfienes Judītes“ otrie iespiedumi), daži kriminālgabali. H. Alunāns astoņus piedzīvojumu stāstus apvienoja sērijā

„Bibliotēka“. Bet H. Jēgermanis izveidoja sēriju „Jaunā bibliotēka“, kurā laida klajā Lapas Mārtiņa stāsta „Par velti mīlēts“ 3. iespaidumu, kā arī četrus tulkotus mīlestības un laipītāju stāstus. E. Vasmanis sērijā „Stāstu dārziņš“ izdeva trīs grāmatas, kurās ietverti pieci maznozīmīgi darbiņi. Vairākas sērijas pārtrūka drīz pēc aizsākšanās. Izčākstēja K. Ukstiņa iecerētās sērijas „Dažādu jauku stāstu un stāstiņu krājums“ (trīs grāmatas) un „Jaunā tautas bibliotēka“ (divas grāmatas). Maz izplatīti bija abi darbi, ko sērijā „Iz dzimtenes un svešuma“ laida klajā P. Lucavs (vairums to eksemplāru, kā minēts J. Misiņa „Latviešu rakstniecības rādītājā“, neizpārdoti gājuši bojā ugunsgrēkā). Pa pāris grāmatām izdeva Mavšoviču Dāvis un A. Salaspilietis vienāda nosaukuma sērijās „Jaunības bibliotēka“ un M. Skara — sērijā „Jaunības stāsti“, bet septiņas grāmatas — M. Freibergs sērijā „Jaunības bibliotēka“. Pa vienam diviem stāstiem sērijās ietvēra arī P. Zēvalds, J. Ziediņš, K. Orlovskis. Darbi par piedzīvojumiem uz jūras iekļauti trīs sērijās, no kurām plašākā — A. Lukovska „Jūrnieku bibliotēka“ (8 grāmatas). J. A. Freijs sērijā „Kristīga tautas bibliotēka“ apvienoja astoņus reliģiska satura stāstiņus, turpretī Ā. Jākobsona sērijā „Kristīgā ģimēnības bibliotēka“ izdotajiem sacerējumiem „Nevienāda brūtes pāris“ un „Pazudis grāfs“ gan maz kopēja ar reliģiju.

19. gs. 90. gados sērijizdevumi raksturīgi ne tikai triviālliteratūrai, bet arī vērtīgākai lasāmvielai. Samērā labus darbus nelielās sērijās „Vispārējā tautas bibliotēka“ un „Mazā bibliotēka“ (pa 5 grāmatām katrā) laida klajā Andrejs Auziņš. E. Zīslaks sērijā „Grāmatu krājums jaunībai“ iespieda 10 grāmatas bērniem un jaunatnei (sešus F. Hofmaņa, divus O. Šupa, pa vienam V. Haufa un V. O. Horna darbam). Līdzās apšaubāmas kvalitātes mīlestības un piedzīvojumu stāstiem arī nopietnu literatūru sērijā „Stāstu krājums“ ietvēra Pūcišu Ģederts (15 grāmatas, to skaitā trīs N. Gogoļa, pa vienam Š. Petēfi, I. Turgeņeva, F. Šillera darbam). M. Pētersons Liepājā aizsāka sēriju „Universālā bibliotēka“, kurā iekļāva gan beletristiku, gan teorētiskus apcerējumus par rakstniecību. Cittautu jaunākās literatūras popularizēšanā daudz paveica „Liepājas Citu tautu rakstnieku tulkotāji“ un Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa, kas izdeva vienāda nosaukuma sērijas „Citu tautu rakstnieki“, kā arī „Dienas Lapa“, apgādājot sēriju „Mazā bibliotēka“. Tādējādi 19. gs. 90. gados iezīmējās pavērsiens uz vērtīgas literatūras izdošanu sērijās.

Šajā periodā iecienīti kļuva arī stāstu krājumi, kuros iekļauti galvenokārt labākie sava laika darbi un klasika. Apmēram 15 krājumos apvienoti viena autora (F. Šillera, H. Senkeviča, P. Rozegera, G. Mopasāna, J. Lautenbaha-Jūsmaņa, E. Zeibota, J. Poruka, R. Blaumaņa, Puriņu Klāva

u. c.) īsie stāsti. Satura un mākslinieciskā ziņā atšķirīgāki ir dažādu autoru „sakopoti stāstiņi“ (ap 40 grāmatu). To vidū gan daži desmiti triviāliju, gan oriģinālsacerējumi — pārsvarā „nodrukājumi no „Dienas Lapas“ sīkā feļetona“. Tikai vērtīgākais ārzemju stāstnieku devums apkopots „Liepājas Citu tautu rakstnieku tulkotāju“ un Rīgas Latviešu biedrības izdotajos vienāda nosaukuma krājumos „Citu tautu rakstnieki“. Savukārt nodaļas sagatavotais krājums „Somu rakstnieki“ aizsāka latviešu lasītāja iepazīstināšanu ar atsevišķu tautu literatūras izcilākajiem paraugiem.

Jaunums latviešu grāmatniecībā 19. gs. pēdējā trešdaļā bija apjomīgo romānu (ap 20) izdošana burtnīcās. H. Alunāna tulkoto G. Brīla „vēsturīgi romantīgo stāstu“ „Venēcijas asins nakts jeb Galēru vērģis Marino Marineli“ četros sējumos 1876. un 1877. gadā laida klajā J. F. Šablovskis. Šķiet, prakse apstiprināja H. Alunāna pieņēmumu par liela darba labāku noietu, sadalot to sīkākās vienībās, jo viņa izdotās „Bālās grēfienes..“ (17 burtnīcas; 1878) titullapā lasāms: „No tā paša rakstnieka, kas galēru vergu Marino Marineli sarakstījis [acīmredzot domāts tulkotājs, jo šī romāna autors ir G. Filborns. — *L. L.*]“. 1870. gados H. Alunāns burtnīcās izdeva arī B. A. Bleiha „Kapsētas Urzulas..“ 4. daļu (1877–1879) un brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laikus“ (1879). Līdz 1900. gadam viņš spēja apgādāt vairāk nekā 10 burtnīcu romānus, plaši reklamējot tos gan uz grāmatu vākiem, gan laikrakstos. Kritiķis Teodors Zeiferts šādu atsevišķu burtnīcu popularizēšanu uzskatījis par cilvēku krāpšanu: „Apbrīnojama gudrība avīzēs pasludināt, ka iznākuse viena burtnīca un tad vēl viena, un tad atkal viena, bez mazākās piezīmes, ka reiz sludinās par burtnīcām, kas tālu sniedzas iekšā ceturtajā desmitā, un ka arī tad vēl nedabūs zināt, cik tālu no simta stāv tas skaitlis, kam reiz būs tas gods lepoties uz pēdējās „Lauras“ burtnīcas [iznāca 39. — *L. L.*] vāka. Un it cienījams īsums otrā pusē uz vāka uzzīmēt: H. Alunāna apgādībā iznākušas šādas grāmatas burtnīcām: „Bālā grēfiene“ ar bildēm, burtnīca maksā 25 kap. „Izabela padzīta Spānijas ķēniņiene“, burtnīca maksā 20 kap. „Don Karlos“ ar bildēm, burtnīca maksā 50 kap., šim īsumam, lūk, nes par upuri paziņojumu, cik burtnīcu ir „Bālajai grēfienei“, „Izabelai“, „Don Karlosam“, un caur šo upuri tas arī cienīgs, ka to samaksā, grāmatu pieprasot un par burtnīcu skaitu muti atplešot, ar skaidru naudu“.¹⁵

Pat tiem, kas pirkuši visas burtnīcas, H. Alunāns nav nolaidis ne kapeikas. Kā minēts „Dienas Lapā“, „Bālā grēfiene..“ maksājusi 425 kap., „Izabela..“ — 471 kap., „Don Karlos“ — 470 kap. (diviem pēdējiem darbiem pie burtnīcu cenu kopsūmmas vēl pieliktas attiecīgi 11 un 20 kapeikas — iespējams, par iesējumu). Šķiet, ne katrs saimnieks, kur nu vēl

gājēji vai virējas, varēja atļauties tērēt šādu naudu par grāmatām. Dažkārt burtnīcu romāni iegādāti, vairākiem pircējiem kopā sametoties.¹⁶

Diezgan ierobežotā noieta dēļ burtnīcu romānu metieni nebija lieli — no 500 eksemplāriem („Skaistā verdzene Valida“, „Laura“, „Desmit gadu apakš zemes“) līdz 1000 eksemplāriem („Nolaupītais bērns“). Taču tolaik šādas tirāžas bija pietiekamas, tādā pašā skaitā iznāca arī mākslinieciski vērtīgāki daiļdarbi: F. Gerštekera „Zelts“ — 600 eksemplāru, H. Senkeviča „Anna“, H. Zūdermaņa „Reiz bija“, Valda „Staburaga bērni“ — 1000 eksemplāru. Šādā vai pat mazākā metienā izdota arī daļa stāstu: „Spitā-līgais ostas pilsētā“, E. Frica „Cietumā dzimis“, daži F. Hofmaņa stāsti — 1000 eksemplāru, bet atsevišķi „kriminālgabali“ — tikai 350 eksemplāru. Vairākumam neliela apjoma stāstu tirāža bija 1500 līdz 3000 eksemplāru. 4000 eksemplāru metienā laisti klajā „Aklais zaldāts“ un J. Neikena „Izlasīti raksti“, 5000 eksemplāru metienā — „Geross, Cēsu firsta dēls“. Šķiet, vislielākā tirāža — pat pāri par 10 000 eksemplāru — bijusi bērnu grāmatām (stāstiņu un pasaku krājumus, iespējams, izmantoja skolās mācību procesā).¹⁷

Grūtības nesagādā tālaika grāmatu cenu noskaidrošana — avīžu pēdējās lappuses pilnas ar reklāmas sludinājumiem. Grāmatu saraksti reklāmas nolūkos bieži pievienoti daiļdarbiem vai izdoti atsevišķi. Tā uzzinām, ka vieglās literatūras cienītāji par 5–10 kapeikām varējuši iegādāties tādu vilinošu lasāmvielu kā „Brālis brāļa slepkava“, „Jauniešu vieglprātība“, „Ķēniņš par precinieku“, „Kleopatras adata“, „Negaidīta lieciniece“, „Patiesība un iedomas“, „Tikuma alga un Dieva pirksts“ u. c. Nelielo grāmatu cena atkarībā no apjoma bija 10–15 kapeikas. H. Alunāna sērijā „Bibliotēka“ izdotie darbi maksāja 25 kapeikas. Dārgāki — no rubļa līdz diviem rubļiem — bija romāni: „Ērgļa klints Anna“ — 100 kap., „Gubernantes noslēpums“ — 110 kap., „Emmas sirds“, „Elizabete..“ — 150 kap., „Policistiene“ — 200 kap. Tomēr, kā norādīts „Dienas Lapā“, latviešiem šādi prozas izdevumi maksājuši dārgāk nekā citām tautām.¹⁸

Stihiskās cenu veidošanās politikas rezultāts — izdevēji, iztopot lētai gaumei, laida klajā daudz mazvērtīgu grāmatu, tas kavēja latviešu literatūras kvalitatīvo izaugsmi. 19. gs. 90. gados triviālizdevumi jau bija guvuši negatīvu novērtējumu un publisku atmaskojumu presē. To apgādātāji it kā kautrības dēļ centās nepopularizēt šos darbus, tulkotāji vairs neļāva likt savus vārdus titullapās vai slēpa tos aiz kriptoniem. Presē neparādījās gandrīz neviens raksts vieglās lektūras aizstāvībai, tās reklamēšana aprobežojās ar vecmodīgiem satura pārstāstiem vai sacerējumos pausto „mācību“ uzskaitījumu. Toties peļņas izdevēju rosība nosaukta par „ne-

lieša darbu“, bet šāda darba darītājs esot „spekulants, nostādāms atklāti sabiedrības priekšā kā viņas morālisko un materiālo tiesību aizskārējs“.¹⁹ Literatūrkritika kā ideoloģiskās cīņas ierocis, kas vērsts pret salkaņību beletristikā un izdabāšanu lētai gaumei, kulmināciju sasniedza 1890. gados Jaņa Jansona-Brauna rakstos.

Par latviešu literatūrzinātniskās domas attīstību liecina pirmais nopietnais darbs šajā nozarē — Vietalvas skolotāja Jura Kalniņa (Prātkopja) grāmata „Latviešu rakstniecības teorija“ (1892). Jēdzienu skaidrojumos autors lielā mērā vēl balstījies uz cittautu teorētiku atziņām, viņam var pārvest daļēju sava laika latviešu literatūras attīstības likumsakarību neizpratni. Jēdzienu „rakstniecība“ J. Kalniņš attiecinājis uz visu rakstīto literatūru, daiļliteratūru ietvēris jēdzienā „dzeja“ jeb „poēzija“, bet prozu — jēdzienā „episkā dzeja“ (jēdzienu „proza“ viņš lietojis attiecībā uz cita veida vēstījošiem sacerējumiem). Grāmatā sniegti vēstītājfolkloras žanru, romāna un noveles lakoniski skaidrojumi (stāsts kā jēdziens vispār nav minēts). Literatūrteorijas jautājumi iztirzāti arī vairāku citu latviešu autoru darbos. Vensku Edvarts, raksturojot stāstus un romānus, mēģinājis tos tipoloģizēt, izdalot atsevišķi „stāstu romānus“ un „tendences romānus“. Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laikus“ viņš pieskaitījis pie stāstiem, jo neesot darba centrālā varoņa, toties Māteru Jura „Sadzīves viņus“ — pie romāniem, lai gan, viņaprāt, tas neesot ne oriģināls, ne ievērojams.²⁰ R. Kaudzīte, analizējot lasīšanas psiholoģiju, akcentējis „sirds puses“ rakstu (daiļliteratūras) veselīgo ietekmi uz lasītāju. Turpretī kaitīgu stāstu lasīšana varot izvērsties par kaislību. Stāsti to „nolūka dēļ“ esot iedalāmi tādos, kuri modina lasītājā visu, kas „teicams, cienīgs un augsts visas cilvēces labā“, un tādos, kuriem „tendence ir karsēt un iededzināt miesas kārtības un pārliecīgi kairināt jutekļus uz visām kaislībām“. ²¹ Pretstatā J. Kalniņam gan Vensku Edvarts, gan R. Kaudzīte savās literatūrteorētiskajās atziņās balstījušies uz latviski izdotajām grāmatām un to ietekmi uz lasītāju.

Literatūras mākslinieciskās izpratnes veidošanā inteliģences pārstāvji 19. gs. pēdējā trešdaļā plaši izmantoja presi. Tālaika avīzēs publicētas ievērojamāko cittautu rakstnieku biogrāfijas un darbu apskati. 1870. gadu beigās un 1880. gados īpaši asa izvērtās cīņa pret lubu literatūru un tās izplatītājiem. Pompozajiem sludinājumiem par šādu grāmatu iznākšanu tūlīt sekoja negatīvas atsauksmes periodikā. Tā kāds Karala par romānu „Venēcijas asins nakts..“ rakstīja, ka neesot redzama labuma no tā izdošanas, un vēlējās, kaut „debess tēvs, krietnu lietu sūtidams, iznīcinātu visu šo romānu sēnalību“. ²² Cits kritiķis norādījis, ka izglītots vācietis

metot pie malas tādus darbus, kādi tiekot latviski tulkoti: „aplamos Hofmaņa bērnu stāstus, kalendāra noveles, netiklos dzelzceļa romānus“.²³ Par galveno pretlīdzekli grāmatu tirgus pārplūdināšanai ar seku lasāmvielu šie autori ieteikuši labas literatūras izdošanu par mazu naudu.

Orientēties grāmatu ražā, īpaši 19. gs. 90. gados, latviešu lasītājiem palīdzēja ne vien iznīcinošā izklaidējošu sacerējumu kritika, bet arī vērtējumā mazāk radikālie daiļliteratūras gada pārskati presē. Tos izstrādājuši lielākoties Vensku Edvarts un T. Zeiferts, kurš aizstāvēja realismu literatūrā. Šāda veida pārskatos nereti kritizēti pat atzīti rakstnieki. Tā, piemēram, pārņemts, ka G. Mopasāns tēlojot „netiklību“ un viņa darbi esot „pārāk nopietna, pat šausmīga satura“.²⁴ Savukārt E. Pīpiņš-Vizulis nav izpratis un tādēļ noraidījis pesimistisku dzīves atspoguļojumu literatūrā.²⁵ Daudzos rakstos sniegta tikai pārstāstoša informācija par jaunizdevumiem. A. Niedra, vērtējot A. Deglava romānu „Jaunā pasaule“, uzsvēris arī vieglās literatūras nepieciešamību: „Kritika varbūt kliegs par šablonību, par efektiem, tāpat kā viņa kliedz par „Ceļojumu ap zemes lodi“ [nezināma autora burtnīcu romāns. — L. L.]. Bet vai viņai ir tiesības uzstāties cilvēkam: tu tā nedrīksti lasīt nedz redzēt! — kaut gan citi, vienkāršāki cilvēki viņam apliecina, ka viņi nenožēlo izdotās naudas? „Jūs, gudrie, panesat tos neprātīgos!“²⁶ Apzinoties oriģinālliteratūras arvien pieaugošo nozīmi tautas garīgajā dzīvē, pastiprinājās tās „pārspriešana“ presē. Atzinīgi vērtēti Apsīšu Jēkaba un J. Neikena stāsti, turpretī brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki“ — pretrunīgi: valoda esot laba, taču trūkstot pozitīvā varoņa. Savukārt Rīgas Latviešu biedrība, izsludinot godalgotu konkursu „oriģināl-stāstam iz latviešu dzīves“, darbam izvirzīja šādas prasības: „Valodai vajag būt skaidrai, tekošai un īsti tautiskai, saturam krietnam un tikumīgam, kas prātu pacilā un sirdi izglīto.“²⁷ Tātad 19. gs. 90. gados sabiedriskā doma centās dot pareizu, objektīvu literatūras vērtējumu, izceļot nopietno lasāmvielu un nopeļot tās pretstatu — triviālijas.

Kaut gan presē izvērstā kritika vairāk vai mazāk ietekmēja arī literāro dzīvi laukos, latviešu sētās tā lielā mērā bija atkarīga no gadījuma iespaidiem. Krietnākie skolotāji labu grāmatu propagandai izmantoja skolu bibliotēku krājumus. Arī pašas grāmatas audzināja lasītāju — piemēram, 19. gs. beigās Latvijas laukos iecienīti bijuši H. Senkeviča darbi, F. Dostojevskas romāns „Miroņu nams“. Diemžēl pārsvarā tradicionālās lasāmvielas izvēle sekmēja sēnalu literatūras izplatību. Sākotnēji sentimentāli didaktiskajiem, asarainajiem stāstiem bija progresīva nozīme latviešu grāmatniecībā — tie pieradināja cilvēkus pie lasīšanas. Turpretī 19. gs. beigās šāda lektūra, piedzīvojumu elementiem kuplīnāta, kalpoja

vienīgi laika kavēklis. Arī lasītāji jau bija diferencējušies — pat vienā otrā lauku sētā no lētiem sacerējumiem kaunējās.²⁸ Par lielāko panākumu jāuzskata tas, ka cilvēkiem, sevišķi jauniešiem, bija radusies lasītkāre. Un vairumā gadījumu tā nebija bezjēdzīga daudzlasīšana, no kuras, kā norādījis kāds kritiķis, nekas prātā nepaliekot.²⁹ Protams, bija arī cilvēki, kas tikai kā klausītāji piedalījās laukos vēl diezgan izplatītajā kolektīvajā lasīšanā vai paretam ņēma rokā kādu bestselleru. Tā Dzelzavas bibliotēkas aktīvākais apmeklētājs divos gados (1890. gadu sākumā) izlasījis 122 grāmatas, bet viskūrākais piecos gados — tikai „Bālās grēfienes ..“ 1. daļu.³⁰ Šajā laikā Latvijā jau bija izveidojies krietns skaits bibliotēku, taču ne visur, īpaši laukos, tās atradās pietiekami tuvu dzīvesvietām, lai spētu apmierināt cilvēku vajadzības pēc grāmatām. Piemēram, E. Birznieks-Upītis par bibliotēku eksistenci uzzinājis tikai no mēnešraksta „Austrums“.³¹ Savukārt daudziem cilvēkiem pirktspēja nebija tik liela, lai nodrošinātu sev nepieciešamo repertuāra dažādību, bieži tika lasīts tas, kas gadījuma pēc nonāca rokās. Grāmatas nekad neiegādājās modes pēc — nolikšanai plauktā. Nereti izlasītie prozas darbi aizklīda uz citām mājām un pie īpašnieka vairs neatgriezās. Sliktas literatūras izplatību dažviet veicināja arī grāmattirdzniecības nestacionārās formas, kolportieru piedāvājums, tirgus.

Latviski izdotā daiļliteratūra tikai daļēji spēja apmierināt inteliģences vajadzības. Kā liecina laikabiedru atziņas, masu lasītāju vidū, īpaši laukos, 19. gadsimta pēdējā trešdaļā no latviešu autoriem iecienīti bijuši Apsīšu Jēkaba darbi. Popularitātes ziņā neaizsniedzams bijis Lapas Mārtiņš. Daudz lasīti arī K. Cilinska un Vismaņu Līziņas stāsti, mazāk — brāļu Kaudziņu, A. Brigaderes, pavisam maz — R. Blaumaņa, Aspazijas, J. Poruka sacerējumi. Liekas, šajā laikā romantiskas, bet jo sevišķi pesimistiskas ievirzes darbi vēl nebija cieņā. Tomēr kā vēlāk atcerējies Kārlis Egle, Poruks līdzās Sudrabu Edžum viņam bērnībā patīcis vairāk par visiem „Mājas Viesa Mēnešrakstā“ publicētajiem rakstniekiem.³² Daudzi maznozīmīgu sacerējumu autori (R. Lībeks, Liepiņu Andrejs, Brīvnieku Marija, J. Stiebrs, P. Lasis, M. Dalbiņš, R. Kalniņš u. c.) nav atstājuši pēdas lasītāju atmiņās, tikai vienreiz memuārliteratūrā pieminētas F. Zemnieka „Kareiva vēstules“.

No tulkojumiem lauku iedzīvotāju vidū vispopulārākā bijusi vācu triviālliteratūra. Gadu desmitiem paaudze pēc paaudzes aizvien jaunos iespaidumos lasīja sabiedrībā iecienītos sentimentālos stāstus: K. Šmida „Grāfa lielmāti Genovevu“, „Kara lielskungu Eistakiusu“, „Priežukalna Rozi“ un „Puķu kurvīti“, V. Tarenecka „Kuģi Norvilu ..“, F. Hofmaņa stās-

tus, nezināmu autoru sarakstītos „Stāstu no klibā Prīda“, „Neredzīgo Kasparu un viņa dēlu“, „Slepkavu bedri“, kā arī folkloras apdares: „Turaidas jumprava“, „No tā vienumēr apkārt maldīdama un mūžīga žīda“, „Lielmāte Grietiņa“, „Dakteris Fausts“, „Tils Pūcesspiegēlis..“. Arī jauni vieglās lektūras izdevumi drīz vien atraduši cienītājus. Gan lauku jaunkundzes, gan pilsētu mamzeles, gan viņu virējas un istabmeitas kāri tvērušas pēc E. Marlītas, E. Flīgares-Karlēnas un tām radniecīgu autoru sieviešu romāniem. Salkanie lubu romāni visvairāk patikuši mazizglītotai jaunatnei. Kā minēts memuārliteratūrā, kolektīvi visbiežāk lasītas tādas grāmatas kā J. F. Šablovskas izdotās „Pasakas ar bildēm“, krājums „Gudrais Ansis un velns“, Vismaņu Līziņas stāsts „Krusta kalna pils..“.³³ Dzelzavas bibliotēkas lasītāju vispieprasītākie darbi bijuši „Jāņa klints vientulis“, „Temzes dēls“, „Caur paša spēku“, „Fricis Reinharde“, „Sadzīves cīņi“, „Darbs ceļ vīru“, „Starp divām ugunīm“, „Pagātnes valgos“.³⁴

Par grāmatu popularitāti objektīvāk ļauj spriest atkārtoto izdevumu skaits. No nopietnākiem romāniem 19. gs. pēdējā trešdaļā vairākreiz iespiesti tikai Māteru Jura „Sadzīves viņi“, brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki“, kā arī F. Dostojevskas „Miroņu nams“. No stāstiem visvairāk atkārtotus izdevumus pieredzējuši mīlestības sižeti — sevišķi ar zināmu traģiku, piedzīvojumu vai briesmu elementiem apvītie. Lasītājiem patikuši nelaimīgu vai citādi sarežģītu sieviešu likteņu apraksti, piemēram, „Mātes mīlestība pārspēj lauvas dusmību“, „Anna Roze jeb Uz nāvi notiesāta“ un līdzīgi. Atkārtoti izdoti piedzīvojumu literatūras sacerētāju F. Frīdriha, J. D. H. Temmes, N. Hirtes, A. Flīges darbi. Populāras, vairākkārt iespiestas grāmatas bijušas A. Puškina „Kapteiņa meitiņa“, J. Evelina „Inkas karaliene“, E. A. Kēniga „Ārprātīgo namā“, nezināmu autoru „Jūras vētras noslēpums“, „Prērijas laupītāji“, „Laupītāju virsnieks Maldorado“, „Laupītāji jeb Kārlis fon Mor“, „Nabags pulksteņu taisītājs“, „Sibīrieša meitiņa“, „Atrasts Juris un apkampta Emīlija“, „Ernstāles Roze“ u. c. Iecienīti bijuši arī apokrifiskie J. A. Freija izdevumi, to skaitā apjomīgais J. Ingrāhama romāns „Jeruzaleme“.

19. gs. nogalē prozas grāmatu lasīšana visvairāk izplatījās tieši vienkāršo ļaužu vidū. Darbā noguruši, brīvo brīžu īsināšanai viņi izvēlējās galvenokārt viegli uztveramus, izklaidējoša rakstura sacerējumus, kas ļāva iztēlē pārcelties citā — labākā un pilnīgākā pasaulē. „.. Viņas [lubas] šiem ikdienas rūpju apņemtiem, darbā gurdinātiem cilvēkiem apmierināja, neteiksim, garīgās slāpes, bet zināmu romantikas kāri. Tur taču bija viss, kas tik pretējs ikdienai: tur bija grāfi, kuģu kapteiņi, laupītāju virsnieki, nolaupītas skaistules. [..] Cietas rokas šķirstīja šīs vienkāršās, ļoti vienkāršās

kāršās papīra lapas, un reizēm sliktajā iespiedumā vērās acis, kas maldējās rakstu rindās grūti un lēni kā svešā mežā³⁵

19. gs. 90. gadu beigās latviešu sabiedrībā sociāli un psiholoģiski aktīvā vārda māksla jau bija nodalījusies no laika kavēklīm domātās lasāmvielas. Aizvien vairāk cilvēku pievērsās literatūrai, kas sekmēja personības pilnīgošanos, sniedza atbildes uz aktuāliem dzīves jautājumiem, palīdzēja risināt indivīdam un nācijai svarīgas problēmas.

Vēres

¹ Šajā laikā jau sākās prozas grāmatu diferenciācija atbilstoši adresāta vecumam, taču daudzi pieaugušie lasīja arī bērnu un jaunatnes stāstus. Šajā rakstā, analizējot prozas izdevumus, par pamatu ņemtas pieaugušajiem domātās grāmatas, lai gan dažkārt izmantoti arī dati par jaunatnei adresēto daiļliteratūru. Retrospektīvās bibliogrāfijas nepilnību dēļ šeit un turpmāk sniegti tikai aptuveni skaitļi.

² Arī cittaute literatūras vēsturēs pat ļoti ražīgi vieglās lektūras autori lielākoties netiek minēti.

³ *Kiršentāle I.* Latviešu rōmāns : Žanra tapšana un attīstība līdz 1940. gadam. — R., 1979. — 214 lpp.

⁴ *Valdemārs K.* Vēstule Āronu Matīsam 1890. gada 17. martā. — LAB R, Āronu Matīsa f., III, 5.

⁵ Ievērojot arī publikācijas periodiskajos izdevumos, latviski tulkoto cittaute autoru loks bijis daudz plašāks — Āronu Matīsa sastādītā „Latviešu rakstniecības rādītāja“ (1892) priekšvārdā minēti 1567 rakstnieki (34 tautību pārstāvji).

⁶ Šajā skaitā nav ietverti bērnu un jaunatnes literatūras tulkotāji, kā arī ar neatšifrētiem kriptonīmiem parakstīto darbu (vairāki desmiti) latviskotāji. Daudzām grāmatām tulkotāji vispār nav norādīti. Var lēst, ka faktiskais tulkotāju skaits bijis ap 300.

⁷ [*Skujenieks E.*] Beletristiskie ražojumi latviešu rakstniecībā 1885. gadā // Baltijas Vēstnesis. — 1886. — Nr. 150.

⁸ *Karulis K.* Heinriha Alunāna vēstules Kaudzītes Matīsam // Daiļliteratūra latviešu grāmatniecībā — R., 1991. — 73. lpp.

⁹ Turpat, 75. lpp.

¹⁰ [*Alunāns Ā.*] *Dobelnieks.* Buša jaunākais gara ražojums // Baltijas Vēstnesis. — 1881. — Nr. 214.

¹¹ *Skujenieks E.* Beletristiskie ražojumi latviešu rakstniecībā 1886. gadā // Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas. — Jelgava, 1888. — 4. krāj. — 94. lpp.

¹² *L. Derīgu* grāmatu izplatīšana tautā // Latv. Avīzes. — 1898. — Nr. 41.

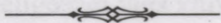
¹³ Par kopotiem rakstiem, antoloģijām, sērijām un almanahiem tuvāk sk.: *Apīnis A.* Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām. — R., 1977. — 316-320. lpp.

¹⁴ *Pētersons.* Grāmatu galds // Baltijas Vēstnesis. — 1888. — Nr. 180.

¹⁵ *Zeiferts T.* Latviešu daiļrakstniecība 1894. gadā. — R., 1895. — 7.-8. lpp.

¹⁶ *K. W. Kāpēc* „krietnās grāmatas“ netiek tautā // Dienas Lapa. — 1891. — Nr. 79.

- ¹⁷ Ziņas par apmēram 60 grāmatu metieniem iegūtas no „Dienas Lapas“ informācijām. Par lielāko daļu šī perioda izdevumu latviešu valodā šādu datu trūkst.
- ¹⁸ K. W., min. raksts.
- ¹⁹ *Lejas-Krūmiņš T.* Mūsu stāstu grāmatas // Jauna raža. — Cēsis, 1899. — 3. [laid.] — 152.–156. lpp.
- ²⁰ [*Skujenieks E.*] *Haralds.* Grāmatu galds // Balss. — 1880. — Nr. 67, 68.
- ²¹ [*Kaudzīte R.*] *Vidzemnieks.* Raksti lasīšanai // Balss. — 1894. — Nr. 7–9, 12.
- ²² *Karala.* Venēcijas asins nakts // Baltijas Zemkopis. — 1887. — Nr. 42.
- ²³ Kāda latviešu drauga spriedums par mūsu laiku latviešu rakstniecību // Balss. — 1878. — Nr. 18.
- ²⁴ Grāmatu galds // Latv. Avīzes. — 97. — Nr. 44.
- ²⁵ [*Pīpiņš E.*] *Vizulis.* Mazā bibliotēka // Austrums. — 1896. — Nr. 8. — 622.–623. lpp.
- ²⁶ [*Niedra A.*] Jauna raža // Austrums. — 1899. — Nr. 4. — 322.–324. lpp.
- ²⁷ Godalga priekš oriģinālstāsta iz latviešu dzīves // Rakstu krājums, izdots no Rīgas Latviešu biedrības Ziņību komisijas. — Jelgava, 1885. — 3. krāj. — 67. lpp.
- ²⁸ *Ērmanis P.* Atmiņu vija. — R., 1936. — 154.–166. lpp.
- ²⁹ *Dundurnieks.* Ložņājums pa Kurzemes lauku bibliotēkām // Baltijas Vēstnesis. — 1875. — Nr. 4
- ³⁰ *Kažoks A.* Dzelzavas bibliotēka, viņas darbība un apstākļi // Baltijas Vēstnesis. — 1893. — Nr. 56.
- ³¹ *Birznieks-Upītis E.* Pastariņa dienasgrāmata // Kopoti raksti. — R., 1961. — 2. sēj. — 235. lpp.
- ³² *Egle K.* Manas atziņas. — R., 1980. — 71. lpp.
- ³³ *Ērmanis P.*, min. darbs, 154.–166. lpp.
- ³⁴ *Kažoks A.*, min. raksts.
- ³⁵ *Ērmanis P.*, min. darbs, 162. lpp.

1. *Chamaecrista* ...
 2. *Chamaecrista* ...
 3. *Chamaecrista* ...
 4. *Chamaecrista* ...
 5. *Chamaecrista* ...
 6. *Chamaecrista* ...
 7. *Chamaecrista* ...
 8. *Chamaecrista* ...
 9. *Chamaecrista* ...
 10. *Chamaecrista* ...
 11. *Chamaecrista* ...
 12. *Chamaecrista* ...
 13. *Chamaecrista* ...
 14. *Chamaecrista* ...
 15. *Chamaecrista* ...
 16. *Chamaecrista* ...
 17. *Chamaecrista* ...
 18. *Chamaecrista* ...
 19. *Chamaecrista* ...
 20. *Chamaecrista* ...
 21. *Chamaecrista* ...
 22. *Chamaecrista* ...
 23. *Chamaecrista* ...
 24. *Chamaecrista* ...
 25. *Chamaecrista* ...
 26. *Chamaecrista* ...
 27. *Chamaecrista* ...
 28. *Chamaecrista* ...
 29. *Chamaecrista* ...
 30. *Chamaecrista* ...
 31. *Chamaecrista* ...
 32. *Chamaecrista* ...
 33. *Chamaecrista* ...
 34. *Chamaecrista* ...
 35. *Chamaecrista* ...
 36. *Chamaecrista* ...
 37. *Chamaecrista* ...
 38. *Chamaecrista* ...
 39. *Chamaecrista* ...
 40. *Chamaecrista* ...
 41. *Chamaecrista* ...
 42. *Chamaecrista* ...
 43. *Chamaecrista* ...
 44. *Chamaecrista* ...
 45. *Chamaecrista* ...
 46. *Chamaecrista* ...
 47. *Chamaecrista* ...
 48. *Chamaecrista* ...
 49. *Chamaecrista* ...
 50. *Chamaecrista* ...
 51. *Chamaecrista* ...
 52. *Chamaecrista* ...
 53. *Chamaecrista* ...
 54. *Chamaecrista* ...
 55. *Chamaecrista* ...
 56. *Chamaecrista* ...
 57. *Chamaecrista* ...
 58. *Chamaecrista* ...
 59. *Chamaecrista* ...
 60. *Chamaecrista* ...
 61. *Chamaecrista* ...
 62. *Chamaecrista* ...
 63. *Chamaecrista* ...
 64. *Chamaecrista* ...
 65. *Chamaecrista* ...
 66. *Chamaecrista* ...
 67. *Chamaecrista* ...
 68. *Chamaecrista* ...
 69. *Chamaecrista* ...
 70. *Chamaecrista* ...
 71. *Chamaecrista* ...
 72. *Chamaecrista* ...
 73. *Chamaecrista* ...
 74. *Chamaecrista* ...
 75. *Chamaecrista* ...
 76. *Chamaecrista* ...
 77. *Chamaecrista* ...
 78. *Chamaecrista* ...
 79. *Chamaecrista* ...
 80. *Chamaecrista* ...
 81. *Chamaecrista* ...
 82. *Chamaecrista* ...
 83. *Chamaecrista* ...
 84. *Chamaecrista* ...
 85. *Chamaecrista* ...
 86. *Chamaecrista* ...
 87. *Chamaecrista* ...
 88. *Chamaecrista* ...
 89. *Chamaecrista* ...
 90. *Chamaecrista* ...
 91. *Chamaecrista* ...
 92. *Chamaecrista* ...
 93. *Chamaecrista* ...
 94. *Chamaecrista* ...
 95. *Chamaecrista* ...
 96. *Chamaecrista* ...
 97. *Chamaecrista* ...
 98. *Chamaecrista* ...
 99. *Chamaecrista* ...
 100. *Chamaecrista* ...

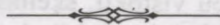
RIHARDA ZARIŅA AGRĪNAIS DEVUMS PRESES GRAFIKĀ¹

Ir labi zināma Riharda Zariņa (1869–1939) vadošā loma latviešu nacionālās preses grafikas izveidē 19. un 20. gadsimta mijā, taču viņa veikums pagaidām nav vispusīgi un detalizēti izvērtēts. Mākslas vēsturnieku atturībā visvairāk vainojamas Zariņa daiļrades un rakstura īpašības. Viņa konsekventais, uz akadēmismu tendētais konservatīvisms mākslas lietpratējiem pa lielākai daļai bijis vienaldzīgs, bet viņa modernisma tendenču apkarošanas donkihotiskās tieksmes un centieni 20. gadsimta 20. gados ieguva odiozu pieskaņu. Zariņa neiecietība un izsmejība pret vairākiem vadošajiem jaunākās paaudzes māksliniekiem — Rīgas grupas pārstāvjiem kulmināciju sasniedza viņa inspirētajā „kasparsoniādē“, kas beidzās visai traģiski.² Šī farsa sekas māksliniekam nebija labvēlīgas — progresīvi noskaņotajai radošajai inteliģencei viņš kļuva par arhaisma aizstāvības simbolu. No oponentu puses Zariņu ik pa brīdim skāra publiskas pārmetumu brāzmas kārkļuvācietībā, „mākslinieciskā nespējā“, karjerismā un citās peļamās īpašībās³, starp kurām visbiežāk bija un joprojām ir piesaukta pakļaušanās vācu birģeriskās mākslas iespaidam. Vērtējumu par to presē pirmais 1903. gadā izteica J. Rozentāls: „... viņa [R. Zariņa] visvecākās un visbiežāki sastopamās rotas formas ir viņa rūķi, nāras un arabeskas, putni, amoretī, lapu vīstokļi, šķeltās sirdis un vīnstīgas — un viss tas nodriskātais alegoriskais bimbeklis, kas raksturo vācu vēlo romantisma laikmetu pagājušā gadsimteņa piecdesmitos un sešdesmitos gados. Viņa figūras un lauskatī uzrāda ļoti maz patstāvīgu dabas studiju un nodziļināšanos, viņi visi atgādina Ludv. Rihtera, Vogeļa vai citu vācu romantisko meistarū garšu“.⁴ J. Rozentāla autoritatīvais spriedums attiecas galvenokārt uz 1890. gadu pirmajā pusē darinātajiem Zariņa darbiem. Tā kā mākslas vēsturnieki neprecizē šo aizguvumu robežas, reizēm rodas pārspīlēts iespaids par to apjomiem un ilgumu. Zariņš no vēlinā vācu

romantisma ietekmes pilnīgi nekad neatbrīvojās, taču jau gadsimtu mijā tā strauji mazinājās, sižetiskajās kompozīcijās uz īsu brīdi dodot vietu jūgendstilam un simbolisma iestrāvājumiem. Ilgstošāka bija viņa pievēršanās tautiskā romantisma un folkloras tematikai. Šajā laikā Zariņš radīja savus nozīmīgākos darbus, piemēram, asējumu ciklu „Ko Latvijas meži šalc“ (1908–1911). Pēc tam viņš arvien vairāk nosliecās uz tradicionālu reālismu. Rezultātā zuda romantiskā tēlainība, kas bija mākslinieka nozīmīgāko ilustrāciju un stājdarbu spilgtākā īpašība. Viņa māksla kļuva pliekani indifferenta.⁵

Zariņa sacerētajos ornamentos un rotājumos konstatējamo tendenču diapazons ir daudz plašāks. Mākslas vēsturnieki akcentē senīru (precīzāk — ķeltu) ornamentu.⁶ Tā elementu lietojums patiesībā ir viens etaps Zariņa individuālā stila izveides procesā. Viņa agrīnajos rotājumos iegli identificējams historisma ornaments, kas, droši vien, aizgūts no mākslinieku rokasgrāmatās publicētajiem paraugiem. Gadsimtu mijā Zariņš pārdzīvoja ķeltu, skandināvu un jūgendstila ornamenta, kā arī V. Morisa izstrādāto kompozīcijas paņēmieni ietekmi. Latviešu etnogrāfijas studiju rezultātā 20. gadsimta pirmā gadu desmita nogalē viņa zīmētie rotājumi sāka iegūt individuālāku raksturu, kas laika gaitā attīstījās un nostiprinājās. Tajos dominē augu un putnu motīvi. Droši vien Zariņa ierosmju avotu uzskaitījums nav pilnīgs, jo, piemēram, J. Siliņš min arī franču karolinga laika ornamentu. Diemžēl, mākslas vēsturnieki savus spriedumus par latviešu nacionālās preses grafikas patriarha agrīnajiem darbiem argumentē ļoti vienkārši un skopi, vai pat nedara to vispār. No vienas publikācijas uz otru ar nelielām izmaiņām klejo kāds ducis Zariņa darbu reprodukciju, kas rada sašaurināti stereotipisku priekšstatu par mākslinieka daiļradi.

Publicētās attēlu virknes nolūks ir atgādināt par mazāk zināmas Zariņa agrīnās preses grafikas eksistenci un rosināt tās detalizētāku izpēti.

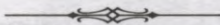
Līdz 1890. gadu vidum R. Zariņa preses grafikas sižetiskajos zīmējumos patapinātas sentimentāli idilliskas ainas (1., 4.–6., 11.)⁷ mijas ar atkailinātām, pompozām alegorijām (2., 3., 12.). Rotājumos dominē neogotikas (2.–4.), neorenesanses (7.–9.) un citu historisma ornamentu motīvi. Šajā laikā aizsāko vācu vēlinā romantisma tēlu aizgūšanu mākslinieks laiku pa laikam turpināja arī vēlāk (25., 40., 41.).

Gadsimtu mijā R. Zariņš pievērsās jūgendstilam. Viņš meistarīgi manipulēja ar dažādas cilmes rotājuma elementiem, tos transformējot un kār-

tojoj atbilstoši jūgendstila ornamenta struktūrai (18., 19., 27., 36., 37.). „Tīrs“ šī stila ornaments Zariņa darbos konstatējams reti (14., 16., 17.).

Sižetiskos zīmējumus jūgendstila ietekme skāra mazāk. Visizteiktāk tā parādās tematiskajās vinjetēs un ekslibros (14., 16., 20., 36., 37.). Manuālajos uzrakstos gotiskā šrifta vietā Zariņš sāka lietot jūgendstila antīkvu un klasisku kaligrāfisko rakstu (17., 20., 22., 27.). Ap 1906. gadu jūgendstila ietekme viņa daiļradē strauji samazinājās, taču rotājumos tā pavīdēja vēl gadus desmit (44., 51., 54.).

Interese par jūgendstilu Zariņu netraucēja piekopt arī akadēmisku zīmējumu. Tas lielā mērā saistījās ar etnogrāfijas studijām, kuras viņš uzsāka gadsimtu mijā un kas būtiski iespaidoja viņa darbu tematiku un vedināja uz tautisko romantismu un tradicionālu reālismu (24., 26., 32., 45., 46.). Zariņš ilustrēja galvenokārt latviešu folkloru un tai tematiski tuvu oriģinālliteratūru. Tradicionālā reālisma ievirzes darbos Zariņš itin bieži īpašu uzsvāru lika uz mūsu tautas identitāti raksturojošu atribūtiķu (26., 35., 45., 50.). Rotājumos viņš labprāt iekļāva latviešu etnogrāfisko ornamentu vai fantāzijas par šo tēmu (26., 31., 47.). Nozīmīga vieta tika ierādīta arī naturālam augu ornamentam (29., 30., 47., 52., 53.).

Vēres

¹ Šajā publikācijā ar vārdu „prese“ apzīmēts grāmatu un periodisko izdevumu kopums.

² 1920. gadā J. R. Tillbergs, R. Zariņš, J. Muncis, J. Manguls, P. Pētersons un R. Kasparsons sarīkoja izstādi, kurā ar Kasparsona vārdu eksponēja modernistu gleznu kariķējumus. Šis publiskais apvainojums veicināja J. Kazaka pāragro nāvi.

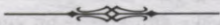
³ Sk., piemēram, S. Vidberga karikatūru sēriju „Profesors Zariņš jeb Rihards Ēzeļasirds“ („Ceļi uz mākslu“) žurnālā „Ho-ho!“ 1922. gada 17. numurā.

⁴ Vērotājs. — 1903. — Nr. 8. — 1005. lpp.

⁵ Sk., piemēram, ilustrācijas A. Niedras grāmatā „Kurbads“ (R., 1935).

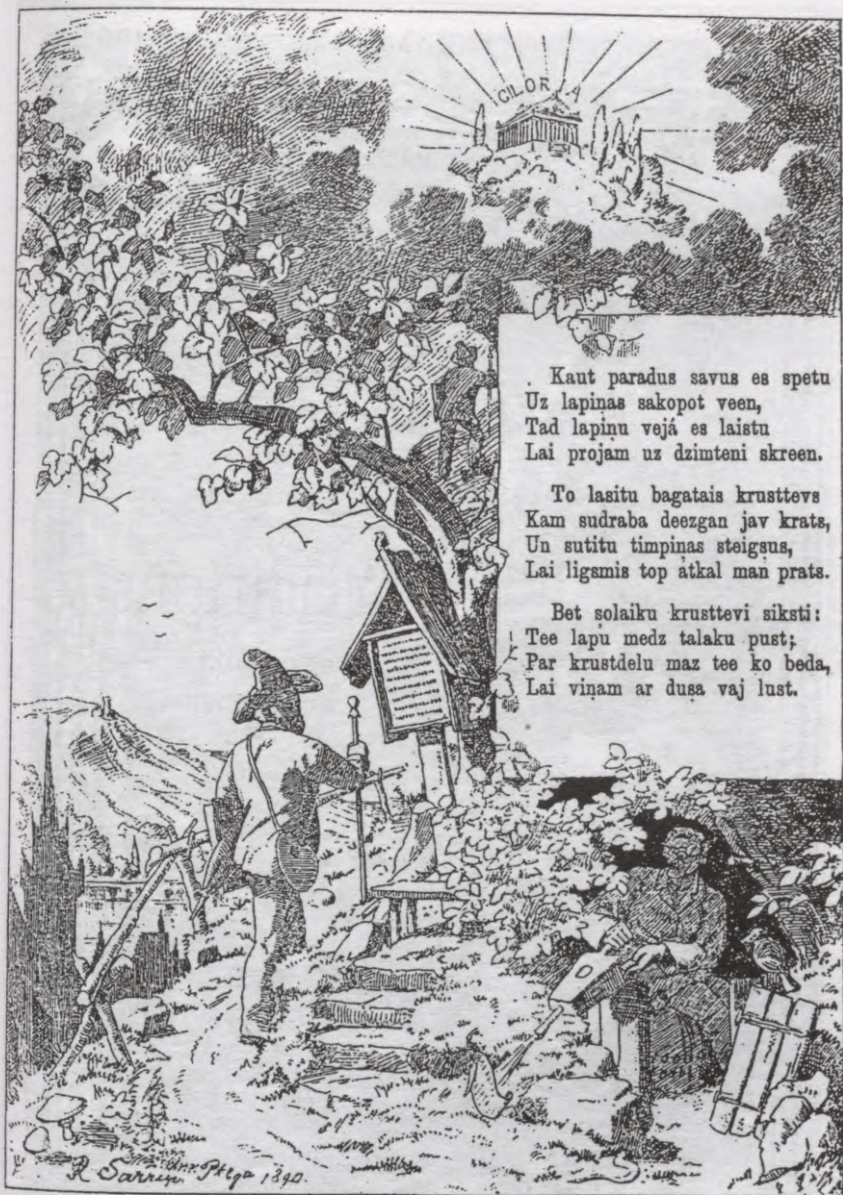
⁶ Par senīru ornamentu raksta, piemēram, J. Rozentāls, V. Neimanis, J. Siliņš. Norādi par ķeltu ornamentu sniedz Dž. Hovards rakstā „Nacionālais romantisms un jūgendstils Latvijā. Sākotne un sintēze“ grāmatā „Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā“ (R., 1998, 152. lpp.).

⁷ Šeit un turpmāk iekavās norādīti pievienoto attēlu numuri.

Ilustrāciju saraksts

1. Ilustrācija „Krusttēvs“ (1890) žurnālā „Austrums“ (1891, Nr. 2)
2. Žurnāla „Austrums“ vāks (kokgrebums pēc R. Zariņa zīmējuma)
3. Žurnāla „Austrums“ vāks (kokgrebums pēc R. Zariņa zīmējuma)
4. Ilustrācija „Nu ziedonis klātu“ žurnālā „Austrums“ (1892, Nr. 5)
5. Ilustrācija „Sapņotājs“ žurnālā „Austrums“ (1893, Nr.1)
6. Ilustrācija žurnālā „Austrums“ (1892, Nr. 4)
- 7., 8. Rakstu krājuma „Baltijas skolotājs“ titulvinjete un nodaļas tituls
- 9., 10. J. Purkališa dzejas krājuma „Dziesmu pazarītes“ (1893) nodaļu tituli un vāks
11. Vinjetes „Austruma Kalendārā“, sākot ar 1894. gadu, un citur
12. Dziesmu svētku piemiņas lapa žurnālā „Austrums“ (1895, Nr. 4)
13. Baznīcas svētku lapa (1901)
14. Ekslibris (1897)
15. Ekslibris (1898)
- 16., 17. Ekslibri (1900)
- 18., 19. „Pēterburgas Avīžu“ un to literārā pielikuma titulvinjetes
20. Ekslibris (1903)
21. Ausekļa portrets (1903)
22. Grāmatas vāks (1903)
- 23., 24., 25. Grāmatas „Mūsu tautas pasakas“ (1903) vāks, ilustrācija un vinjete
26. Ekslibris (1901)
- 27., 28. Žurnāla „Apskats“ titulvinjete un vinjetes
- 29., 30. Izdevniecības zīmes
31. A. Niedras grāmatas „Bads un mīlestība“ (1904) titullapas vinjete
32. Grāmatas titullapa
33. Žurnāla „Jaunības Draugs“ vāks
34. Grāmatas vāks (kokgrebums pēc R. Zariņa zīmējuma)
35. Žurnāla „Apskats“ vāks
- 36., 37. Žurnāla „Austrums“ vāks un titulvinjete
38. Karikatūra žurnālā „Austrums“ (1905, Nr. 1)
39. Karikatūra žurnālā „Austrums“ (1905, Nr. 4)
40. Ekslibris (1906)
41. Reklāmas zīmējums (20. gs. sākums)
42. Ilustrācija „Svēts brīdis“ žurnālā „Austrums“ (1906, Nr. 1)
43. Grāmatas vāks (1908)
44. Žurnāla „Jaunības Tekas“ vāks
45. Ilustrācija grāmatā „Bārenīte un mātes meita“ (1910)
46. Ilustrācija grāmatā „Mūsu tautas pasakas“ I (1909)
- 47., 48., 49. Žurnāla „Druva“ vāks, titulvinjete un vinjetes
50. Avīzes „Dryva“ titulvinjete
51. Žurnāla „Филателия“ vāks
- 52., 53. Grāmatas titullapa un nodaļas tituls
54. Ekslibris (1918)

Kaut paradus savus es spetu
 Uz lapinas sakopot veen,
 Tad lapinu vejā es laistu
 Lai projam uz dzimteni skreen.

To lasitu bagatais krustevs
 Kam sudraba deezgan jav krats,
 Un sutitu timpinas steigsus,
 Lai ligsmis top atkal man prats.

Bet solaiku krustevi siksti:
 Tee lapu medz talaku pust;
 Par krustdelu maz tee ko beda,
 Lai vinam ar dusa vaj lust.

1. att.

№ 4.

1892

8. gads.

Muštums

linības un rakstniecības
mehneštraktis.

Zelgavā.

S. J. Dāvin-Dāmeeta apgahdibā.

Un seetonis kshlu un kofl lapas spitzst,
 Sal paleet, sam lhtas, nu mahjā rūpēs stgzt;
 Nā debesht mundel uf swešhumu steen,
 Tā sirds man nu nefas prom plāschā pāsaule ween.

Un jautel, nu lhgsmi prom fautes spošhumā
 Pa kalneem un lejam un neshā tošhumā!
 Nā awolinsch burbulo, leegi šhālz neshō!
 Man seds it it tā zihruis un gawiles ween dwešh

Ardeewu, tehws, mahte, sal Deems jumo šahw
 šah,

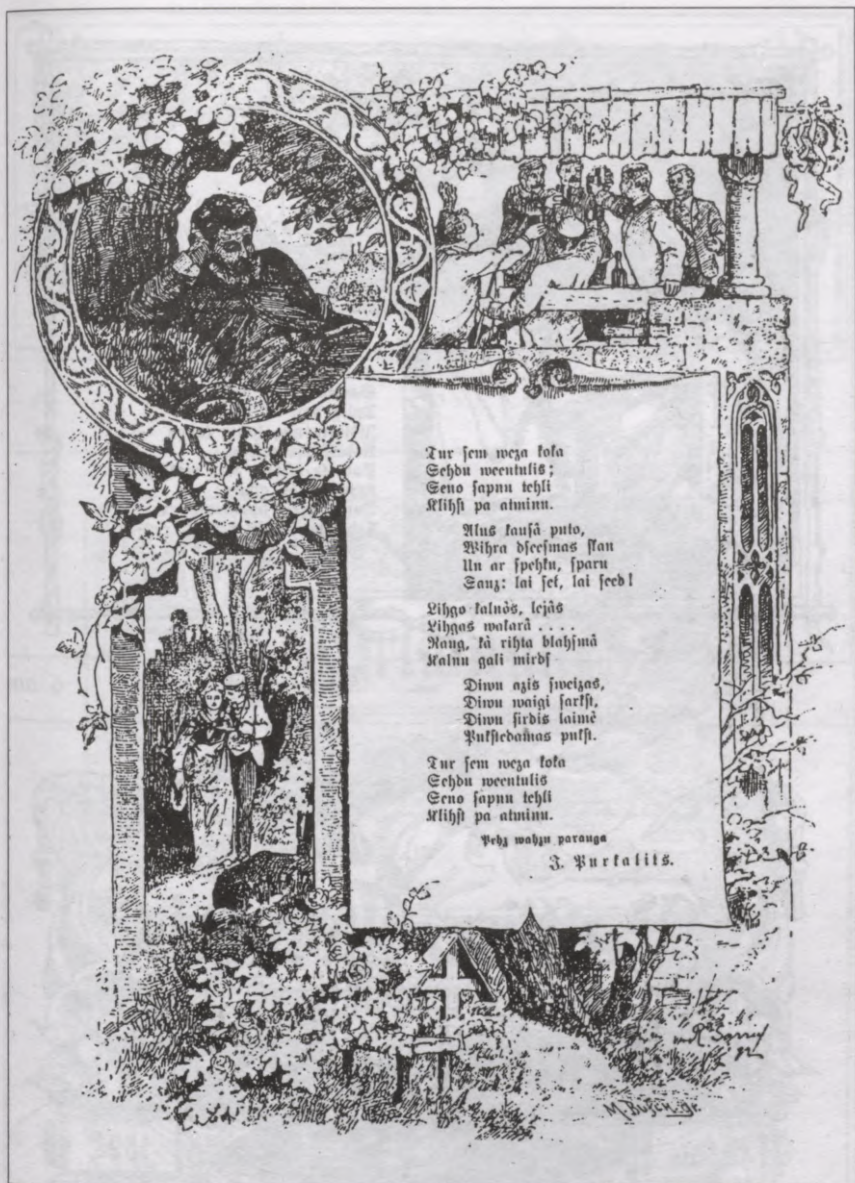
šas šin, šurā malā nahts šalwe bildnat:
 Dāšhō zelsch, dāšhā zeta naw manis šalgatl,
 Dāšhō šaušs, dāšhā šanna naw man weht plidll.

Un wakarā šahpuschu krošinsch tad šwelz:
 At meeshtu kannu, šlau, papus, plidit welz!
 Šer spehles, in lušlgais spehmani, in,
 Par šelteni šawu es tagad dšeedāschu.

Šad pajumla nawa, tad nakti gulu es
 Sem debesht šlām; man šargi šwalgšntes:
 Tur šepa šuhšhō un leegi midšhina
 Un rihta dāšhina mani mulešot modina.

Zit zelot, ja zelot: tas beihwa wštra preeks!
 Šas dšhwibās dwaschu tad lhgšmal širdi leegs?
 Un augšhup širds zelas un lhgšmi gawile:
 Zit šašša, zit šaula in plāschā pāsaule!

Zeltis no G. v. Gelbela.
 Ziltolst J. Purkaltis.

Tur sem weza tofa
 Ehdn wentulis;
 Eno sapnu tehli
 Klisli pa atminu.

Atus lausā puto,
 Bihra dfeemas stan
 Un ar spehtu, sparū
 Saun; lai set, lai seeb!

Viho talnōs, lejās
 Vihoas wolārā . . .
 Naug, tā rihta blahimā
 Kalnu gali mirbš

Divu azis suetas,
 Divu waigi sarli,
 Divu sirdis loimē
 Pusthedāmas puš.

Tur sem weza tofa
 Ehdn wentulis
 Eno sapnu tehli
 Klisli pa atminu.

Vež wahu paranga

J. Purla liis.

Tur es dšehru, tur man tihās
 Tal mašal dabšlnā.
 Sarkans alus, balta kanna
 Dalla pati nefejn.
 Išdšehru alu, šaštu lannu,
 Nobušchoju nefejn.
 Dats es dšehru, pats malfaju
 Aroga šaldu alutn;
 Dats prezeju lhgawlnu
 Tehwam, mabtel nestno!

Taut. b.

M. B. SOVA, 97.

6. att.

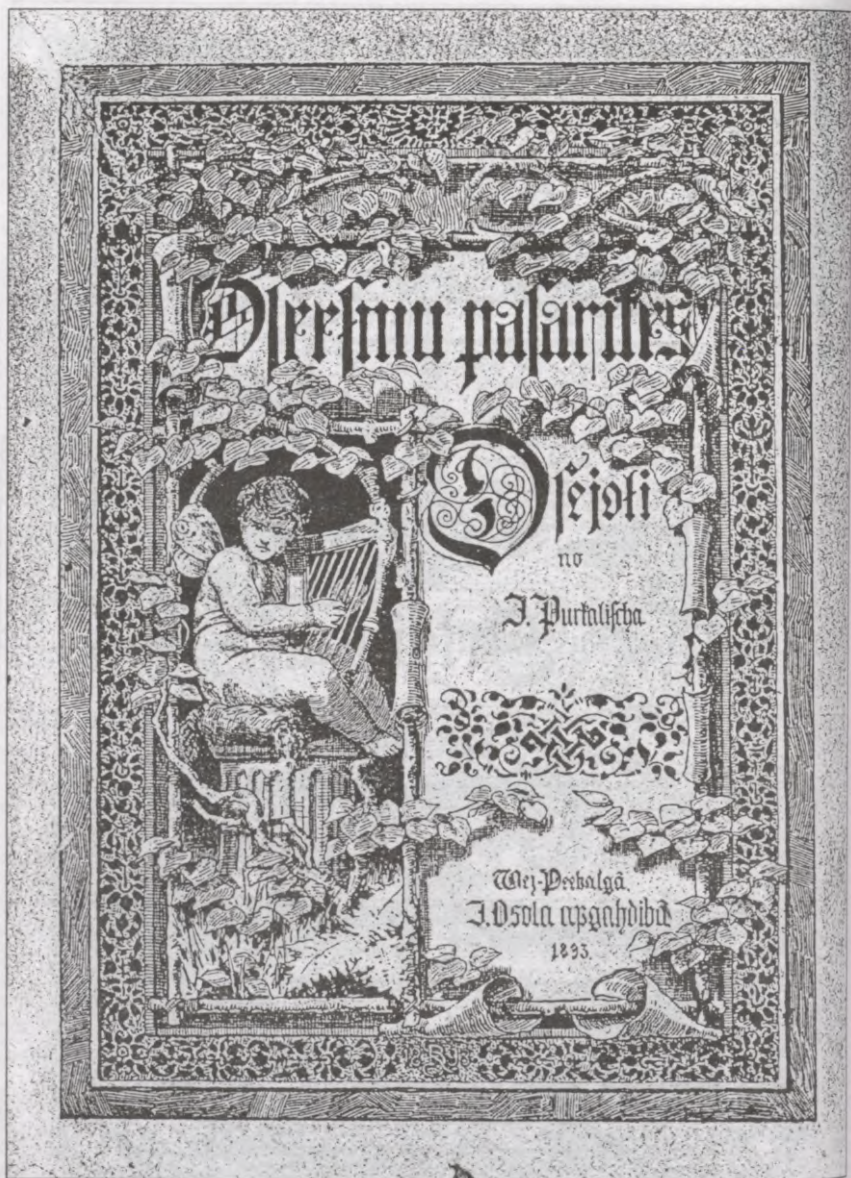
7. att.

8. att.

9. att.

10. att.

11. att.

Es staitu rosi' sinu, No sibtas saktites, ●●
 Ta rosi', la es minu, No Jezus zehufers,
 Ispanta bfestrumā ●●●●●●●●●●
 Pēc auktas seemas-santes Pēc Pūdnatīs tumsīdā

'Ešo rosi' no Jezus Paveeschi-studina; ●●●
 To Mahr'ja mums atnesu', Ta saktihs jumprawn.
 Pehi Deewa padoma ●●●●●●●●●●
 Wens behrinīsh tai ir dšimis Pēc pūdnatīs tumsīdā.

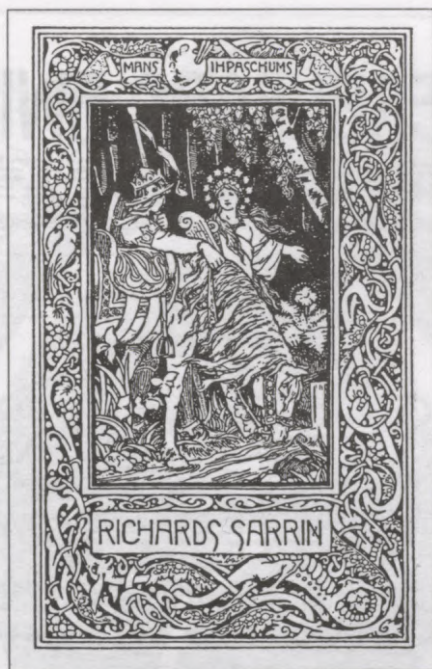
Tu rosi' staita, janta, Tu pulit' svehtata, ●●
 Kam grīdi sedehi laudā? Seed manā firnuind
 Kas tījīd tew topj, ●●●●●●●●●●
 Tam sirds no saldaš smarīchad lln dīveh' te pilna top.

13. att.

14. att.

15. att.

16. att.

17. att.

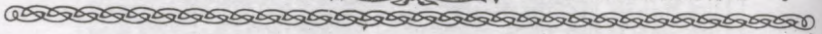
Sepādec, 22. (4. jan.) decembris 1901.

PETERBURGAS AWIŠES

Redakcija: C.Šeremetjevs, Nevastronca 18, nr. 17. Tad labāst
naktī, bet ātrāst at Peterburga un citās literārisķis pērtiņās. Kāst
Redakci ja 11-12 brokš, literārisķis rēstis nr. 6-7 naktīs.
Zvāstis 1901. 2866 literārisķis maistāst labāst at lērdās vāstis:
Pērtis, Nevastronca 18, nr. 16. Brokš Redakci ja 1-8 naktīs.

Šisļis literārisķis maistāst.
№ 3.

Redakcija: C.Šeremetjevs, Nevastronca 18, nr. 17. Tad
brokš Redakci ja naktī, at pērtiņās, nr. 6-7 naktīs.
Brokš Redakci ja 1-8 naktīs, nr. 6-7 naktīs.
Brokš Redakci ja 1-8 naktīs, nr. 6-7 naktīs.
Brokš Redakci ja 1-8 naktīs, nr. 6-7 naktīs.

18. att.

№ 87. 1902.

PETERBURGAS AWIŠU LITERARISKAIS PEELIKUMS

Zreschdeen, 30. oktobrī.

19. att.

Libris

Eva Larrina

20. att.

Anseklis — Krosemju Mikus,

° 6. sept. 1850., † 25. janv. 1879.

21. att.

RIHTA SKANAS

I.

LATWEESCHU RAKSTNEEKU
ORIGINALDARBI. V

REDIGEJIS

OLIHGOTNU JEKABS V

L. NEIMANA ISDEWUMĀ
JELGAWĀ.

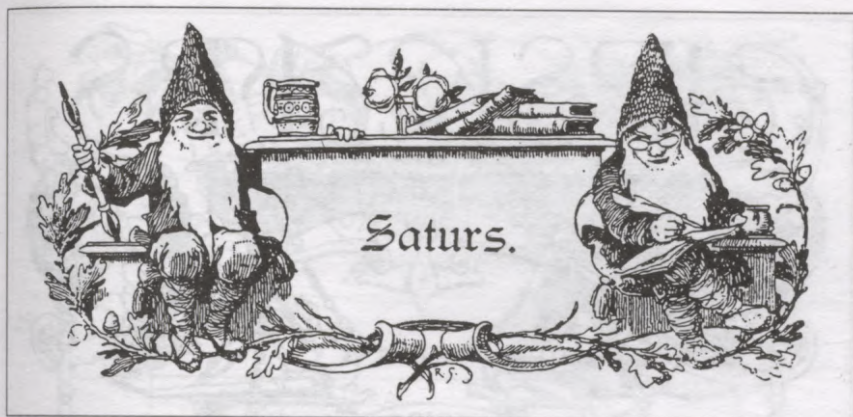

Matkā 15 lap.

23. att.

24. att.

25. att.

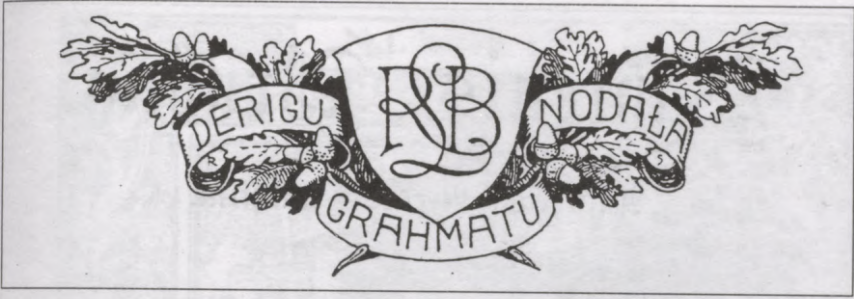
26. att.

27. att.

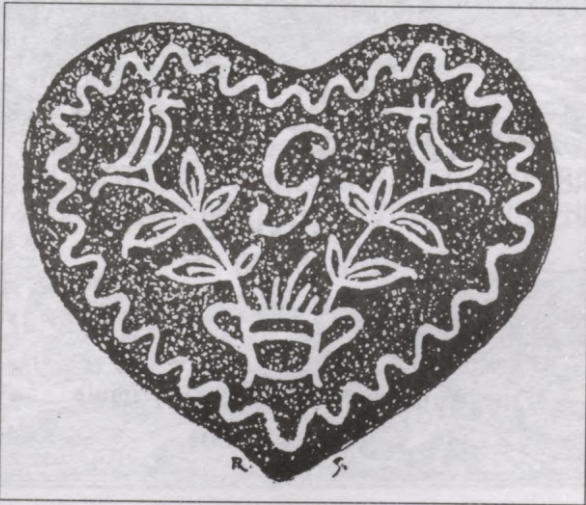
28. att.

29. att.

30. att.

31. att.

Bahrenis. Bruhna.

Andreewa Needras stahstini.

Ļtrā druka.

„Austruma“ (A. Needras) izdots
Rēhjis, 1904.

32. att.

№1. Janvaris. 1904.

JAUNIBAS DRAUGS

ILLUSTRETS MEHNESCHRAKSTS JAUNIBAI
ISDOTS UN REDIGETS NO MAHZITAJA J. ROSENA.

4. gada gājums.

1905. GADA

KALENDARS

APGAHDATS NO RIGAS LATWEEŠCHU
BEEDRIBAS DERIGU GRAHMATU NODĀLAS.

RIGĀ, 1904.

MAKSA 30 KAP.

34. att.

APSKATS

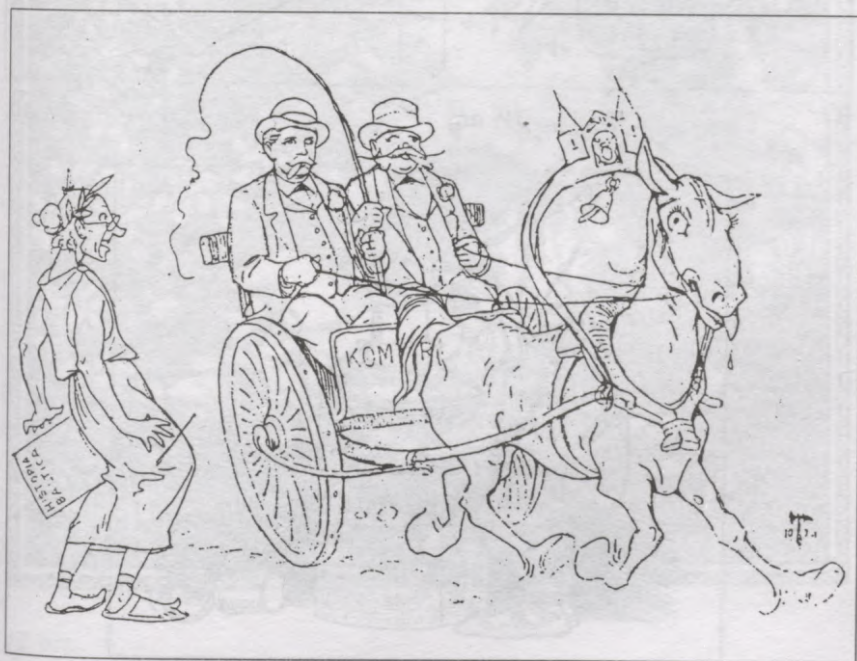
Oktobrī

1905

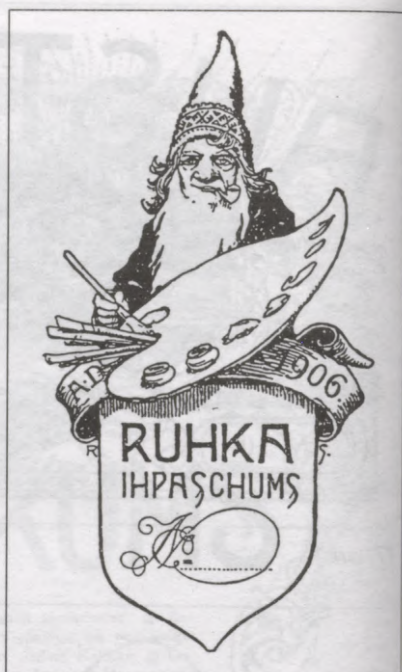
37. att.

38. att.

39. att.

40. att.

41. att.

42. att.

43. att.

JAUNIBAS TEKAS

LITERARISKI-SINATNISKS
MEHNESCHRAKSTS
JAUNIBAI

1910.

I.

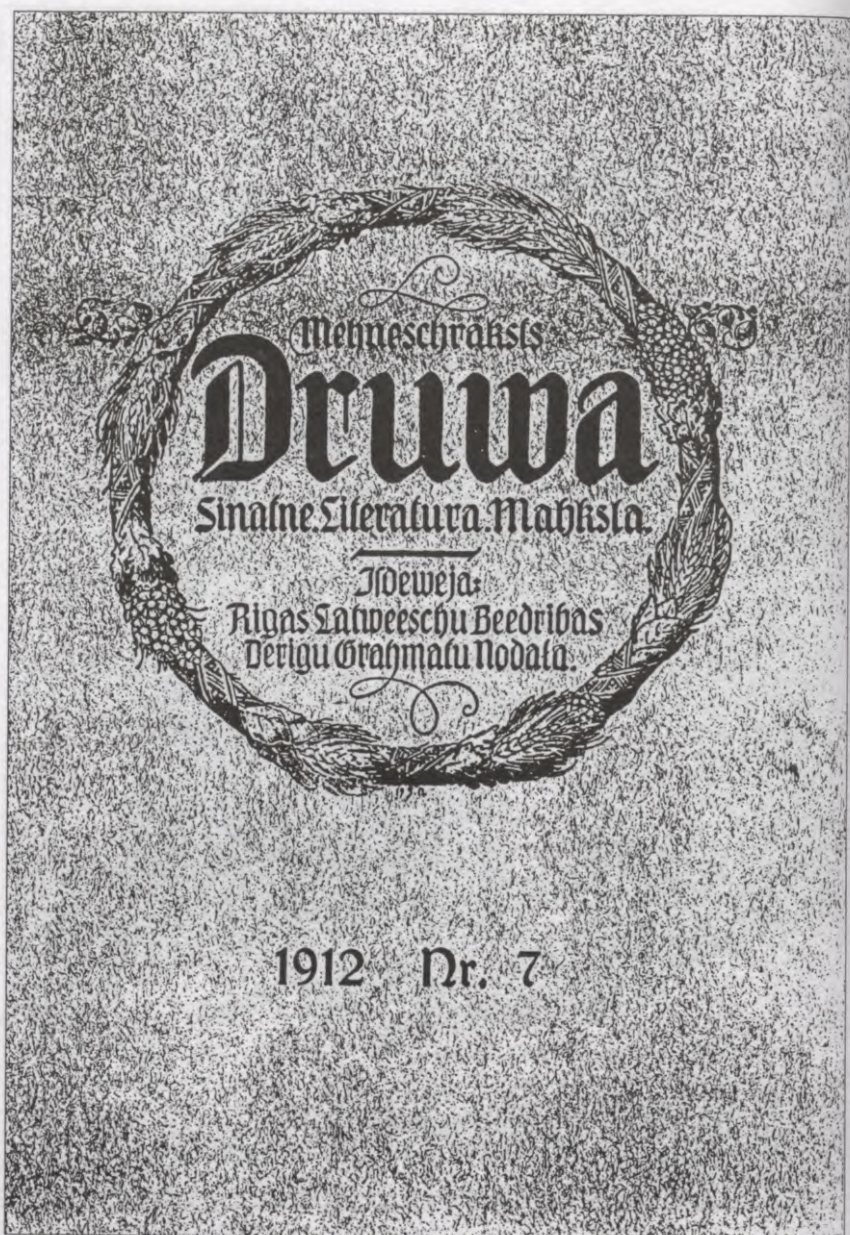
REDAKTORS-ISDEWEJS
A. JESSENS.

45. att.

46. att.

Menneschraksts
Druwa

Sinaļne Literatūra Maģisla.

Išdeweja:

Rigas Latveeschu Beedribas
Derigu Graģmasu Nodaļa

1912 Nr. 7

47. att.

№ 7. **Druwa** 1912.

Dairakstneezibas, sintbas un mahkslas
mehneschraksts.

ISDEWEJA: RIGAS LATWEESCHU BEEDRIBAS DERIGU GRAHMATU NODALA.

48. att.

Sinatne un tehnika

Literatura un dsihwe

49. att.

„Drywa” izlikt
katru nedeli

—
Gods-moksa
2 rb. 50 k.,
pusgods
1 rbl. 40 kap.

—
Numera
moksosj 5 kap.

DRYWA

Ostlolejs goda
gojums.

—
Studnojumu
moksa:
Par winas petita
ripleis (cilinias)
wita: pyrma
lopas pusē —
20 k. padejā —
10 kap.

—
Adrosu pormaini-
sona moksosj 20k

Redakcijas un Ekspedijas adrese: Петроградъ, Невскій просп. д. № 40, кв. 41

№ 11 (248). Trešdin 18 Martā 1915 g. № 11 (248).

50. att.

ФИЛАТЕЛИЯ

ЕЖЕМЪСЯЧНЫЙ ИЛЛЮСТРИРОВАННЫЙ
ЖУРНАЛЪ МАРОКЪ

ИЗДАНИЕ
ЭВ.ЭЙХЕНТАЛЬ

СОДЕРЖАНІЕ.

1. ДВУХЦВѢТНЫЯ ПОЧТОВЫЯ МАРКИ
РОССІИ ТИПА ПЕРВАГО ВЫПУСКА
2. ЧТО МЫ СОБИРАЕМЪ?
3. НОВОСТИ
4. ХРОНИКА
5. ПОДЪЛКИ.
6. ОБЪЯВЛЕНІЯ

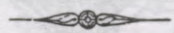
КОРРЕСПОНДЕНЦІЮ ПРОСЯТЪ АДРЕСОВАТЬ
ПЕТРОГРАДЪ, НѢВСКІЙ 40. РЕД. ФИЛАТЕЛІЯ.

ТУРГЕНЕВЪ
И
САВИНА

*Письма И. С. Тургенева къ М. А. Савиной
Воспоминанія М. А. Савиной объ И. С. Тургеневѣ*

СЪ ПРЕДИСЛОВІЕМЪ И ПОДЪ РЕДАКЦІЕЙ
ПОЧЕТНАГО АКАДЕМИКА А. Ф. КОНИ,
ПРИ БЛИЖАЙШЕМЪ СОТРУДНИЧЕСТВѢ
А. Е. МОЛЧАНОВА

ИЗДАНИЕ
ГОСУДАРСТВЕННЫХЪ
ТЕАТРОВЪ

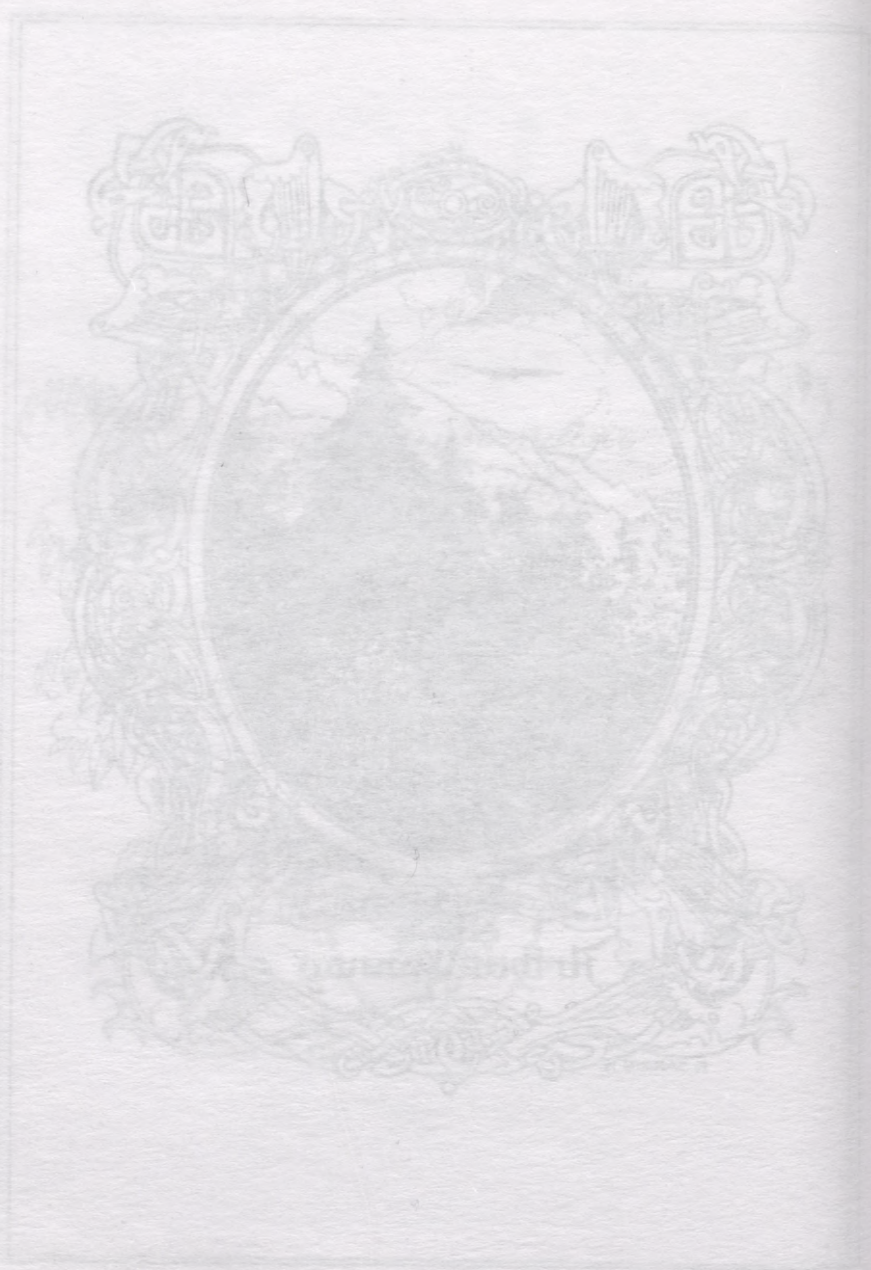
ПЕТРОГРАДЪ
1918

52. att.

53. att.

Viesturs Zanders

NOZARU IZDEVUMI RĪGAS LATVIEŠU BIEDRĪBAS APGĀDĀ

Rīgas Latviešu biedrības (turpmāk RLB) izdevējdarbība ir plašāk pazīstama ar tās izdevniecības — Derīgu grāmatu nodaļas vairāk nekā 350 grāmatām, kas nākušas klajā no 1886. līdz 1940. gadam, kā arī biedrības Zinību komisijas izdotajiem Rakstu krājumiem (1876—1940), kuri aizsāk latviešu zinātnisko turpinājumu izdevumu tradīciju. Viens no paliekošākajiem RLB veikumiem ir „Konversācijas vārdnīca“ (1903—1921) — pirmais pabeigtais universālās enciklopēdijas izdevums latviešu grāmatniecībā.¹ Mazāk zināms ir citu biedrības struktūrvienību paveiktais izdošanas jomā. Nodoms laist klajā grāmatas un periodiskos izdevumus, uzsākot darbību, deklarē ikviena jauna biedrības nodaļa, taču tikai daļa to arī iespēj. Izdevējdarbību neuzsāk ne Ārstniecības (dib. 1902), ne Valodniecības (1904), ne Vēstures (1905) nodaļa. Visai ierobežotā apjomā tas izdodas Rūpniecības (1901), Lauksaimniecības (1902), Filatēlistu un numismātu (1927) nodaļai. Savukārt Mūzikas komisijas un Krišjāņa Valdemāra Jūrniecības nodaļas ieguldījums nozares literatūras izkopšanā ir būtiskāks, tādēļ to aplūkosim tuvāk.

Nozīmīga loma latviešu mūzikas dzīves veidošanā 19. un 20. gs. mijā ir drīz pēc 1888. gada vasarā notikušajiem Trešajiem vispārējiem dziedāšanas svētkiem izveidotajai RLB Mūzikas komisijai (turpmāk MK). Komisijas no 1891. gada ik rudenī rīkoti latviešu mūzikas jaunumu koncerti, kas pēc ieceres ir radniecīgi Zinību komisijas Vasaras sapulcēm, pulcina dažādās Krievijas pilsētās studējošos un strādājošos latviešu skaņražus un izpildītājmāksliniekus. 1903. gadā komisijas izsludinātajā operas libretu konkursā godalgotais Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras nodaļas studenta Artūra Krūmiņa (1879—1969) librets „Baņuta“ sniedz ierosmi pirmās latviešu oriģināloperas autoram Alfrēdam Kalniņam (1879—1951). Nav mazsvarīgi, ka komisija spēj arī materiāli atbalstīt to-

pošo mūziķu studijas — līdz Pirmajam pasaules karam tiek izsniegti 32 bezprocentu aizdevumi (kopsummā vairāk nekā 10 tūkst. rubļu).

Tomēr, tā kā MK ir kordiriģentu sapulces „lolojums“, par vienu no svarīgākajiem tās uzdevumiem kļūst latviešu komponistu darbu izdošana. Ar RLB pieredzi pirmo 3 vispārējo dziesmu svētku (1873, 1880, 1888) organizēšanā vien nepietiek. Lai pilnīgotu svētku repertuāru un koru kustību kopumā, jau pirmajās MK sanāksmēs tiek lemts par koradziesmu krājumu izdošanu. Tāpat kā Rudens koncertos, arī šajā jomā par vienu no galvenajiem darītājiem kļūst tolaik Harkovā strādājošais Jurjānu Andrejs (1856–1922), uzņemoties un līdz pat 1914. gadam veicot krājumu galvenā redaktora pienākumus. Vēlāk Jāzeps Vītols (1863–1948) atzīs: „Ja mūsu kora dziedāšana pilsētā un uz laukiem līdz pasaules kara laikiem gājusi manāmi uz augšu, tad mums par to jāpateicas Jurjānam un Mūzikas komisijai“.²

Spriežot pēc MK protokolu grāmatas, pirmais dziesmu krājums ir nācis klajā 1890. gada sākumā (nevis titullapā minētajā un pēc tam literatūrā sistemātiski atkārtotajā 1889. gadā).³ Jau šajā izdevumā ievērota komisijas nostādne, ka „cittautu kompozīcijas uzņemamas katru reizi pēc vajadzības, bet arvien, cik iespējams, mazā mērā“.⁴ No 23 krājumā ievietotajām dziesmām tikai divām autori ir sveštautieši. Atzīmēsim, ka 7. (1906) un 10. (1914) krājumā ir iekļautas vienīgi oriģinālkompozīcijas.

Pārlūkojot MK krājumus, uzskatāmi atklājas latviešu koradziesmas attīstība. Pirmajos izdevumos ir acīmredzams paša A. Jurjāna un J. Vītola sacerējumu pārsvars iepretim nedaudzajām Oskara Šepska (1850–1914), Ādama Ores (1855–1927), Jāņa Straumes (1861–1929) un Ernesta Vīģera (1850–1933) kompozīcijām. 6. krājumā (1904) debitē Emīls Dārziņš (1875–1910) un Emīlis Melngailis (1874–1954), 7. (1906) — Alfr. Kalniņš, bet 10. (1914) — veseli trīs: Jānis Zālītis (1884–1943), Jānis Medīņš (1890–1966) un Ādolfs Ābele (1889–1967). Šajos krājumos atradīsim ne vienu vien koramūzikas klasikas pērli, piemēram, Vītola „Gaismas pili“, „Karali un bērslapīti“, Dārziņa „Mēness starus stīgo“, Zālīša „Biķēri miroņu salā“. No Rietumeiropas komponistiem MK krājumos visplašāk ir pārstāvēti Roberts Šūmanis un Felikss Mendelsons.

Grūti šodien pateikt, vai koru diriģenti ieklausījušies MK aicinājumā „nevis izrakstīt no dziesmu krājuma balsis priekš dziedātājiem, bet pēc iespējas iegādāt ik kuram dziedātājam pa burtnīcai“.⁵ Šķiet, ka pārāk maz, jo 1901. gadā E. Dārziņš savā pirmajā mūzikas kritikas publikācijā — recenzijā par 5. dziesmu krājumu secina: „Mēs bradājam pa lito- un hektografētām notīm kā pa skaidām, kamēr Mūzikas komisijas izdotos krājumus sedz putekļi“.⁶

Dažu autoru un RLB attiecībās gan pa laikam valda spriedze. Tā, E. Melngailis savu pirmo publisko uzstāšanos 1902. gada pavasarī sarīko biedrības namā, un tajā pašā gadā MK apgādā iznāk viņa tautasdziesmu apdaru krājuma „Bīrzēs un norās“ 1. burtnīca, bet 1903. gadā vairākas solodziesmas ar Andrieva Niedras (1871–1942) dzeju. Taču vēlāk Melngailis kļūst par sīvu biedrības kā 5. dziesmu svētku rīkotājas apkarotāju, atcerēsimies kaut vai 1909. gadā izdoto Melngaila brošūru „Svētņīcu vai balagānu?“. Alfr. Kalniņa 1904. gada 8. oktobrī sarīkotais koncerts RLB ir pirmais latviešu komponista autorkoncerts Rīgā. Tomēr gadu vēlāk, neiegūvis dziedāšanas skolotāja vietu biedrības uzturētajā skolā un MK atbalstu savu solodziesmu izdošanā, Kalniņš atsakās līdzdarboties komisijas izdotajā žurnālā „Mūzikas Druva“.⁷ Tomēr pēdējos komisijas krājumos Kalniņš ir pārstāvēts jo plaši, arī ar RLB 1912. gada konkursā godalgotajām dziesmām. Un atkal jāatgādina J. Vītola teiktais, ka „nevienam citam redaktoram nebūtu izdevies pulcināt ap sevi patiesi visus mūsu komponistus, Jurjāna vārds galvoja par absolūto neitralitāti, piedāvātos darbus sījājot“.⁸

5. vispārējos dziesmu svētkus RLB sākotnēji paredz rīkot 1904. gada 18.–20. jūnijā, tad sakarā ar Krievijas—Japānas karu svētki tiek atlikti. Beidzot tie tomēr notiek 1910. gadā no 18. līdz 21. jūnijam. Ar to arī izskaidrojams, ka svētkiem domātais dziesmu krājums vispirms nāk klajā 1904. gadā (8 tūkst. eks.), bet atkārtoti — 1909. gadā (10 tūkst. eks.).⁹ Atzīmēsim, ka MK dziesmu krājumi parasti tiek iespiesti 1500–2000 eksemplāros. Trīs gadus pēc kārtas (no 1907. līdz 1909. gadam) MK izdod pašas rīkoto koru koncertu dziesmu tekstu grāmatiņas.

Tā kā MK uzmanības centrā arvien atradusies koramūzika, citu žanru sacerējumu izdošanai ir piemēris epizodisks raksturs. Tomēr MK ir izdevusi gan J. Vītola (1892, 1897), gan A. Jurjāna (1910) latviešu tautasdziesmu apdares balsij ar klavieru pavadījumu. Jurjāna apdaru izdevumam tautasdziesmu tekstus vāciski tulkojis kādreizējais Zinību komisijas priekšnieks Aleksandrs Vēbers (1848–1910), bet krieviski — mūzikas kritiķis Vsevolods Češihins (1865–1934). 1892. gadā MK apgādā iznāk pirmā simfoniskā partitūra latviešu mūzikas literatūrā — A. Jurjāna „Latvju vispārīgo dziesmu svētku maršs“. Tajā pašā gadā Jurjāns piedāvā komisijai savu lirisko kantāti „Jau mēness starus laista“¹⁰, taču tās partitūra un klavierizvilkums nāk klajā tikai 1911. gadā.

Alfr. Kalniņš komisijai iesniegto solodziesmu noraidījumu izskaidro ar to, ka tā „par savu galveno uzdevumu uzskatot kora literatūras izdošanu“.¹¹ Nenotikušo sadarbību daļēji izskaidro kāda J. Vītola 1907. gadā

A. Kalniņam nosūtīta vēstule. Tajā Vītols MK uzdevumā lūdz samazināt honorāra prasības, jo komisija „nespēj tik daudz maksāt, cik Jūs par dziesmām pieprasījusi”.¹² Vēlāk gan Vītols atzīs, ka „patiesībā lēmēji bija arī mazliet nobijušies no jauno dziesmu neparastā stila un darināšanas veida”.¹³

1891. gadā Jurjānu Andrejs rosina MK izsvērt mūzikas žurnāla sagatavošanas iespējas, bet 1894. gadā — aicina izdot krājumus, kuri ietvertu gan skaņdarbus, gan mūzikas kritiku.¹⁴ Tomēr pirmais latviešu skaņumākslai veltītais žurnāls „Mūzikas Druva” nāk klajā tikai 1906. gadā. To izdod Jelgavas Annas baznīcas ērģelnieks un dziedāšanas biedrības „Lira” diriģents Atis Kauliņš (1867–1944). Pēc 12 numuru iznākšanas abonentu trūkuma dēļ Kauliņš žurnāla izdošanu pārtrauc. Gadu vēlāk, jau MK paspārnē, viņš „Mūzikas Druvas” izlaidi atsāk. Taču arī šoreiz žurnāla nestie materiālie zaudējumi spiež izdevējus rīkoties radikāli, un 1909. gada aprīlī iznāk „Mūzikas Druvas” pēdējā burtnīca.

A. Kauliņa vadītais izdevums ne vien regulāri informē par jaunumiem koncertdzīvē un dziedāšanas biedrību aktivitātēm, bet arī aplūko visdažādākos mūzikas teorijas un vēstures jautājumus. Šeit minēsim paša A. Kauliņa 1888. un 1889. gadā Pēterburgā dzirdēto Antona Rubinšteina klavieru literatūras lekciju atreferējumu un „Skatu mūzikas instrumentu vēsturē”, Jūlija Roziša (1880–1952) sagatavoto R. Šūmaņa rakstu apkopojumu un publikāciju „Par muzikālisko akustiku”. E. Dārziņš par svarīgāko 1908. gadā žurnālā ievietoto rakstu uzskata vokālā pedagoga Miķeļa Zandera apceri „Vecā itāliešu dziedāšanas skola un viņas galvenākie reprezentanti”.¹⁵

Mūzikas zinātniece Lija Krasinska uzskata, ka „visnozīmīgākie šinī žurnālā ir E. Dārziņa raksti”.¹⁶ Taču Dārziņu kā mūzikas kritiķi šajā laikā daudz būtiskāk atklāj nevis daži apjomā nelieli koncertdzīves apskati, bet publikācijas „Dzimtenes Vēstnesī” un žurnālā „Zalktis”. Koriģējama ir bibliogrāfiskajā rādītājā „Latviešu periodika 1768–1919” atrodamā ziņa, ka E. Dārziņš vēl 1909. gadā esot „Mūzikas Druvas” redakcijas loceklis.¹⁷ Mūzikas dzīves pazinējus nepārsteidz 1908. gada decembrī publicētais Dārziņa paziņojums, ka viņam ar šo žurnālu „nav ne mazākā sakara”.¹⁸ Jau 1908. gada sākumā, saskatot Dārziņa simfoniskajā miniatūrā „Vientuļā priede” Žana Sibēliusa „Tuonelas gulbja” atdarinājumu, viņu plaģiātismā apvaino cits žurnāla redkolēģijas loceklis Pāvuls Jurjāns (1866–1948). Drīz pēc tam P. Jurjāna viedoklim atbalstu publicē trešais redkolēģijas loceklis čellists Oto Fogelmanis (1876–1926)...

„Mūzikas Druvas“ nošu pielikumā cita starpā ir publicēta gan E. Dārziņa solodziesma „Aizver actiņas un smaidi“, gan Ā. Ābeles un Harija Ores (1885–1972) pirmie mēģinājumi. Kā liecina sarakste, jau atrodoties ceļa jūtīs uz Pēterpils konservatoriju, deviņpadsmitgadīgais Ābele lūdz žurnāla redaktoru A. Kauliņu izšķirt iesūtīto dziesmu likteni. Ja tās publicē, tad honorāru kā novēlotu atlīdzību viņš liek nosūtīt Ābeles harmonijas skolotājam E. Dārziņam; atteikuma gadījumā dziesmas atpakaļ nesūtīt, bet „spert krāsni“.¹⁹

1894. gadā, kad iznāk Krišjāņa Barona (1835–1923) „Latvju dainu“ 1. burtnīca, MK laiž klajā Jurjānu Andreja „Latvju tautas mūzikas materiālu“ (turpmāk LTMM) pirmo daļu. Tajā ievietotās muzikāli etnogrāfiskās studijas „Līgotnes, Jāņa jeb Līgo meldijas“ pamatā ir A. Jurjāna 1892. gada 22. augustā RLB namā nolasītais referāts. Pēc mūzikas zinātnieka Arnolda Klotiņa atzinuma, šis izdevums ir „pirmā sistematizētā un pētnieciski izstrādātā latviešu tautasdziesmu publikācija“.²⁰ Ne velti A. Jurjāna 125. gadskārtā 1981. gadā tiek izdots „Līgotņu“ faksimils. Nākamie LTMM laidieni nāk klajā 1903., 1907. un 1912. gadā. It kā atbildot uz potenciālo lasītāju jautājumu par krājuma izdošanas gausumu, Jurjāns norāda, ka izdevums „būtu jau sen nobeigts, ja sastādītājs tikai viņam vien varētu ziedot savu darba spēku“.²¹ Slimību nomākts, 1920. gadā Jurjāns atgriežas dzimtenē. LTMM pēdējo laidieni iespēšanai viņš lūdz Kultūras fonda atbalstu. Viņaprāt, darbs ir jāsteidz, jo citādi „nespēšu korektūras lasīt un izdarīt galīgo redakciju, kas citam nāktos grūti un būtu pat neiespējams“.²² Kultūras fonds atvēl LTMM izdošanai 290 tūkst. rubļu, un 1922. gadā nāk klajā krājuma 5. daļa. Pēdējo, 6. daļu, jau pēc Jurjāna nāves 1926. gadā izdod Latvju komponistu biedrība. Diemžēl, ir piepildījies Jurjāna paredzējums, un J. Vītols secina, ka „krājums pilns paviršību un kļūdu, ko J.[urjāns] ar savu vārdu gan sedzis nebūtu [...] tas vairs nepilda zinātniskus uzdevumus“.²³ A. Jurjāna veikumam tautas melodiju publicēšanā J. Vītols ir devis tēlainu novērtējumu: „Ziniskā un idejiskā nozīme abiem — Barona un Jurjāna — krājumiem viena un tā pati: abas mūsu svētnīcas, kurās gatavojas mūsu mākslas nemirstības augļi“.²⁴ To pārdomājot, jāsecina, ka arī RLB Mūzikas komisijas paveiktais nav tikai mūzikas vēstures lappuse vien.

Ar nozares literatūras izdošanu ir saistīta arī 1903. gada martā dibinātās K. Valdemāra Jūrniecības nodaļas (turpmāk JN) darbība. Jau tā paša gada 2. maija sēdē tiek nolemts pārņemt „Baltijas jūrnieku kalendāra“ izlaidi.²⁵ Tūdaļ pat izveidotajai redakcijas komisijai (7 cilvēku sastāvā) gan ir tikai

formāla nozīme, jo kalendāra sagatavošana faktiski gulstas vai vienīgi uz JN rakstveža žurnālista Anša Bandreviča (1850–1935) pleciem.

A. Bandrevičs, ko pamatoti varam uzskatīt par latviešu jūrniecības periodikas pamatlicēju, šo kalendāru rediģē jau kopš 1888. gada. Pirmos 5 kalendāra laidienus izdod K. Valdemāra prēmiju komiteja. Līdz 1897. gadam, kad A. Bandrevičs uzņemas vadīt avīzes „Balss“ Tirdzniecības un kuģniecības pielikumu un atsakās no tālākās kalendāra rediģēšanas,²⁶ jau iznākuši 9 kalendāra laidieni. Citu 19. gadsimta nogalē iznākušo nozaru kalendāru (mūziķu, skolotāju, lauksaimnieku u. c.) vidū „Baltijas jūrnieku kalendārs“ izrādās par vienu no dzīvotspējīgākiem. Jūrniecības speciālists Aleksandrs Malvess (1889–1941) deportēts uz PSRS) pat uzskata, ka šāds kalendārs ir retums Eiropas tālaika kuģniecības literatūrā.²⁷

No 1903. gada, kad kalendāra izdošanu uzņemas JN, līdz 1910. gadam iznāk vēl 7 kalendāra laidieni. Sešus no tiem atkal sastāda nenogurstošais A. Bandrevičs, un tikai kalendārs 1910. gadam iznāk JN priekšnieka (1904–1934) advokāta Jāņa Kreicberga (1864–1948) redakcijā.

Saturā piesātinātākie ir kalendāra laidieni 1904., 1905. un 1906. gadam. Katrā no tiem ir atrodama informācija par JN: „kārģības rullis“, biedru saraksti un darbības pārskati. Gandrīz 700 buriniekus reģistrē 1904. gada kalendārā ievietotais „zēģelkuģu“ saraksts. Savukārt kalendārā 1906. gadam A. Bandrevičs apkopojis ziņas par kuģiem, kas būvēti Kurzemes un Vidzemes jūrmalā no 1862. līdz 1882. gadam. Kalendāru 1905. gadam bagātina Bandreviča apkopotās Krišjāņa Valdemāra (1825–1891) domas par jūrskolām un kuģniecību, kas 1904. gadā publicētas arī atsevišķas brošūras veidā. Gan ar prozas tēlojumiem „iz jūrnieku dzīves“, gan ar pavisam lietišķiem „Aizrādījumiem par eļļas lietošanu“ kalendārā pārstāvēts vēlākais JN priekšnieks (1935–1940) kapteinis Artūrs Grasis (1879–1943).

Pārlūkojot visus JN izdotos „Baltijas jūrnieku kalendārus“, nevar nepamanīt, ka atsevišķi materiāli iespiesti atkārtoti ne vienu reizi vien. Tā, piemēram, „Pamācība glābšanas staciju raķetu lietošanai“ un JN līdzdibinātāja Ādama Butuļa (1860–1938) „Ārsta padomi, kā atdzīvīnāmi slīkoņi“ publicēti četras reizes. Abi šie raksti, kā arī jau pieminētie A. Graša „Aizrādījumi ..“ veido kodolu JN 1906. gadā izdotajai grāmatīņai „Derīgi padomi un aizrādījumi jūrniekiem un zvejniekiem“. Ir zināms, ka šī brošūra izdalīta par velti 1908. gada 15. un 16. jūnijā notikušā Baltijas zvejnieku kongresa dalībniekiem.²⁸ Lai cik neapstrīdama būtu šādas informācijas aktualitāte, „Baltijas jūrnieku kalendāra“ pēdējie laidieni liecina

par tā veidotāju radošo apsīkumu. Kalendāra likteni, mūsaprāt, izšķir JN spēku mobilizēšana avīzes „Jūrnieks” izdošanā.

1906. gada sākumā „Balsij” pārtopot par dienas laikrakstu (apturētā „Baltijas Vēstneša” vietā), tiek pārtraukta tās Tirdzniecības un kuģniecības pielikuma izdošana. Ievērojot, ka pielikumā publicēti arī JN sanāksmēs nolasītie referāti, kļūst akūta vajadzība pēc jūrniekiem adresēta periodiskā izdevuma.

Kādā no JN 1906. gada sēdēm J. Kreicbergs ierosina izdot avīzi jūrniekiem paralēli latviešu un igauņu valodā.²⁹ Nodaļas valdei principā atbalstot šāda izdevuma nepieciešamību, gan tikai latviešu valodā, A. Bandrevičs izstrādā izvērstu laikraksta programmu un izdevumu kalkulāciju. Pēc izdošanas koncesijas saņemšanas, tā paša gada 21. novembrī tiek izveidota laikraksta „Jūrnieks” izdošanas komisija. Tajā bez redaktora A. Bandreviča un nominālā izdevēja tālbraucēja kapteiņa Friča Martinsona (1864–1921) ietilpst arī JN biedri, garanti un biedri veicinātāji.³⁰ Entuziasti saziēdo vairāk nekā 600 rubļu, un 29. novembrī nāk klajā „Jūrnieka” pirmais numurs, ko dienu vēlāk izsūta 800 paraugeksemplāros. Turpmāk avīze iznāk reizi nedēļā līdz pat 1914. gada 23. jūlijam, kad tās izdošana tiek pārtraukta (pēdējais „Jūrnieka” numurs iznāk 1915. gada 21. janvārī).

Pusgadu pēc darbības uzsākšanas avīzei ir 337 abonenti (120 Vidzemē, 105 Kurzemē, 112 ārzemēs), kas, protams, nespēj segt visas izdošanas izmaksas. Hroniskais līdzekļu trūkums liek avīzes redaktoram (no 1907. gada augusta arī izdevējam) A. Bandrevičam ne reizi vien lūgt lasītājiem materiālo atbalstu: „Mēs esam pārliecināti, ka, tikko mūsu jūrnieki zinās, ka viņu pašu orgānam jākaujas ar pastāvēšanas rūpēm, tie nekavēsies katrs pēc savas rocības un spējas pabalstīt „Jūrnieku”.”³¹ Redzot grūti pārvaramās finansu problēmas, avīzes garanti kādā 1907. gada sanāksmē pat nolemj pārtraukt „Jūrnieka” izdošanu.³² Draudus avīzes pastāvēšanai, acīmredzot, novērš saņemtie ziedojumi. Tā, piemēram, 1910. gadā „Jūrniekam” tiek ziedoti 941 rubļi (no tiem 400 rubļus devusi Rīgas Savstarpējā jūras apdrošināšanas biedrība, bet 200 — Vidzemes Savstarpējā kredītbiedrība).³³ Vēl vairāk, atsevišķu kredītiestāžu regulārie sludinājumi laikrakstā nodrošina tā redaktoram pat atalgojumu (12 rubļ. mēnesī).³⁴ Izdevīga ir arī 1908. gada pavasarī saņemtā iekšlietu ministra atļauja izplatīt avīzi Krievijas robežās ar pazeminātu pasta tarifu.

Saprotams, ka finansu faktora nozīme avīzes iznākšanā nav nedz ignorējama, nedz arī pārspīlējama. Pēc jūrniecības vēsturnieka Arvja Popes domām, 1912. gadā A. Bandrevičs atsakās no redaktora pienākumiem

tāpēc, ka RLB liedz avīzei finansiālu atbalstu.³⁵ Laikraksta izdošanas komisijas loceklis, vēlākais K. Valdemāra jūrskolas direktors Ernests Kalniņš (1881–1941) Bandreviča rīcību motivē ar to, ka JN neizsniedz viņam „Jūrnieka“ izdošanai saziēdotos līdzekļus.³⁶ Tomēr ne mazāk respektējams ir Bandreviča amata pēcteča (avīzes redaktors no 1912. gada 6. jūnija) A. Graša viedoklis, ka pārmaiņu pamatā ir Bandreviča personīgās nesaķaņas ar JN priekšnieku J. Kreicbergu.³⁷

Saskaņā ar laikraksta programmu „Jūrniekā“ tiek publicēti valdības likumi un rīkojumi attiecībā uz jūras kuģniecību un to skaidrojumi, raksti par jūrnieku apdrošināšanu, izglītību, biedrībām un daudziem citiem tematiem, praktiska satura informācija un sludinājumi, arī tematiski pieskaņota beletristika. Palaikam avīzes slejās atrodama domu apmaiņa par jaunumiem speciālajā literatūrā. 1909. gadā iznākusi A. Heikinga jūrniecības terminu vārdnīca 7 valodās ierosina novērtēt stāvokli latviešu jūrniecības literatūrā. Interesanti, ka neklāties diskusija noris starp diviem kapteiņiem, no kuriem viens — A. Grasis tobrīd atrodas Plimutā (Lielbritānija), bet otrs — Gustavs Sausiņš (1872–1918) — Tāļajos Ziemeļos.

1908. gadā „Jūrnieks“ publicē Friča Brīvzemnieka (1846–1907) tulko K. Valdemāra brošūras „Über die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen ..“ (Par latviešu un igauņu piesaistīšanu jūrniecībai .., 1857) fragmentu. Lai sekmētu JN nodomu krāt materiālus plašākai K. Valdemāra biogrāfijai, 1908.–1910. gadā avīzē tiek publicētas vairākas atmiņu skices par Valdemāru. To autori ir Jēkabs Lautenbahs (1847–1928), A. Bandrevičs, izdevējs Heinrihs Alunāns (1835–1904) un kādreizējais Pēterburgas Latviešu biedrības darbinieks dārznieks Dāvis Grīntāls (1829–1904). 1910. gadā laikrakstā pirmpublicāciju pieredz ap 1858. gadu tapušais Valdemāra raksts „Cēļa vadonis latviešu mudīgiem zēniem, kam gars skolas un gudrības iekāro“. Tajā pašā gadā nāk klajā šī raksta novilkums ar nosaukumu „Latvju tautai“.

Vairākas avīzes pārpublicē „Jūrniekā“ ievietoto aprakstu³⁸ par avariējuša kuģa apkalpes likstām muitas postenī Daugavgrīvā, kur to aiztur pasu trūkuma dēļ... Valstisku apzinīgumu demonstrē Liepājā iznākušais laikraksts „Dzīve“, 1911. gadā pārmetot „Jūrniekam“ — tas līdz ar vairākiem citiem izdevumiem esot „tā nogrimuši savās ikdienējās „rebēs“, ka pavisam piemirsuši, ka ir tāds 19. februāris Krievijas zemnieku vēsturē“.³⁹ Tam seko „Jūrnieka“ redakcijas atbilde, ka latvieši nekad nav jūsmīgi svinējuši dzimtbūšanas atcelšanas atceri, „pie kam lielākā tautas daļa nemaz nezina, kad tas noticis“.⁴⁰

Atceroties darbu avīzē, A. Grasis vēlāk rakstīs: „Paši aktīvie jūrnieki bija ārkārtīgi kūtri rakstītāji. [...] Ievietojām gandrīz visu, ko paši jūrnieki

iesūtīja, tomēr bieži vien aprūka piemērota materiāla⁴¹. Turpat uzzinām, ka laika posmā līdz Pirmajam pasaules karam „Jūrnieka“ tirāža svārstījies no 500 līdz 700 eksemplāriem.

Jūrnieku spriedums par savu avīzi tās slejās parādās visai reti. Kāds lasītājs ieteic neignorēt realitāti un turpmāk vairāk rakstīt par tvaikoņiem, ne tikai par buriniekiem, kā līdz šim.⁴² Viņaprāt, avīzes abonentu skaits noteikti pieaugtu, ja tā publicētu ziņas par regulāro tvaikoņu satiksmi starp dažādām Krievijas ostām. „Jūrnieku“ pazīst arī latviski protošie igauņu kapteiņi, kuri „to abonē tādēļ, ka viņiem pašiem tāda avīze nav“.⁴³

Pēc desmit gadu pārtraukuma, 1925. gada 12. novembrī bijušais kapteinis Mārtiņš Sņiķers (1867–1927) rosina atjaunoto K. Valdemāra Jūrniecības un zvejniecības nodaļu (turpmāk JZN) domāt par jūrniecības izdevuma nepieciešamību.⁴⁴ Kā liecina kapteinis Kārlis Meinerts (1891–1940), atjaunot „Jūrnieku“, pārvēršot to par mēnešrakstu, JZN nolemj 1928. gada beigās pēc nesekmīgiem mēģinājumiem izveidot kuģniecības pielikumus vairākos laikrakstos.⁴⁵

No 1929. gada janvāra līdz 1940. gada jūlijam iznāk pavisam 139 žurnāla numuri. Atsevišķos gadījumos, piemēram, saimnieciskās krīzes apstākļos 1932. gadā, nāk klajā žurnāla dubultnumuri. Krīzes laikā sarūk arī izdevuma tirāža. 1929. gadā žurnāls tiek iespiests 700 eksemplāros, bet 1932. gadā „Jūrnieka“ tirāža ir 600 eksemplāri.⁴⁶

Tā kā žurnāla veidotāji nekādu materiālo atlīdzību nesaņē, tad tie „ir spiesti eksistences līdzekļus meklēt citā darba laukā, caur ko cieš arī žurnāla rediģēšana“.⁴⁷ Aizņemības dēļ 1931. gada sākumā no „Jūrnieka“ aiziet pirmais redakcijas vadītājs kuģīpašnieks Viktors Kalniņš (1896–1941). Pēc viņa redaktora postenī ir gan kapteinis Reinholds Bernhards (1879–1937), gan J. Kreicbergs. „Jūrnieka“ redakcijā jau no 1929. gada strādā arī A. Grasis. Tādēļ žurnāla iznākšanu būtiski neietekmē nedz Kreicberga pārceļšanās uz Jēkabpili, nedz 1938. gada preses likuma nosacījums, ka par izdevuma atbildīgo redaktoru var būt tikai arodnieciski izglītota persona. A. Grasis ir gan speciālā izglītība (Ainažu jūrskola), gan jau iepriekš minētā pieredze avīzes „Jūrnieks“ rediģēšanā. Nav sveša arī situācija, kad „vienam pašam jāpieraksta vai puse no žurnāla“.⁴⁸

Trīsdesmitajos gados žurnāla finansiālais stāvoklis stabilizējas. 1935. gadā RLB palielina savu ikmēneša atbalstu žurnālam no 25 līdz 35 latiem⁴⁹, bet gadu vēlāk A. Grasis pirmo (taču ne pēdējo!) reizi saņem atlīdzību 250 latu apmērā.⁵⁰ Pamazām pieaug arī žurnāla abonentu skaits: 1931. gadā to ir 156, bet 1940. gadā jau 254.⁵¹ Piebildīsim, ka vairākas rēdējas pasūta sev lielāku eksemplāru skaitu.

Atstājot žurnāla publikāciju detalizētāku izvērtējumu jurniecības speciālistu kompetencē, šeit tikai atzīmēsim, ka žurnāls turpina un padziļina avīzē „Jūrniesks“ aizskarto tēmu loku. 1931. gadā žurnālā tiek izveidota buru sporta nodaļa, ko līdz pat 1940. gadam vada Latvijas jahtkluba līdzdibinātājs un marīnists Frīdrihs Bauris (1879–1950). Novitāte ir arī 1938. gadā ievietotās muzikālijas, tajā skaitā Jāņa Mediņa un Aleksandra Valles (1890–1972) koradziesmas. No beletristikas minēsim Viļa Lāča (1904–1966) stāstu „Korķu fenderis“, „Pusnakts brīnums“ pirmpublicējumus, paša redaktora A. Graša ar pseidonīmu "Mazā Erika" iespiestos stāstus un dāņu autora, bijušā jūrnieska Knuda Andersena romānu („Jūra“, „Bangu brāzmā“) turpinājumos lasāmos latviskojumus. Plašu ekskursu jūrniecības vēsturē sniedz publicista Mārtiņa Sama (1892–1942) raksts „Latviešu jūrniecība senajās dienās“ (1939, Nr. 7–10). Noraidot Alfrēda Gobas (1889–1972) polemiski ievirzīto K. Valdemāra darbības izvērtējumu mēnešrakstā „Daugava“ (1930, Nr. 7–8), anonīmu pretrastu tā pašā gadā decembrī „Jūrnieskā“ ievieto J. Kreicbergs.⁵²

Pēc bijušā Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kameras referenta Arnolda Zaļā liecības, vairākus gadus pēc kārtas „Jūrnieskā“ ievietoti viņa sagatavotie un ar iniciāļiem ARZ atzīmētie pārskati par kameras kuģniecības sekcijas darbību.⁵³ Ielūkojoties žurnāla komplektos, tomēr krietni biežāk sastopam šī paša autora ar pilnu uzvārdu parakstītās publikācijas par dažādiem citiem ar kuģniecību saistītiem tematiem.

1939. gada septembrī vērienīgi iecerēto Jūras dienu rīcības komiteja atvēl žurnāla redakcijai 500 latus svētku numura sagatavošanai.⁵⁴ Tas arī iznāk, tāpat kā žurnālu „Aizsargs“ un „Economists“ specializlaidumi un Viļa Cedriņa (1914–1946) sastādītā dzejas antoloģija „Jūras nemiers“, bet pašu svētku programmā iepriekš neparedzētas izmaiņas ienes Otrā pasaules kara sākums. Karu atbalso arī vairākos 1940. gada numuros publicētie blokādes laikā nogremdēto kuģu saraksti. Savā ziņā simbolisku nozīmi iegūst vienā no pēdējām žurnāla burtnīcām ievietotā informācija par pieminekļa atklāšanu Meža kapos pirmajam „Jūrnieska“ redaktoram A. Bandrevičam.

1926. gada 27. un 28. februārī JZN sarīko jūrniesku kongresu, pēc kura lūdz Kultūras fonda finansiālu atbalstu (1000 latus) šī saieta materiālu krājuma izdošanai. Savu vēlmi nodaļas vadītāji argumentē ar apgalvojumu, ka pirmskara izdevumi padziļinājuši jūrniesku inteliģenci, tādēļ tie „aizvien spilgti atšķīrās no saviem krievu darba biedriem“.⁵⁵ Kaut arī Kultūras fonds atstāj šo lūgumu bez ievērības, vēl tajā pašā gadā JZN krājumu laiž klajā (1000 eks.). Tādā pašā tirāžā 1930. gadā atsevišķā

brošūrā iznāk gadu iepriekš nodaļas biedru vakarā nolasītais Augusta Melnalkšņa (1876–1944) referāts „Latvju dēli vikingu gaitās“.

Kā vēsta biedrības darbības pārskats, 1931. gadā tikai 100 eksemplāros „izdalīšanai attiecīgām iestādēm un ieinteresētām personām“⁵⁶ iespiesti divi citi referāti: A. Malvesa „Brīvostas un viņu jautājums Latvijā“ un Latvijas ģenerālkonsula Norvēģijā Artura Vanaga (1882–1970) „Zvejnieku stāvoklis uzlabojams ar zivju patēriņa palielināšanu“.

Muzikālīju, kā arī samērā ierobežotam interesentu lokam domātu jurniecības periodisko izdevumu iznākšana latviešu valodā pārdzīvo ne mazums grūtību arī pašlaik. Tādēļ ir vērts atcerēties, kā līdzīgas problēmas ir risinātas mūsu nozaru literatūras tapšanas sākumos.

Vēres

¹ Sīkāk par to: Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā, 1886–1936. — R., 1936; *Zanders V.* Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas ieguldījums folkloras un daiļliteratūras izdošanā // *Daiļliteratūra latviešu grāmatniecībā*. — R., 1991. — 100.–113. lpp.

² *Vītols J.* Vaļējas lapas no latvju mūzikas vēstures : II. Atmiņas par Jurjānu Andreju // *Burtnieks*. — 1931. — Nr. 1. — 55. lpp.

³ Mūzikas komisijas protokolu grāmata (turpmāk MK PG) 1889.–1896., LAB R Ms 1230, 12. lpp. To, ka krājums ir nācis klajā 1890. gada martā, apstiprina arī mūzikas žurnālists Mārtiņš Augusts. Sk.: *Augusts M.* Rīgas Latv. biedrības Mūzikas komisijas darbības gaita // *Mūzikas Nedēļa*. — 1924. — Nr. 45. — 949. lpp.

⁴ MK PG 1889.–1896., 4. lpp.

⁵ Dziesmu krājums jaukiem un vīru koriem / Rīgas Latv. B-bas Mūzikas Komis. izd. — R., 1889. — 1. krāj. — 3. lpp.

⁶ *Dārziņš E.* Jaunas muzikālījas // *Pēterburgas Avīzes*. — 1901. — Nr. 4.

⁷ *Kalniņš A.* Vēstule A. Kauliņam 1908. g. 8. maijā. RLMVM 150346.

⁸ *Vītols J.* Jurjānu Andrejs // *Ritums*. — 1922. — Nr. 9. — 679. lpp.

⁹ Kaut arī krājuma cenzūras atļauja ir datēta ar 1904. gada 10. janvāri, literatūrā sastopams apgalvojums, ka kori to saņēmuši jau 1903. gada vidū. Sk.: *Bērzkalns V.* Latviešu dziesmu svētku vēsture 1864–1940. — [Bruklina], 1965. — 209. lpp.

¹⁰ MK PG 1889.–1896., 79. lpp.

¹¹ *Kalniņš A.* Savu darbu izdevējs. LNB R X 29, 6, 64, 1. lpp.

¹² *Vītols J.* Vēstule A. Kalniņam 1907. g. 13. sept. LNB R X 29, 6, 50, 4. lpp.

¹³ *Vītols J.* Alfrēds Kalniņš // *Mūzikas Apskats*. — 1934. — Nr. 6. — 162. lpp.

¹⁴ MK PG 1889.–1896., 56., 127. lpp.

¹⁵ *Dārziņš E.* „Mūzikas Druva“ : 1908. gads // *Dzimtenes Vēstnesis*. — 1909. — Nr. 16.

¹⁶ *Vītoļiņš J., Krasinska L.* Latviešu mūzikas vēsture. — R., 1972. — 1. sēj. — 338. lpp.

¹⁷ *Latviešu periodika 1768–1940*. — R., 1977. — 1. sēj. : 1768–1919. — 495. lpp.

- ¹⁸ *Dārziņš E.* Balsis iz publikas // Dzimtenes Vēstnesis. — 1908. — Nr. 297.
- ¹⁹ *Ābele Ā.* Vēstules A. Kauliņam 1908. g. 26. aprīlī un 27. aug. RLMVM 150167, 150168.
- ²⁰ Jurjānu Andrejs mūzikas kultūrā un tautā. — R., 1981. — 5. lpp.
- ²¹ *Jurjāns A.* Priekšvārdi. // *Jurjāns A.* Latvju tautas mūzikas materiāli / RLB Mūzikas komisijas rakstu krājums. — R., 1912. — 4. sēj. — 5. lpp.
- ²² *Jurjāns A.* Vēstule Kultūras fondam 1921. g. 21. sept. LVVA 1632. f., 3. apr., 795. l., 28. lp.
- ²³ *Vītols J.* Vaļējas lapas no latvju mūzikas vēstures : III. Jurjānu Andreja darbi // Burtnieks. — 1931. — Nr. 8. — 717. lpp.
- ²⁴ *Vītols J.* Jurjānu Andrejam pārnākot // Latvju Mūzika. — 1921. — Nr. 1. — 3. lpp.
- ²⁵ Īss pārskats par Valdemāra Jūrniecības nodaļas darbību / — ws. // Baltijas jūrnieru kalendārs 1904. — R., [1903]. — 71. lpp.
- ²⁶ *Bandrevičs A.* „Jūrnieru kalendāra“ turpmākas izdošanas lietā // Baltijas Vēstnesis. — 1898. — Nr. 184.
- ²⁷ *Malvess A.* Mūsu kuģniecības celmlauža Anša Bandreviča 80. dzimšanas diena // Jūrnierks. — 1930. — Nr. 2. — 33. lpp.
- ²⁸ 40. gada pārskats par Rīgas Latv. B-bas darbošanos un rēķiniem 1908. gadā, savienots ar biedru sarakstu. — R., [1909]. — 42. lpp.
- ²⁹ 25 gadu atcere / Redakcija // Jūrnierks. — 1931. — Nr. 12. — 362. lpp.
- ³⁰ Turpat, 363.–364. lpp.
- ³¹ Mūsu jūrnieriem un jūrnierības draugiem / „Jūrnierka“ red. // Turpat. — 1907. — Nr. 35.
- ³² *Bandrevičs A.* „Jūrnierka“ redaktora un izdevēja maiņa // Turpat. — 1912. — Nr. 22.
- ³³ „Jūrnierka“ labvēji / „Jūrnierka“ red. // Turpat. — 1910. — Nr. 52.
- ³⁴ *Grasis A.* Sardzes maiņa // Turpat, — 1935. — Nr. 3. — 74. lpp.
- ³⁵ *Pope A.* Burinieru gadsimts Latvijā : Pa latviešu jūrnierības vēstures lappusēm. — R., 1989. — 138. lpp.
- ³⁶ *Kalniņš E.* Mūsu sirmā jūrnierības darbinierka un rakstnierka Anša Bandreviča dzīve un darbi // Jūrnierks. — 1935. — Nr. 3. — 71. lpp.
- ³⁷ *Grasis A.* R. L. B. Valdemāra Jūrnierības un zvejnierības nodaļa // Turpat. — 1938. — Nr. 3. — 101. lpp. To apstiprina arī paša A. Bandreviča vēstule RLB priekšnierkam Fridriham Grosvaldam 1912. g. 18. febr. LVM VN 5985/64.
- ³⁸ *Protejs.* Dīvaini, bet patiesi // Jūrnierks. — 1912. — Nr. 44.
- ³⁹ Ko lasījām par zemnierku brīvlaišanu / „Dzīves“ red. // Dzīve. — 1911. — Nr. 23.
- ⁴⁰ Tukša brēka / „Jūrnierka“ red. // Jūrnierks. — 1911. — Nr. 10.
- ⁴¹ *Grasis A.* Sardzes maiņa, 73. lpp.
- ⁴² „Jūrnierks“ un latviešu jūrnierki / D. // Jūrnierks. — 1910. — Nr. 14.
- ⁴³ Mūsu dzimtenes jūrnierku vienaldzība / E. L. // Turpat. — 1912. — Nr. 33.
- ⁴⁴ 25 gadu atcere / Redakcija. // Turpat. — 1931. — Nr. 12. — 364. lpp.
- ⁴⁵ *Meinerts K.* Mūsu kuģniecības literatūra // Kuģniecības gadagrāmata. — R., 1929. — 4. sēj. — 19. lpp.
- ⁴⁶ 61. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1929. gadā / Rīgas Latv. b-ba. — R., [1930]. — 13. lpp. ; 64. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1932. gadā / Rīgas Latv. b-ba. — R., [1933]. — 14. lpp.
- ⁴⁷ *Kreichbergs [J.].* R. L. B. Jūrnierības un zvejnierības nodaļas gada sapulce // Jūrnierks. — 1931. — Nr. 3. — 82. lpp.
- ⁴⁸ Jūrnierības un zvejnierības nodaļas protokolu grāmata (turpmāk JZN PG) 1930.–1940. LVVA 2798. f., 1. apr., 36. l., 62. lp.

Gunta Rudzīte

LATVIJAS RĒRIHA BIEDRĪBAS IZDEVUMI

Rēriha biedrības izdevējdarbība 1925–1940

1988. gada oktobrī tika atjaunota Rēriha biedrība,¹ kas līdz ar citām biedrībām bija slēgta 1940. gadā.

Nikolajs Rērihs (1874–1947) — ievērojams krievu mākslinieks, zinātnieks, rakstnieks un sabiedriskais darbinieks. Viņa personības, humānistisko ideju un darbības ietekmē 20. gs. 20. un 30. gados daudzās pasaules valstīs radās Rēriha biedrības, kas apvienoja daļu progresīvās intelīģences kultūras un ētikas problēmu risināšanai.

Mūsdienās, šai smagajā, sarežģītajā laikā, N. Rēriha ideju nozīmība aizvien pieaug. Plaši pazīstams Rēriha Miera pakts kultūras vērtību aizsargāšanai, Rēriha skolu pieredze harmoniskas personības veidošanā, viņa uzskati par cilvēces aizvēsturi un tautu migrāciju, par ekoloģiskās katastrofas iespējām u. c. Joprojām aktuāli ir N. Rēriha apraksti un dzeja. Daudzu zemju muzejos svētceļniekus piesaista ap 7000 viņa gleznu. Pasauli pārstaigājusi Nikolaja Rēriha un Helēnas Rērihas (1879–1955) ilgus gadus apkopotā, praksē pārbaudītā Austrumu filozofijas un morāles mācība *Dzīvā Ētika* jeb *Uguns Mācība* (Agni Joga). Katru gadu Cīrihē (Šveice) pulcējas dažādu valstu izdevniecību pārstāvji, lai dalītos pieredzē par Rērihu grāmatu izdošanu lielāko pasaules tautu valodās (konference „*Corona Mundi*“).

Latvijas Rēriha biedrība bija viena no pirmajām, kas līdz ar Rēriha biedrību izdevniecībām ASV (Ņujorkā), Francijā (Parīzē), Bulgārijā (Sofijā) un citur aktīvi iesaistījās izdevējdarbībā. Īsā laika posmā tās apgādā iznāca ap 50 grāmatu, divi albumi, katalogs, periodisks izdevums, virkne reprodukciju un 35 atklātnes.

Šīs izdevējdarbības aizsācējs bija rīdzinieks Vladimirs Šibajevs (1898–1975). Pēc komercskolas beigšanas praktizējoties Londonā, viņš 1920. ga-

da maijā N. Rēriha gleznu izstādē iepazinās ar mākslinieku, kļuva par tā sekretāru. 1924./1925. gada ziemu V. Šibajevs pavadīja kopā ar Rērihu ģimeni Indijā, Himalaju priekškalnē Dardžilingā. „„*Talai-Pho-Brang*“ [mājas nosaukums. — G. R.],“ viņš vēlāk rakstīja, „Nikolajs Konstantinovičs nodiktēja man virkni aprakstu no savas grāmatas „Svētības ceļi“; šo manuskriptu es paņēmu līdzī uz Rīgu, kur grāmata arī tika iespiesta. Vērtīgas, ļoti vērtīgas bija šīs dienas Dardžilingā.“²

1925. gada maijā Rērihi devās ilgstošā ekspedīcijā uz Centrālo Āziju, bet V. Šibajevs atgriezās Rīgā, kur noorganizēja Rēriha starptautiskās grāmatu tirdzniecības firmas „*World Service*“ (ASV) un izdevniecības „*Alatas*“ filiāli.³ Kopuzņēmumā piedalījās Rēriha biedrības Ņujorkā un Parīzē, kā arī krievu inteliģentu pulciņš Harbinā (Ķīnā). Acīmredzot N. Rērihs bija iecerējis visu biedrību sadarbību dažādās kultūras nozarēs.

Grāmata „*Пути Благословения*“⁴ iznāca 1925. gadā, taču, kā vairumam N. Rēriha darbu izdevumu, tās titullapā uzrādīts nevis izdošanas, bet gan sarakstīšanas gads. Vāks un titullapa veidota pēc paša N. Rēriha zīmējumiem. Krājumā ievietoti jau Karēlijā tapušie darbi: stāsts „*Неопитая чаша*“ (1916) un garāks autobiogrāfiska rakstura stāsts „*Пламя*“ (1918), kā arī desmit aprakstu, kas radušies 1920.–1924. gada ceļojumos uz Ameriku, Indiju, Tibetu. Daļa no tiem jau bija publicēta angļu valodā izdotajā grāmatā „*Adamant*“ (*New York : Corona Mundi, 1923*). Firmas veikala plauktos Rīgā atradās arī citās „*Alatas*“ filiālēs krievu valodā izdotās grāmatas: A. Remizova „*Звенигород окликанный (Николины притчи)*“ (1924), vēstuļu krājuma „*Чаша Востока*“ 1. daļa „*Письма Махатм*“ (1925), ko no angļu valodas tulkojusi sastādītāja Iskandera Hanuma (H. Rēriha), vairāki Georga Grebenščikova darbi. Gan grāmatu „*Adamant*“, gan vēl virkni citu, kā liecina reklāmas pielikumi, N. Rērihs bija gribējis izdot ar „*Alatas*“ zīmi, taču, biedrību darbībai vērstoties plašumā, tās nodibināja katra savu izdevniecību, kopuzņēmums beidza pastāvēt. „*Пути Благословения*“ tā arī palika vienīgā Rīgā izdotā „*Alatas*“ grāmata.

Pēc ekspedīcijas 1928. gada maijā Rērihi apmetās Indijas ziemeļos Pendžabā — Kulu ielejas apdzīvotā vietā Nagarā (*Naggara*), lai izveidotu tur Himalaju zinātniskās pētniecības institūtu „*Urusvati*“, un izsauca V. Šibajevu pie sevis.

Šai laikā Rīgā jau bija izveidojies patstāvīgs Rēriha draugu pulciņš, par tā dvēseli kļuvis ārsts homeopāts Fēlikss Lūkins (1875–1934). Pulciņa biedri studēja Rērihu sakopotās Austrumu filozofijas mācības Dzīvā Ētika grāmatas, ko bija izdevusi Francijas Rēriha biedrība Parīzē: „*Листы Сада Мории*“ (1. d. [1924]⁵, 2. d. [1925]), „*Агни Йога*“ [1929], „*Беспредель-*

ность“ (1., 2. d. [1930]), „Иерархия“ [1931], „Сердце“ [1932], „Мир Огненный“ (1. d. [1933]). Arī Latvijas Rēriha biedrība uzsāka plašu izdevējdarbību, gadu gaitā laida klajā gan pārējās Dzīvās Ētikas mācības grāmatas, gan vairāku iepriekšminēto darbu atkārtotus izdevumus.

F. Lūkina vadības laikā galvenokārt par viņa līdzekļiem Rēriha biedrība Latvijā izdeva šādas grāmatas: „Листы Сада Мории 1. (Зов)“ [1924], „Листы Сада Мории. 2. (Озарение)“ [1925], „Моријас Дārza lapas“ 1. d. (1929), Ž. Sent-Ileras [H. Rērihas] „Austrumu kriptogrammas“ (1931), N. Rēriha „Женщинам“ (1931), N. Rēriha „Сievietēm“ (1931), Žana Divernuā [Esteres Lihtmanes] „Перих (Фрагменты биографии)“ (1932), F. Lūkina „Jaunā laikmeta sievietes uzdevumi“ (1933). Lielākā daļa šo grāmatu iespiesta E. Pīriņa un J. Urmaņa spiestuvē, Latvju kultūras spiestuvē vai Pirmās tipogrāfijas kooperatīvā. Biedrības izdevumu apdarei raksturīga cildena vienkāršība.

Filozofijas darbu tulkošanai 1929. gadā tika pieaicināts Austrumu kultūras un tradīciju pazinējs dzejnieks Rihards Rudzītis (1898–1960). Tulkošanā bija iesaistījušies arī Jānis Zaļkalns (1892–1945), Kārlis Stūre (1877–1961), Katrīna Draudziņa (1882–1969) un angļu institūtu beigusī Meta Pormale (dzim. Zaķe, 1897–1993).

1933. gada 8. augustā R. Rudzītis dienasgrāmatā rakstījis: „Man daudz darba priekšā. Vairāki uzdevumi no V. Šib[ajeva], no Indijas, sakarā ar b[iedrī]bu. Nav vaļas pat vēstuli uzrakstīt. Korektūru kalni nemazinās. Zaļkalns aizbraucis uz laukiem, ar viņu bieži apspriedos, viņš lasīja pēc manis korektūru. Arī Dr[audziņa] dzīvo Ogrē. Cik jēdzienu nav bijis jāizstrādā. Cik vārdu jāizveido labākā izteiksmē un formā. Patlaban kā beidzu tulkot Agni Jogu“.⁶

Latvijas Rēriha biedrības grāmatu izdošanu pēc Fēliksa Lūkina nāves finansēja viņa dēls ārsts Haralds Lūkins (1906–1991), apavu tirgotājs lietuvietis Kliments Voičulēns, būvuzņēmējs Jānis Misiņš. 1933. gadā, pēc arhīva ziņām,⁷ jau bija radīts izdevniecības fonds, ko veidoja galvenokārt no ziedojumiem un pārdotajām grāmatām iegūtie līdzekļi. Biedrībai bija savs grāmatu veikals un bibliotēka Ģertrūdes ielā. Taču liela daļa izdevumu tika izdāvāta ārzemju biedrībām, kultūras darbiniekiem un bibliotēkām Latvijā, Kultūras fondam — izdalīšanai lauku bibliotēkām, trūcīgākajiem biedrības biedriem.

Pasaules ekonomiskā krīze 1929.–1932. gadā skāra arī Rēriha biedrību izdevniecības. N. Rērihs atbildes vēstulē Parīzes biedrības vadītājam Georgam Šklaveram 1931. gada 12. martā norādījis: „Jūs rakstāt par krīzi dažādās zemēs, izņemot Rīgas biedrību. Tā nav finansiāla krīze, bet gan

apdzisušu siržu krīze. Kultūras formulas rodas nevis greznās istabās, bet namu bēniņos. Patiesi, kvēlojošām sirdīm, tiem, kas deg par kultūru, vajadzīga nevis nauda, bet nepārtraukta garīga pilnveidošanās. Patiesi, arī nauda atnāk kā pieaugošās svētās uguns sekas. Mūsu Rīgas nodaļā doktors Lūkins nebūt nav bagātnieks. Viņš strādā, rokas nenolaidis, bet viņam piemīt atdevība un degoša sirds, un šīs īpašības radīs sekmes darbā. Šī svētā uguns dod viņam spēkus pārvarēt visus šķēršļus.“

Ap 1932. gadu Latvijas Rēriha biedrības darbu izdošanu pārņēma R. Rudzītis. Viņš to turpināja arī pēc F. Lūkina pāragrās aiziešanas 1934. gada 28. martā, kad par biedrības vadītāju uz diviem gadiem kļuva Kārlis Stūre. 1936. gada maijā biedrības priekšgalā stājās R. Rudzītis. Lieti noderēja viņa rakstnieka, tulkotāja un savu darbu izdevēja pieredze. Kā izdevēju R. Rudzīti labi raksturo ieraksti dienasgrāmatā. 1933. gada 21. decembrī: „Pēdējās dienās darbojos Daktera grāmatu⁸ izdot. Divās dienās to salika un iespieda, un rīt jau nāks klajā. Bet arī tur rūpes. Neprotu pieiet lietām mierīgi, visā par daudz ielieku sirdi.“ 1933. gada 16. decembrī: „Piekdien beidzot dabūju atbildi „Altair“ lietā. Rezolūcija: „Izdevniecība atļautā autora paša ražojumiem.“ Noskaņojums tāds, ka pašreiz atļauju izdod tikai visai reti. Un valsts ierēdņiem pavisam nē, jo tas esot „peļņas uzņēmums“.“

Latvijas Rēriha biedrības pastāvēšanas laikā katra grāmata iznāca ar vislielākajām grūtībām. Formāli mainījās izdevniecību nosaukumi un izdevēji.⁹ Izdevniecības „Altair“ nosaukums droši vien saistīts ar N. Rēriha dzejoļa rindām:

„Celies, draugs

Orions un Arkturs iemirdzējās.

Aiz Altaira tālu

jaunas zvaigžņu zīmes

spīd, un zvaigznāju

miglājs gaišs un caurspīdīgs.

Gaismojas austrumi. Mums laiks.“¹⁰

1934. gada sākumā izdevniecības „Altair“ apgādā nāca klajā grāmata par lielu, skaistu personību — krievu reliģisko domātāju Radoņežas Serģiju.¹¹ Krājumā citu vidū atzīmējams H. Rērihas raksts, kas parakstīts ar N. Jarovskas pseidonīmu. Jau 1933. gada 15. septembra vēstulē R. Rudzī-

tim viņa uzsvērusi nepieciešamību runāt par svēto Sergiju — tas „atgādinās jaunām sirdīm par Lielo Vadoni, kas sava dižā gara mirdzumā un nenogurstošā audzinošā un radošā celtniecībā apvienoja tautas“.

Glītā ietērpā — ar baltu kartona vāku un aveneskrāsas stilizētiem senslāvu burtiem, ar rūpīgi izmeklētu šriftu un papīru, ar vairākām N. Rēriha un M. Nesterova gleznu reprodukciju ielīmēm — šī grāmata aizsāka R. Rudzīša izdevumu stilu, kas balstījās uz labākajām 30. gadu latviešu grāmatu apdares un iespiešanas tradīcijām.¹²

Saņēmis jaunizdevumu, N. Rērihs 1934. gada 14. janvārī steidza rakstīt R. Rudzītim: „Mīļais līdzstrādniek! Paldies par visu Jūsu darbību pie „Svētā Sergija Karoga“ — grāmata iznākusi ļoti laba. Priecājos, ka izdevniecība Altair uz Jūsu vārda. Lai šis spīdeklis no Ērgļa zvaigznāja vienmēr vada Jūs pa tiem virsotņu ceļiem, kas tik tuvi Jūsu garam.“

Taču drīz izdevniecība „Altair“ „sakarā ar nelatvisko nosaukumu“, kā minēts R. Rudzīša dienasgrāmatā, tika aizliegta (līgums anulēts 1934. g. 14. oktobrī).

1934. gada 14. decembrī R. Rudzītis iesniedza Rīgas prefektūrai jaunu lūgumu — dot atļauju izdevniecībai „Rīta Daile“. Šīs izdevniecības apgādā 1935. gadā iznāca R. Rudzīša apjomīgā grāmata „Nikolajs Rērihs. Kultūras ceļvedis“ ar Svjatoslava Rēriha zīmētu tēva portretu, N. Rēriha gleznu reprodukcijām un vairāku viņa dzejoļu tulkojumiem. Pēc 1916. un 1918. gada izdevumiem Petrogradā¹³ tas bija nopietnākais pētījums par N. Rēriha dzīvi un daiļradi. Grāmata tika rakstīta lielā spriedzē un laika trūkumā, daļu materiālu saņemot no V. Šibajeva — atbildes vēstulēs no Indijas. Par darba tapšanu un vērtējumu liecina ieraksti R. Rudzīša dienasgrāmatā. 1935. gada 11. martā: „Monogrāfija lēni virzās uz priekšu, kaut tik daudz traucējumu.“ 29. aprīlī: „Korektūra pabeigta, klišejas pagatavotas. Vēl nevienu grāmatu neesmu rakstījis ar tādu milzu spraigumu kā šo. Un arī vislielāko atbildības apziņu. Šis spraigums ilga 4 mēnešus. Zinu, viņa sacels zināmās aprindās lielu pretsparu. Bet jaunatnē arī draudzību. [...] Laiks paust par N. Rēriha personību. Lai daudzmaz izkļiedētu mākoņus, kas sabiezē ap mūsu biedrību.“

1935. gada 4. maijā darbs bija iespiests. Divas grāmatas „aizies uz „Ārlietu ministriju“,“¹⁴ kaut gan — „vai nu Munters [Latvijas ārlietu ministrs. — G. R.] nepazīst Rērihu. [...] gan sliktākos apgaismojumos.“ Viena grāmata nosūtāma uz valdības rezidenci Rīgas pilī.

8. maijā: „Šodien saņēmu tipogrāfijā paziņojumu, ka Min[istru] Prez[idents] K. Ulmanis ar pateicību apstiprina saņemto dāvanu.“

10. maijā: „Nosūtu savu grāmatu par N. R[ērihu] uz Indiju. Pārtulkoju [krieviski] grāmatas ievadu un beigu nodaļu par N. R[ērihu] kā rakstnieku un personību.“

25. jūnijā: „Šodien saņēmu mīļu, neaizmirstamu dāvanu: vēstuli no H. R[ērihas]. Cik jaukus, brīnumainus vārdus tā saka, neesmu tos pelnījis. Varbūt citos apstākļos būtu uzrakstījis tiešām skaistāku grāmatu par N. R[ērihu]. [...] Tālāk Nikolajs Rērihs aicina mani rakstīt vairāk sakarā ar Mācību [Dzīvo Ētiku. — *G. R.*].“

Savukārt H. Rēriha vēstulē R. Rudzītim 1935. gada 11. jūnijā rakstījusi: „Šais dienās saņēmu brīnišķīgās nodaļas no Jūsu darba par N[ikolaju] K[onstantinoviču] krievu valodā, pēc tam pienāca arī pati grāmata. Sirsnīgs paldies par šo skaisto velti. Pati grāmata priecē acis. Atsūtītās nodaļas izlasīju ar lielu prieku, kas lasot pieauga, un tā ir lieliska zīme. Sirds tieši dega priekā, jo atskanēja dzejnieka sirds smalkajām stīgām. Skaistuma apziņa un izjūta ir tādas augstas un ļoti reti sastopamas jūtas! Kā mums jāprot novērtēt cilvēkus, kas sūta telpā šīs vismalkākās vibrācijas! Patiesi, tikai tie, kas saskārušies ar mākslu, spēj saprast vismalkākās cilvēka dvēseles nianšes.“

Pēc Rēriha lūguma šīs R. Rudzīša grāmatas nodaļas kā atsevišķs darbs drīz tika izdotas arī krieviski (Rīgā) un angļiski (Ņujorkā).¹⁵

Lai laistu klajā rakstu krājumu par N. Rērihu krievu valodā, atkal vajadzēja iegūt vienas grāmatas izdošanas tiesības. Par īpatnējo krājuma¹⁶ tapšanas gaitu R. Rudzītis 1935. gada 10. maijā dienasgrāmatā rakstījis: „Avīzē „Сегодня“ kādreiz tika iespiests nezināma autora A. S. izjusts darbs par N. R[ērihu]. Indijā par šo rakstu bija tik sajūsmināti, ka lūdza mūs viņu izdot brošūrā. Es Ši[bajev]am aizrakstīju, ka šī raksta beigās būtu jāpapildina ar datiem par [Rēriha] Muzeju [mākslas centrs Ņujorkā, dibināts 1924. g. — *G. R.*]; to varētu izdarīt es. Tad lūdzu arī ievietot Šibajeva paša rakstu par [Rēriha Miera] Paktu. Pēc kāda laika Š[ibajevs] atsūtīja vēl ceturto darbu — prof[esora J.] Moskova apceri „Kalpojums cilvēcei“. Tā nu būs jau trīs lokšņu bieža grāmatiņa. Nu jādomā par iespēšanu.“

Arī šis darbs tika atzinīgi novērtēts gan Rīgā, gan ārzemēs.

Svarīgs notikums Latvijas Rēriha biedrības dzīvē 1935. gadā bija tiesību iegūšana izdevniecībai „Agni Joga“, lai izdotu Dzīvās Ētikas jeb Uguns Mācības (Agni Joga) grāmatas. Jau 1933. gada augustā latviešu valodā K. Stūres un R. Rudzīša tulkojumā bija iznākusi šīs sērijas grāmata „Agni Joga“ [1929].

Jaunās izdevniecības apgādā sērijā „Dzīvā Ētika“ 1935. gadā nāca klajā grāmatas „*Мир Огненный*“ 2. daļa (titullapā norādīts 1934. — sarakstīšanas gads), 1936. gadā — 3. daļa (uz vāka un titullapā — 1935. gads). 1935. gadā tika izdota arī J. Zaļkalna un R. Rudzīša tulkotā šīs sērijas grāmata „Hierarhija“ (1931). 1936. gadā iznāca grāmata „*Аум*“ (1200 eks. metienā), 1937. gadā — grāmatas „*Община*“ otrais pārstrādātais izdevums (pirmais izdevums 1926. g. Urgā — tagadējā Ulanbatora), grāmatas „*Агни Йога*“ otrais pārstrādātais izdevums un sērijas trīspadsmitā grāmata — „*Братство*“ 1. daļa.

No 1937. gada līdz biedrības slēgšanai sērijā „Dzīvā Ētika“ tika laisti klajā arī vairāki rotaprinta izdevumi: „Morijas Dārza lapas“ 2. d. [1925], „Vienkopa“ [1926], „Bezrobežība“ 1. d. [1930], „Sirds“ [1932], kā arī divi tematiski apkopojumi no šīs sērijas grāmatām: „*Нанутствие Вождю*“ ([1933]; 100 numurēti eks.) un „*Указы Учителя*“ [1938].¹⁷ Uz rotaprinta izdevumiem ir norāde: „rokraksta vietā“. Šie darbi pavisām rediģēti.

Tulkošanā daudz palīdzēja biedrības „sieviešu vienības“ vadītāja zobārste Katrīna Draudziņa. R. Rudzītis 30. gadu beigās dienasgrāmatā rakstījis: „Draudziņa pārtulkojusi „Sirdi“, tagad steidzas paveikt „Vienkopu““.

1938.–1940. gadā Latvijas Rēriha biedrība vairākos sūtījumos no Indijas saņēma grāmatas „*Братство*“ 2. daļas — „*Надземное*“ nepilnīgu manuskriptu (melnrakstu „iekšējai lietošanai“). Pabeigtu darbu H. Rēriha vairs nepaspēja atsūtīt, jo, sākoties karam, sakari pārtrūka. H. Rēriha pati ķērās pie grāmatas tulkošanas angļu valodā, lai varētu to izdot ārzemēs. Pēc viņas nāves 1955. gadā darbu turpināja Ņujorkas Rēriha muzeja vadītāja Zinaida Fozdika (1889–1983), vēlāk Daniels Entins (dz. 1927. g.).

Sērijas „Dzīvā Ētika“ („*Агни Йога*“) grāmatas Rērihi radījuši sadarbībā ar Austrumu dižgariem — Mahatmām — Indijā. Konkrētais autors paskaidrots tekstā. Tā ir Austrumu tradīcija, tāpat kā Bībelē, Korānā, Avestā un citās grāmatās, — gadu simtos un tūkstošos uzkrāto pieredzi mutvārdos vai rakstveidā nodot nākamajām paaudzēm. Ik lappusē cauri rindām skan ugunīgas sirds poētiska dziesma, reizēm — skarbs, nesaudzīgs atmaskojums. Te apkopotas atbildes uz daudziem Rērihu izvirzītajiem jautājumiem. Te summētas arī viņu parapsiholoģijas pētījumos Mahatmu vadībā gūtās atziņas.

Tekstu sastādot, visvairāk strādājusi H. Rēriha. Taču Rērihi kategoriski noliedza savu autorību šīm — nebūt ne bezautora grāmatām. 1930. gadu vēstulē literātei teozofei Jekaterinai Pisarevai uz Itāliju N. Rērihs par Dzīvās Ētikas mācības darbiem uzsvēris: „Ne anonīmu, ne ar pseidonīmu parakstītu grāmatu vai rakstu man nav. Vēl nesen, kad kādā ārzemju žur-

nālā zem mana raksta paraksta vietā bija likts burts R, es tūlīt aizrādīju uz to, lai nebūtu atkāpes no principa.“

Rīgā izdotajām „Dzīvās Ētikas“ sērijas grāmatām vāka zīmējumus un māksliniecisko ietērpu ieteicis pats N. Rērihs. 1936. gada 3. aprīlī viņš R. Rudzītim rakstījis: „Uz grāmatas „Vienkopa“, tāpat kā uz visām Mācības grāmatām, vienmēr jābūt vienotai kvadrātveida zīmei [„Maitrejas vienkopai“ (sanskritā „Maitreija Singha“) kvadrātā. — G. R.]. [..] Agni zīmi aplī [sanskritā „agni“ — „uguns“. — G. R.] Jūs varat izlietot visiem citiem izdevumiem, kas iznāks jaunajā kooperatīvajā izdevniecībā.“

Maitreija Singha (zīme uz Dzīvās Ētikas grāmatām)

1936. gada 15. jūlijā ar Rīgas prefektūras atļauju tika reģistrēta jauna Latvijas Rēriha biedrības izdevniecība — „Uguns“. Pirmās apgāda grāmatas bija N. Rēriha aprakstu krājumi „*Врама в быдудее*“¹⁸ un „*Нерушумое*“¹⁹ kam pamatā — 1934. un 1935. gada ekspedīcijas laikā (uz Mongoliju, Mandžūriju, Ķīnu) tapušās dienasgrāmatas.

Publicēšanai vajadzēja atlasīt aprakstus no trim dienasgrāmatas (kopumā 222 lapu) manuskriptiem. Pirmais manuskripts tika saņemts 1936. gada janvārī (līdz mūsdienām saglabājušies divi — pirmais un trešais). Nosaukumus abām grāmatām izvēlējās autors, bet materiāla atlasī atstāja izdevēja ziņā, dodot tikai nedaudzas norādes, piemēram, 1936. gada 22. jūnija vēstulē par „*Нерушумое*“: „Izdevniecībai vajadzētu pēc iepriekšējo sējumu (Svētības ceļi, Āzijas sirds [Sautberija : *Alatas*, 1929. — G. R.], Vārti uz nākotni) parauga dot nelielu ievadu [..] Protams, vēlams iekļaut tajā kultūras jēdzienu, Kultūras Līgu [organizācija Ņujorkā, kas apvienoja Rēriha biedrības. — G. R.], cīņu pret tumsonību, par bezbailību un nesatricināmību.“

Mākslinieciskās izveides ziņā autors lūdza ņemt par paraugu R. Rudzīša grāmatu „Nikolajs Rērihs. Kultūras ceļvedis“, ko viņš uzskatot par etalonu.

Ar jaunajiem izdevumiem N. Rērihs bija apmierināts. 1936. gada 27. oktobrī vēstulē R. Rudzītim viņš rakstījis: „Tikko kā saņēmu „Nesatricinā-

mā“ cenzūras eksemplāru. Liels paldies Jums. [...] Āriene izdevusies ļoti veiksmīga, vispār veidojas „Uguns“ izdevumu tips.“

Par abām grāmatām bija labas atsauksmes arī Latvijas un ārzemju presē.²⁰

Šos un visus turpmākos izdevniecības „Uguns“ darbus atšķīra kopēja zīme titullapā — uguns (sanskritā „agni“) zīme aplī.

Izdevniecības „Uguns“ zīme *agni* — sanskritā

Vienojošā sanskrita ugunszīme ievietota arī tajās citu Rīgas apgādu grāmatās, ko par saviem līdzekļiem izdeva atsevišķi Latvijas Rēriha biedrības biedri. Te var minēt Daugavpils inženiera Jevgeņija Zilbersdorfa darbus „*Восприятие Духа*“ (R. : Ziemeļstars, 1936) un „*В поисках Правды*“ (R. : M. Didkovskis, 1939), Aleksandra Kļizovska (1874–1942) darbus: fundamentālo pētījumu trīs sējumos „*Основы миропонимания новой эпохи*“²¹ (manuskriptu caurskatīja arī H. Rēriha, apmainoties daudzām vēstulēm),²² brošūru „*Психическая энергия*“ (R. : M. Didkovskis, 1937) un rotaprinta izdevumu angļu valodā „*Summons to all Women*“ (R. : M. Didkovskis, b. g.).

Biedrības valdes loceklis žurnālists Teodors Būcens kādas Helsinku bibliotēkas katalogā atrada un 1936. gadā savā apgādā izdeva Origena — Kristus mācības attīrītāja no vēlākiem izkropojumiem — grāmatu „*Начала*“.²³

Ugunszīme rotā arī paša R. Rudzīša darba „Daiļuma apziņa pestīs“ krievu un latviešu izdevumus, ko 1936. gadā laida klajā izdevniecība „Rīta Daile“.²⁴ Jau sen Rērihi bija lūguši viņu rakstīt, pievērsties Dzīvās Ētikas tēmām. „Mana sirds priecājas, redzot, cik Jūsu darbi piesātināti ar Mācības garu. Tieši tāda Mācības asimilācija tik vērtīga, bet diemžēl tik reti sastopama,“ 1935. gada 11. jūnija vēstulē rosinājusi H. Rēriha.

Skaistums — tā bija R. Rudzīša „dzīves tēma“. Viņš meklēja to latviešu folklorā un sengrieķu filozofijā, Raiņa, Poruka, Čurļoņa daiļradē, nostāstos par Balto Brālību. „Ne skaistums pestīs pasauli, bet skaistuma apzināšanās,“ papildinot Dostojevskas tēzi, apgalvojis N. Rērihs, uzsvērdams cilvēka radošu līdzdalību dzīves un sevis pilnīgošanā.

R. Rudzītis darbu „Daiļuma apziņa pestīs“ bija iecerējis kā nodaļu lielākai grāmatai, kas veltīta daiļajam un balstīta uz N. Rēriha un Dzīvās Ētikas mācības idejām. Droši vien tāpēc apcere tapa vispirms krieviski. Vēlāk radās doma par izdevumu latviešu valodā. „Šaubos, vai grāmatu par Dailes apziņu neizdot arī latviski,“ rakstījis R. Rudzītis dienasgrāmatā 1936. gada 13. oktobrī, „taisni žēl, ka latvju jaunatnei šīs idejas paiet garām [...] Bet kā lai izdod konspektu, kad liela grāmata priekšā. Zinu, ka dažiem šī grāmata nesīs prieku.“

Abas nelielās brošūras gandrīz vienlaikus iznāca krievu un latviešu valodā.

Ieraksts un vēstuļu citāti R. Rudzīša dienasgrāmatā 1936. gada 12. oktobrī: “Lai gan biju ielicis viņā [iecerētajā grāmatā. — G. R.] savas sirds uguns, savu bijību un ilgas, savus nākotnes sapņus, tomēr galīgi gatavu un iesvētītu savu celtni varēju uzskatīt tikai pēc tam, kad saņemtu atzišanu no Indijas. Un šodien atkal es turu rokā divas svētsvētītas vēstules: no H. un N. R[ērihiem]. Un atkal lielu sirdsdāvanu tās man nes, lielo sirds prieku, lielo, aizgrābtīgo sirds laimi. Cik brīnišķīga atkal šī H. R[ērihas] vēstule, tāpat kā citas: „Vakar bija mums prieks, atnāca Jūsu brīnišķīgā grāmata „*Сознание красоты спасет*“. Tai pašā vakarā mēs izlasījām šo ugunīgo himnu Skaistumam. Ar sajūsmu iedziļinājāmieš šajās apgarotajās rindās. Cik daudz viņās sirds uguns! Cik daudz Gaismas, možuma un prieka! Šai grāmatai jāatrod vieta uz valstsvīru galdiem, skolās un katra dzīvē. Jo viņa runā par pašu būtiskāko, par to, ar ko dzīvo cilvēks! Gribētos, lai viņa nokļūtu arī tur, kur sāk sapņot par skaistuma iemiesošanu dzīvē. [...] Tā vislielākā kosmiskā sprauguma dienās brīnišķīgajā Latvijā ceļ tiešām ko lielu. Ugunīgās formulas ieiet dzīvē un modina apziņas.““ Un turpat citāts arī no N. Rēriha vēstules: „Paldies Jums sirsnīgs par lielo prieku, ko Jūs mums sagādājāt ar savu jauno grāmatu! Paldies par veltījumu, par visu garīgās degsmes pilno tekstu! Patiesi, bez pārdomātā, aizraujošā izklāsta visa grāmata pievelk ar savu garīgo tīrību. Grāmatas aura pilna ar autora auru, cik labi, ka Latvijā tiek izdotas tādas tīras, idejiskas grāmatas, un var tikai novēlēt, lai viņa nokļūst visplašākajās sabiedrības aprindās. Lai šī grāmata ieiet skolu bibliotēkās! Lai viņa atrod ceļu uz ārzemēm, lai arī citās zemēs zina, uz ko tiecas Latvijas gars. Vēlreiz paldies par gara svētkiem!“

R. Rudzīša darbs guva labas atsauksmes arī presē, piemēram, Jāņa Sudrabkalna publikācijā „*H. Перих и его последователи в Риге*“²⁵.

1937. gada 21. aprīlī apgādā „Uguns“ nāca klajā rakstu krājums „Sirds Gaisma“²⁶, kas veltīts Latvijas Rēriha biedrības pirmā vadītāja Fēliksa

Lūkina piemiņai. Grāmatā ietverti 60 autoru darbi: gan F. Lūkina tuvi-
nieku un biedrības biedru atmiņas, gan viņa kolēģu — ārstu un pateicīgo
pacientu raksti. Siltuma cauraustas atmiņu rindas atsūtīja H. un N. Rērihi,
ar kuriem F. Lūkins bija uzturējis kontaktus gan sarakstoties, gan tiekoties
Parīzē. Rērihi uzsvēruši viņa uzskatu nesatricināmību, dzīvi, kas atdota,
sadegot „par savu tuvāko“. Grāmatā ievietoti arī F. Lūkina domu graudi,
tā bagātīgi ilustrēta (52 gleznu reprodukcijas).

N. Rēriha atbalstu šādas grāmatas veidošanai R. Rudzītis saņēma
1936. gada 4. novembrī. 9. novembrī viņš dienasgrāmatā rakstījis: „Svēt-
dien [biedrības] vecākajā grupā vēlāk pārrunājām par krājumu, ko izdosim
D[akte]ra piemiņai. Atzīmējām personas, ko uzaicināt [rakstīt]. Būs īsts —
Liber amicorum. Un šodien jau saņēmām pirmo rakstu — N. R[ēriha]
veltījumu „Gaišajai Dr. F. L[ūkina] piemiņai“. Mani tā pārsteidza un sajūs-
mināja taisni tā apņēmība un ātrums, ar kādu N. R[ērihs] izved dzīvē
nolemtas lietas. Dažas dienas atpakaļ viņš man rakstīja, ka sūtīs, un nu
jau rokā, kaut gan vēl mēneši divi būtu laiks rakstīt. Tikai lieli gari var
būt tik atsaucīgi un tik spējīgi visu tūdaļ realizēt. „По моей привычке
все полезное не должно быть отложено.“ Arī pats raksts uzrakstīts
apgarotā, majestātiskā stilā. Sirds prieks, lasot katru rindu.“ 18. decembrī:
„Saņēmu divas vēstules no H. R[ērihas] — patiesi, Gara Karalienes. Līdz
ar savām sirds veltēm viņa bija atsūtījusi arī brīnišķīgas rindas D[akte]ra
piemiņai.“

1937. gada 10. oktobrī Rēriha biedrības felpās Rīgā (Elizabetes ielā
21a – 7; desmit istabas piektajā stāvā) oficiāli tika atklāts Rēriha muzejs.
Bija izstādītas 45 Nikolaja Rēriha un 10 Svjatoslava Rēriha gleznas, arī
Baltijas mākslinieku darbi. Šai sakarā tika laists klajā katalogs ar R. Ru-
dzīša ievadu, melnbaltām un krāsainām reprodukcijām.²⁷

Latvijas Rēriha biedrība izdeva arī 35 atklātnes: Nr. 1–2 (krāsainas,
formāts 8,7×14 cm), pārējām jauna numerācija: Nr. 1–33 (Nr. 1–19 —
melnbaltas, Nr. 20–33 — krāsainas, formāts 10,5×15 cm). Kā šo atklātņu
izdevējs minēts Rēriha muzejs, uz tām iespiesta muzeja zīme — trīs pun-
ktu ietverti burti RM aplī.

Pirmā atklātne — N. Rēriha 1932. gadā radītās gleznas „Tibetas cie-
toksnis“ reprodukcija — tika izlaista 1933. gadā Valsts spiestuvē 1000
eksemplāru metienā, otra — „Bramaputra“, kuras oriģināls arī tapis
1932. gadā, iznāca 1937. gada janvārī 1500 eksemplāru metienā. Klišejas
gatavoja Gūtenberga firma. Visas pārējās atklātnes, kā arī reprodukcijas
iespiestas izdevēja J. Rozes tipogrāfijā.

Daļa atklātņu klišeju vēlāk tika izmantota, gatavojot reprodukcijas lielajai 1939. gadā izdotajai monogrāfijai par N. Rērihu. Reprodukcijas pārdeva arī atsevišķi — uzlīmēšanai uz apsveikuma kartītēm vai iestiklošanai. Tā, piemēram, 1937. gada novembrī tika laistas klajā 9 reprodukcijas, katra 4000 eksemplāru metienā.

1937. gadā aizsākās darbs ar apjomīgo, bagātīgi ilustrēto monogrāfiju krievu valodā par N. Rērihu. Trīs sējumos bija paredzēts ietvert nozīmīgākos rakstus par N. Rēriha darbību dzimtenē un ārzemēs, kā arī vairākus simtus viņa gleznu reprodukciju. Paspēja iznākt tikai grāmatas pirmā daļa.²⁸ Tajā ievietoti N. Rēriha izraudzītie divu padomju autoru — Vsevoloda Ivanova (1888–1971) un Ērika Gollerbaha (1895–1942) raksti un 123 gleznu reprodukcijas, to skaitā 46 krāsainas. Vāks darināts pēc S. Rēriha ieceres, apvilkt ar linu audumu.

Grāmatas iekārtojumu veidoja mākslinieki Ludolfs Liberts (1895–1959) un Alberts Prande (1893–1957) — kādreizējais N. Rēriha audzēknis Pēterburgas Ķeizarkās Mākslas veicināšanas biedrības skolā.

Milzīgs darba apjoms bija jāveic, vācot un kārtojot ilustratīvo materiālu. Daļa klišeju pienāca no Ņujorkas Rēriha muzeja. Daļu no Prāgas krievu mākslas muzeja (tur atradās 16 N. Rēriha gleznas) atsūtīja tā direktors Valentīns Bulgakovs (1886–1966). Attēli Lielajā Rīgas monogrāfijā, kā šo izdevumu vēlāk nosauca, līdz ar ilustrācijām Brentano apgāda (Ņujorkā) izdotajā grāmatā²⁹ un Ņujorkas Rēriha muzeja (sadarbībā ar S. Rērihu) pēdējo gadu attēlizdevumiem (atklātnes u. c.) uzskatāmi par līdz šim labākajām N. Rēriha gleznu reprodukcijām.

Sarežģīto darbu Rīgas monogrāfijas veidošanā atspoguļo R. Rudziša un N. Rēriha sarakste laikā no 1937. līdz 1939. gadam.

Pēc monogrāfijas iznākšanas parādījās daudz pozitīvu atsauksmju pasaules presē.³⁰ Diemžēl, sakarā ar kara sākšanos liela daļa metiena palika neizpārdota. Pēc kara grāmata tika aizliegta un iznīcināta. Daļu tās tirāžas 1949. gadā kā makulatūru aizveda uz Slokas papīrfabriku pārstrādei. Klišejas, to skaitā no Ņujorkas muzeja atsūtītās, tika konfiscētas rērihiešu arestu laikā.

V. Ivanova apcere 1937. gadā nāca klajā arī atsevišķā grāmatā.³¹

Monogrāfija par N. Rērihu paralēli tika gatavota un 1939. gadā izdota arī angļu valodā³² — ar angļu mākslas vēsturnieka Barneta Konlana teksti un nelielām izmaiņām ilustratīvajā materiālā.

Pirmskara gados iznāca vēl vairāki nozīmīgi Latvijas Rēriha biedrības izdevumi. 1937. gada 10. un 11. oktobrī Rīgā notika N. Rēriha zinātnieka un mākslinieka darbības 50 gadiem veltīts Baltijas valstu Rēriha biedrību

kongress. Tā materiāli pēc tam tika apkopoti izdevumā „Zelta grāmata“.³³ Tajā oriģinālvalodās publicēti referāti, tēzes, N. Rēriha atsūtītie sveicieni trim Baltijas valstīm — apraksti „Латвия“, „Литва“, „Эстония“, ap 80 apsveikumu, to vidū no R. Tagores un S. K. Čaterdži, no Britu muzeja un Marka Tvena biedrības Amerikā. Visi grāmatas eksemplāri tika izsūtīti kā dāvinājums apsveicējiem un personām, kas Latvijā bija parakstījuši Rēriha Miera paktu.

„Saņēmām „Zelta grāmata“, skaisti iznākusi [...],“ 1938. gada 27. jūnija vēstulē rakstījis N. Rērihs. „Izveidojies tāds inteligēntas grāmatas paraugs, kas, jācer, aizies līdz daudzu cilvēku sirdīm.“

1938. gadā rotaprinta izdevumā iznāca arī „Zelta grāmatas“ (apsveikumu, t. sk. N. Rēriha aprakstu) tulkojums latviešu valodā.

1937. gadā „Uguns“ apgādā krievu valodā nāca klajā Helēnas Blavatskas „Slepenā doktrīna“ divos sējumos (kopumā ap 2000 lpp.)³⁴ — unikāls zinātnisks darbs Austrumu filozofijā, ko no angļu valodas bija tulkojusi H. Rēriha. Finansiālo grūtību dēļ daļa metiena glabājās noliktavā neiesieta. 1949. gadā arī šie eksemplāri tika iznīcināti. Šis „Slepenās doktrīnas“ izdevums tagad pieskaitāms pie retumiem.

1938. gadā sākās darbs, apkopojot izdošanai H. Rērihas vēstules. N. Rēriha 1938. gada aprakstā „Ладa“ lasāms: „Un dzīvo Helēna Ivanovna, pastāvīgi, nenogurstoši strādājot. Tā — no rīta līdz vakaram. Paslimo nedaudz, bet drīz vien ar gara spēku pārvar fizisko nespēku, un atkal var dzirdēt, kā moži un ātri klausz viņas rakstāmmašīna. Pašlaik draugi grib izdot Helēnas Ivanovnas vēstules. Protams, daļu vēstuļu, un arī tās izvilkumos. Ja visas, tad iznāktu daudzi sējumi.“³⁵

1940. gadā tika izdoti divi sējumi,³⁶ kuros ietvertas H. Rērihas vēstules Latvijas Rēriha biedrībai no 1929. līdz 1938. gadam, kā arī vēstules citām Eiropas valstu un Amerikas Rēriha biedrībām. Daļa H. Rērihas korespondences un ap 200 N. Rēriha vēstuļu palika neizdotas.³⁷

1940. gadā rotaprinta izdevumā tika laista klajā H. Rērihas ar pseidonīmu Natālija Rokotova parakstītā grāmata „Основы буддизма“, kas tapusi 20. gados Centrālās Āzijas ekspedīcijas laikā. Tās pirmais izdevums (1926. g. Urgā) jau sen bija kļuvis par bibliogrāfisku retumu. N. Rēriha aprakstā „Индия“ teikts: „Kaut kur pa Krievijas plašumiem ceļo Natālijas Rokotovas grāmata „Budisma pamati“.“³⁸

Par šī darba popularitāti vairākkārt pārliecinājušies padomju zinātnieki — burjatu lamaisma pētnieki. Labas atsauksmes par to devis pazīstamais tibetologs G. Cibikovs.

Grāmata iznākusi arī angļu valodā,³⁹ trešajā izdevumā (1988. g.) — jau ar H. Rērihas vārdu.

1939. gadā „Uguns“ apgādā nāca klajā iecerētā periodiskā izdevuma — ilustrētā mākslinieciski literārā krājuma „Мысль“ pirmais laidiens. Šāds savs ikgadējs almanahs krievu valodā Latvijas Rēriha biedrībai bija nepieciešams, jo pārējā presē publicēti tikai daži N. Rēriha raksti. Līdz tam iznākušais žurnāls „Перезвоны“ (1925–1928) bija pievērsies galvenokārt mākslai, bet avīzes „Сегодня“ un „Сегодня вечером“, kā arī izklaidējošie žurnāli „Для вас“ un „Для всех“ neievietoja plašākus nopietna satura materiālus.

Krājumā „Мысль“ līdz ar N. un H. Rērihu darbiem lasāmas mākslas vēsturnieka J. Siliņa, mākslinieka F. Varslavāna, literātu K. Egles, R. Rudziša u. c. publikācijas. Sniegta arī informācija par padomju arhitektūru, Tautas saimniecības sasniegumu izstādi Maskavā.

It kā krājuma „komunistiskas noslieces“ dēļ „Мысль“ izdošana tika aizliegta, nākamais laidiens 1940. gadā iznāca ar nosaukumu „Литературные записки“. Tā tapšanā acīmredzot iejaucās darbinieki no padomju pārstāvniecības Latvijā. Līdzās Rērihu rakstiem, publikācijām par mākslu un kultūru pēkšņi parādījās raksts par Sarkanās Armijas visspēcību. Staļina portretu un viņam veltītu dzejoli gan izdevās izņemt, bet arī ar citiem materiāliem R. Rudzītis nebija apmierināts un atteicās kā redaktors krājumu parakstīt. Iespējams, arī to kāds vēlāk atcerējās un pievienoja viņa „noziedzumu“ sarakstam, arestējot 1948. gadā. Tāds pats „likteņa kauss“ negāja secen arī darba nominālajiem redaktoriem — J. Blumentālam un H. Lūkinam.

1940. gada oktobrī Latvijas Rēriha biedrība tika likvidēta (samaksājot par „izdevumiem“ no pašu likvidējamo kabatas). Līdz ar to beidza pastāvēt arī biedrības izdevniecība. Aizsākti, bet neizdoti palika vairāki darbi: N. Rēriham veltītās ilustrētās monogrāfijas 2. un 3. daļa, N. Rēriha aprakstu krājums „Жизнь“ (galvenokārt autobiogrāfiska satura, sākot ar 1937. g.).⁴⁰ Netika īstenota iecere izdot 1925.–1928. gada Centrālās Āzijas ekspedīcijas laikā tapušo N. Rēriha dienasgrāmatu „Алтай — Гималаи“ un viņa dēla — Austrumu pētnieka Jurija Rēriha (1902–1960) ceļojuma piezīmes „По тропам Центральной Азии“. Palika neizdoti H. Rērihas tulkojumi no angļu valodas — H. Blavatskas „Тайная доктрина“ 3. sējums un „Письма Махатм“ (I–II), R. Rudziša darbs par Svētā Grāla Brālību u. c.

Latvijas Rēriha biedrības izdevniecības 1925.–1940. gadā veica lielu darbu, bagātinot literatūras klāstu ar filozofiska un garīga satura publikācijām. Laikā, kad Rērihus dzimtenē pat nepieminēja, Latvijā „Uguns“ apgādā pirmizdevumus piedzīvoja daudzas gan pašu Rērihu, gan viņiem veltītas grāmatas.

Atjaunotās Latvijas Rēriha biedrības izdevniecības „Uguns“ darbība

1988. gada rudenī līdz ar Latvijas Rēriha biedrību atjaunoja darbību arī izdevniecība „Uguns“, kas reģistrēta Rērihu ģimenes un Austrumu filozofijas darbu izdošanai. To vada Gvido Trepša (dzim. 1958. g.). Daudzi te izdotie darbi bija jau agrāk izredīgēti un sagatavoti izdošanai. Tāpēc nepieciešama zināma atkāpe laikā.

Pēc Rēriha biedrības likvidēšanas 1940. gadā tika arestēti (un 1942. g. nošauti cietumos) T. Būcens un A. Kļizovskis. Izvesta arī Misiņu ģimene necaurejamos Sibīrijas purvos.

1948. gadā aresti atsākās no jauna, arestēto vidū — bijušo biedrību biedri, arī teozofi, rērihieši. Kā viens no pirmajiem tika apcietināts R. Rudzītis. Līdz 1951. gadam bija notiesāti jau apmēram 30 Rēriha biedrības aktīvākie biedri. (Biedrības dokumentācija pēc likvidācijas glabājās Valsts vēstures muzejā. Pietika tikai ieskatīties sarakstos... No aresta izbēga, piemēram, Eižēnija Fricberga, kas bija mainījusi uzvārdu.)

Šo represiju laikā tika likvidētas gan biedrības izdotās grāmatas, gan rērihiešu personiskās bibliotēkas, arī R. Rudzīša unikālais, ap 10 tūkstoš vienību lielais grāmatu krājums. Viņš galvenokārt ārzemēs iegādājās tikai tādas grāmatas, kādu nebija Latvijas Valsts bibliotēkā. Tā kā bija konstatēts, ka, dedzinot grāmatas, kurtuvēs aizsērējot skursteņi, Rudzīša bibliotēka un Rēriha biedrības grāmatas nonāca Slokas papīrfabrikā kā makulatūra. Rudzīša bibliotēku izveda fabrikas strādnieki (pēc meitas pieprasījuma atstājot pat uzrakstītu zīmīti, uz kuriem grāmatas tiek vestas). Kaimiņi saskaitījuši 22 maisus ar grāmatām. Izdevās izglābt un paslēpt tikai dažus desmitus grāmatu. Saglabājās arī R. Rudzīša neizdoto darbu manuskripti un Rērihu oriģinālvēstules, ko, trīs naktis atkārtojoties brīdinošam sapnim, Rudzītis bija paslēpis mātes privātmājas bēniņu skaidās Jūrmalā Mellužos.

Pēc Staļina nāves, pēc lielajiem ieslodzīto nemieriem Noriļskā un Karagandā darbu sāka 64 N. Hruščova izmeklēšanas komisijas. Pa visu Sibīriju vēlās rehabilitācijas vilnis. 1954.–1956. gadā atgriezās arī vairums rērihiešu, gan ne visi, — palika Sibīrijas smiltīs un purvajos apbedītie.

Biedrības nesākas un nebeidzas ar noteiktu datumu — oficiālo reģistrāciju. Rēriha biedrību visupirms veidoja cilvēki, kas tikās gan pirms, gan pēc arestiem, kaut arī piesardzīgāk. Lai cik grūta būtu ikdiens, vislielākais bads bija pēc garīgas barības. Nedaudzās palikušās grāmatas

tika pārrakstītas ar roku, pārfotografētas. Kopēja tolaik ar primitīvām slīktām kseromašīnām — tikai atsevišķas lapas.

M. Pormale pēc atgriešanās no nometnes ar veco biedrības rakstāmašīnu (uzliktu uz spilvena, skaņas slāpētāja) pārrakstīja neskaitāmus darbus, arī R. Rudzīša manuskriptus, kas aizgāja tautā. Viņas vīrs Kārlis Pormalis, neveikliem bijušā cara zaldāta, dārznieka pirkstiem pārrakstīja ar roku daudzās kladēs gan paša N. Rēriha, gan citus darbus. Norakstus gaidīja arī viņu lēģera biedri — inteliģence no Ļeņingradas, Maskavas.

Doma par izdevējdarbību radās 80. gadu sākumā — vienlaicīgi bijušās Latvijas Rēriha biedrības izdevniecības galvenā mecenāta ārsta homeopāta Haralda Lūkina (1906–1991) un jauniņā studenta Gvido Trepšas galvās. Atkal H. Lūkins kļuva par sponsoru, bet jaunais puisis pat pameta studijas ekonomikas fakultātes 3. kursā, lai sēstos pie darba. Rūpīgi izredīgētas, virkne N. Rēriha aprakstu grāmatu, H. Rērihas vēstuļu divi sējumi, „Dzīvās Ētikas“ sērijas 13 grāmatas tika nelegāli iespiestas kāda institūta spiestuvē, katra vairāku simtu tirāžā. Iznāca arī līdz tam neizdoti darbi, piemēram, N. Rēriha ekspedīcijas dienasgrāmatas lappuses „Altajs — Himalaji“. G. Trepša par šo laiku nerunā, — pārāk liels bija spriegums un risks. Tas ir iemācījis viņu arī šodien klusēt. Klusējot strādāt.

1988. gada rudenī vienlaikus ar dažādu tautību nacionālajām biedrībām arī Latvijas Rēriha biedrība saņēma oficiālu darbības atļauju.

Rērihu un Austrumu filozofijas darbu izdošanai atjaunoja savu darbību arī izdevniecība „Uguns“. Atjaunotās biedrības valdes loceklim G. Trepšam galvenais uzdevums bija atrast telpas un iegūt atļauju izdot grāmatas, kurās cilvēkiem meklēt dzīves jēgu dažādu tautu, dažādu laikmetu filozofiskajos uzskatos.

Vai par pirmo atjaunotā apgāda izdevumu būtu uzskatāms plānais biļetena „Uguns“ numurs (1988. g. rudenī), kuru tolaik pat nebija atļauts nosaukt par žurnālu, vai kseroksa novilkumi „Austrumu kriptogramas. No Kristus dzīves“ uz Ziemassvētkiem, var šaubīties.

Taču pirmais nozīmīgais izdevums bija „Dzīvās Ētikas“ sērijas pirmā grāmata: „Morijas Dārza lapas“⁴¹ krievu valodā, kas iespiests uz pelēka avīžpapīra Talsu tipogrāfijā, iesiets gaišos audekla vāciņos. 1989. gada rudenī to savā plaukstā turēja uz Maskavu atbraukušais S. Rērihs — kā lielāko pasaules dārgumu, redzot atkal atdzimušus savu vecāku darba augļus.

Turpmākajos gados G. Trepša turpināja izdot Rērihu grāmatas oriģinālvalodā. Tulkojumus latviešu valodā publicē Aivars Gaida apgādā „Vieda“.

Desmit gadu laikā (līdz 1998. g. beigām) G. Trepša izdevis ap 40 grāmatu, žurnālus „Uguns“, „Septima“. Te ir N. Rēriha „*Пути Благословения*“ (1992), kā arī tajā pašā gadā klajā laistie sacerējumi par viņu (Иванов Вс. Н. Рерих ; Рудзитис Р. Николай Рерих. Водитель культуры : Глава на русском языке). 1992. gadā iznāca arī H. Rērihas „Austrumu kriptogrammu“ jauni izdevumi latviešu un krievu valodā, ilustrēti ar N. Rēriha krāsainām reprodukcijām; 1997. gadā — apbrīnojami skaistais H. Rērihas „Budisma pamatu“ iespiedums,⁴² kas pirms kara bija pavairots tikai rotaprintā.

„Dzīvās Ētikas“ sērijas grāmatas G. Trepša iesācis izdot trīs reizes, katrreiz jaunā, labākā kvalitātē. Pēdējais izdevums⁴³ 1994. gada Latvijas grāmatu ražas skatē ieguva balvu speciālās literatūras grupā.

1991. gadā iznāca Jurijs Rēriha kādreiz vēl padomju laikā izcīnītais darbs budismā „*Дхаммапада*“, grāmata par Radoņežas Sergiju (*Знамя преподобного Сергея Радонежского*), lielo indiešu domātāju Vivekanandas un Ramakrišnas darbi.

Tik nepieciešamo darbu par teozofu biedrības dibinātāju H. Blavatsku G. Trepša strādā 3 gadus, tiek veiktas 11 redakcijas, personīgi sarakstoties ar autori Amerikā, lūdzot atļaut precizējumus un labojumus.

Iznāk arī latviešu dzejnieku dzejas grāmatas. To vidū R. Rudzīša „Sirds, steidzies pret rītu“ (1995). Starp zāļu stiebriem nokritusi putna spalva, kas klāta rīta rasas lāsēm, vāka foto uzņēmumā pasvītro dzejoļu trauslo skaistumu. Visa grāmata ieturēta brūnganos, laika dzeltējuma skarotos toņos.

Ikviens darbs darīts ar lielu mīlestību, palīdzot visam saliedētajam izdevniecības kolektīvam. Apgāda līdzstrādnieku vidū minama māksliniece Anita Kreituse. Viņa darinājusi krāsainas ilustrācijas arī bērniem domātajai baltvācu rakstnieka Manfrēda Kībera grāmatai „Mantao, ķēniņš brīnumdaris“ (1992).

G. Trepša turpina R. Rudzīša „Uguns“ aizsāktās tradīcijas — grāmatām jābūt skaistām gan apdares ziņā, gan saturā. Viņš ir sekojis visam jaunajam, kas ārzemēs radīts iespēšanas tehnikas jomā, ir nesaudzīgs pret sīkāko kļūdu, pret nevērību. Mazs piemērs. Nelielo grāmatu, kas aptver Mahatmu vēstuļu izlasi, — „*Чаши Востока*“ H. Rēriha tulkojusi 1925. gada ekspedīcijas laikā mazā Indijas pilsētā Srinagarā. Viņa to veiksusi pēc viena no pirmajiem vēstuļu izdevumiem; vēlākajos izdevumos labota ne viena vien kļūda. G. Trepša nemitējās, kamēr netika dabūta filmiņa ar vēstuļu oriģināltekstiem, kuras glabājas Londonas Britu muzejā.

Filmiņu tolaik pa pastu vēl nebija iespējams nosūtīt, uz Rīgu to atveda Ņujorkas Rēriha muzeja direktors Daniels Entins. Un tā 1992. gadā iznāca vēl viena rūpīgi sagatavota grāmata.

Filozofijas un dzejas darbu izdošana nekad nav nesusi peļņu. Tika nodibināta līdzās otra izdevniecība „Premo“ (direktore Inguna Trepša), kas pelnītu naudu „Ugunij“ ar augstas kvalitātes darbiem, reprodukcijām. Arī tajā G. Trepša ar sievu iespiedis vairākus vērtīgus darbus, kā grāmatu „Melngalvju nams Rīgā“⁴⁴ u. c. Bet cerēto peļņu izdevniecība nenes. Apstāst arī apgāda „Uguns“ darbība. Krājas gatavo darbu disketes, kas gaida uz izdošanu.

Pašlaik G. Trepšas ģimene pārcēlusies uz Ņujorku un strādā Ņujorkas Rēriha muzeja arhīvā. Bet sanskrita „Uguns“ zīme turpina iedegties, lai dažādu valstu izdevēju sadarbībā ar Latvijas Rēriha biedrību rastos augstvērtīgi un nepieciešami izdevumi. G. Trepša cer sapelnīt naudu, lai izdevniecība „Uguns“ turpinātu darbu.

Vēres

¹ Rēriha draugu pulciņš Latvijā radās 1920. gados, biedrība ar oficiālo nosaukumu „Rēriha muzeja [ASV] draugu biedrība Latvijā“ tika reģistrēta 1930. g. 13. oktobrī.

² Шубаев В. А. Николай Рерих в Гималаях. 1973. — Манускрипты глaбājas N. Rēriha bibliogrāfa Pāvela Beļikova (1911–1982) ģimenes arhīvā Igaunijā. (Šeit un turpmāk — G. Rudzītes tulkojums.)

³ Jēkaba ielā 16, pēc tam Lielajā Pils ielā 1.

⁴ Рерих Н. К. Пути Бдагословения. — New York ; Paris ; Riga ; Harbin : Alatas, [1925]. — 157, [8] с. : портр. — Titullapā uzrādīts sarakstīšanas gads (1924).

⁵ Šeit un turpmāk tekstā kvadrātiekvāvs norādīts grāmatas sarakstīšanas gads.

⁶ Šeit un turpmāk rakstā citētie, bet atsaucēs nenorādītie materiāli (dienasgrāmatas, vēstules, vēstulju kopijas) nav publicēti un glabājas Rudzīšu ģimenes arhīvā Rīgā.

⁷ LVA 1747. f., 1. apr., 455. l., 15. lp.

⁸ Lūkins F. Jaunā laikmeta sievietes uzdevumi. — R. : Rēriha b-ba Latvijā, 1933. — 35 lpp.

⁹ 1930. gadu vidū vērojama tendence nepieļaut biedrību izdevniecības. Viegļāk bija iegūt vienreizējas izdošanas atļaujas rakstniekiem. Turpretī no 1938. līdz 1940. g., kā minējis K. Karulis, „Latvijā bija reģistrēti 479 grāmatu izdevēji: no tiem profesionālu izdevēju bija 166 (66 privātpersonas, 27 valsts un 73 sabiedrisko iestāžu izdevniecības), autoru-izdevēju — 114 un gadījuma izdevēju (1 vai dažu grāmatu izdošanai) — 199“ (Karulis K. Latviešu grāmata gadsimtu gaitā. — R., 1967. — 183. lpp.).

¹⁰ Tulk. G. Rudzīte.

¹¹ Знамя преподобного Сергия Радонежского : [Сб. ст.]. — Рига : Алтаир, 1934. — 134 с. : илл.

¹² Pats izdevējs gan nebija apmierināts ar šī un arī vēlāko izdevumu kādību. Dienasgrāmātā 1933. g. 28. novembrī viņš rakstījis: „Liktēja ironija, ka manas dzejas būs labāka ietērpā nekā daudz vērtīgākā grāmata. Protams, ne ietērps, bet saturs galvenais. Bet skaistumam jābūt. Visišķi skaistam jābūt visam, kas nāk un iet mākslinieku rokās“.

¹³ Рерих / Текст Ю. К. Балтрушайтиса и др. — Петроград, 1916. — 236 с. : илл.; Эрст С. Н. К. Рерих. — Петроград, 1918. — 128 с. : илл.

¹⁴ Lai sekmētu Latvijas valdības pievienošanas 1935. g. Vašingtonā noslēgtajam Rēriha Miera paktam.

¹⁵ Рудзитис Р. Культура. — РИГА : Uguns, 1936. — 40 с.; *Rudzītis R. Culture.* — New York : Flamma, 1937. — 40 p.

¹⁶ Н. К. Рерих : Сб. ст. — Рига : Ziemeļstars, 1935. — 75 с.

¹⁷ Tematisku izlasi no Dzīvās Ētikas mācības grāmātām — krājumu „Domas par mīlestību“ — 1940. g. laida klajā izdevniecība „Uguns“.

¹⁸ Рерих Н. К. Врата в будущее. — Рига : Uguns, 1936. — 326 с.

¹⁹ Рерих Н. К. Нерушимое. — Рига : Uguns, 1936. — 349 с.

²⁰ Сегодня. — 1937. — 22 февр.; Новая заря. — [Нью-Йорк], 1937. — 25 февр.; Земля Колумба : Лит. худож. журн. — Нью-Йорк и др., 1937. — Кн. 2. — С. 123.

²¹ Клизовский А. И. Основы миропонимания новой эпохи. — Рига. — 3 т. — Т. 1. : Mir, 1934. — 327 с.; Т. 2. : Ziemeļblāzma, 1936. — 282 с.; Т. 3. : M. Didkovskis, 1938. — 335 с.

²² Ne visi H. Rērihas aizrādījumi ievēroti, tekstos atrodamas kļūdas.

²³ Ориген, Учитель Александрийский. О началах : (III век). — Рига : Т. Būcens, 1936. — 399 с.

²⁴ Рудзитис Р. Сознание красоты спасет. — Рига : Rīta Daile, 1936. — 88 с.; *Rudzītis R. Daiļuma arziņa pestīš.* — R. : Rīta Daile, 1936. — 84 lpp.

²⁵ Сегодня вечером. — 1936. — 8 февр.

²⁶ Sirds Gaisma : Veltījums Dr. F. Lūkina piemiņai / Sakop. Rēriha muzeja draugu b-ba. — R. : Uguns, 1937. — 255 lpp. : il.

²⁷ Rēriha muzeja gleznu katalogs. — R. : Rēriha muzeja b-ba, 1937. — 22 lpp. : il.

²⁸ Рерих / Статьи Всев. Н. Иванова и Э. Голлербах; Худож. ред. А. М. Пранде. — Рига : Rēriha muzejs, 1939. — Ч. 1. — 192 с. : илл.

²⁹ Roerich. Himalaya. — New York : Brentano's, 1926. — 210 p. : ill.

³⁰ Бенуа А. Книга о Н. К. Рерихе // Последние новости. — [Париж], 1939. — 29 апр. (vēlāk viņa atzinīgs vērtējums grāmātā „Александр Бенуа размышляет“, Москва, 1968, с. 235–240); Стогов Ф. Рерих вспоминает ... // Сегодня. — 1939. — 9 февр.; Пильский П. Седой вековой туман // Сегодня. — 1939. — 12 марта; Третьяков В. Рерих и русское искусство // Сегодня. — 1939. — 3 окт.

³¹ Иванов Всев. Н. Рерих : Художник–мыслитель. — Рига : Uguns, 1937. — 101 с.

³² Roerich / Text by Barnett D. Conlan : [A Master of the Mountains]; Ed. by A. Prande. — Riga : Rēriha muzejs, 1939. — 192 p. : il.

³³ Zelta grāmata. — R. : Rēriha muzeja draugu b-ba, 1938. — 246 lpp.

³⁴ Блаватская Е. П. Тайная доктрина. — Рига : Uguns, 1937. — 2 т. — Т. 1 : Космогенезис. — XXIV, 845 с.; Т. 2. : Антропогенезис. — XVIII, 1008 с.

³⁵ Рерих Н. Лада // Из литературного наследия. — Москва, 1974. — С. 132.

³⁶ Рерих Е. И. Письма, 1929–1938. — Рига : Uguns, 1940. — 2 т. — Т. 1. — 515 с.; Т. 2. — 535 с.

³⁷ Tikko iznākusi Riharda Rudziša sarakste ar Helēnu un Nikolaju Rērihiem: Письма с Гор. — Минск : „Лотаць“, 2000. — 2 [т.] — [Т.] 1. — 587 с.; [Т.] 2. — ок. 600 с.

³⁸ Рерих Н. Индия // Из литературного наследия. — Москва, 1974. — С. 287.

³⁹ *Rokotoff N.* Foundations of Buddhism. — New York : Roerich Museum Press, 1930. — 137 p.

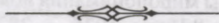
⁴⁰ 1957. gadā Jurijs Rērihs atgriezās Krievijā, atvezdams līdzī biezu, dzimtenei novēlētu tēva manuskriptu — 999 aprakstu krājumu trīs daļās „Моя жизнь“. Manuskripts glabājas J. Rēriha memoriālajā dzīvoklī Maskavā, Ļeņina prospektā 62/1–35, pie I. Bogdanovas (dzim. 1914. g.). Aprakstus 3 sējumos izdevis Maskavas starptautiskais Rēriha centrs (*Рерих Н.* Листы дневника. — Москва : Международный Центр Рерихов, 1995–1996. — [Т.] 1–3).

⁴¹ Листы Сада Мории. — Рига : Латвийский фонд культуры ; Латвийское общество Рериха, 1989. — I. („Зов“). — 106 с.

⁴² *Рокотова Н. (Елена Рерих).* Основы буддизма / Худ. А. Озола-Яунарая. — 3 доп. изд. — Рига : Угунс, 1997. — 144 с.

⁴³ Листы Сада Мории. — 3 доп. изд. — Рига : Угунс, 1994. — 2 [т.] — [Т.] 1 : Зов. — 192 с.; [Т.] 2 : Озарение. — 248 с. — (Учение живой этики).

⁴⁴ Melngalvju nams Rīgā. — R. : Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs ; SIA „Rīgas nami“, 1995. — 324 lpp. : il.

... Foundations of Buddhism -- New York : Routledge, 1930. -- 117 p.

... 1937, год издания в каталоге Киевской библиотеки. М.: Наука, 1937. -- 117 с. (М.: Наука, 1937. -- 117 с.)

... 1937, год издания в каталоге Киевской библиотеки. М.: Наука, 1937. -- 117 с. (М.: Наука, 1937. -- 117 с.)

... 1937, год издания в каталоге Киевской библиотеки. М.: Наука, 1937. -- 117 с. (М.: Наука, 1937. -- 117 с.)

... 1937, год издания в каталоге Киевской библиотеки. М.: Наука, 1937. -- 117 с. (М.: Наука, 1937. -- 117 с.)

... 1937, год издания в каталоге Киевской библиотеки. М.: Наука, 1937. -- 117 с. (М.: Наука, 1937. -- 117 с.)

BIBLIOTEKA

SKOLOTĀJA DĀVJA OZOLIŅA DARBĪBA JAUNROZES BIBLIOTĒKAS VEIDOŠANĀ

Dāvja Ozoliņa (1856–1916) vārds pazīstams pirmām kārtām etnogrāfiem un folkloristiem. Viņa nopelni tautas gara mantu krāšanā un apkopošanā izpelnījušies laika biedru un darba turpinātāju atsauksmes.¹ Savā laikā skolotājs Ozoliņš izpelnījies arī cita veida atzinību visas Latvijas mērogā — kā viens no bibliotēku darba entuziastiem. Viņam bija lieli nopelni sava novada ļaužu izglītošanā un lasītprieka attīstīšanā. Bibliotēku speciālists Jānis Kriškāns (1863–1916) 1903. gadā atzīmē, ka Jaunrozei ir īpaša vieta starp visām Latvijas lauku bibliotēkām. Vidēji lasītājs tur ņēmis gada laikā 128 grāmatas, kas daudzkārt pārsniedz citu bibliotēku rādītājus. Nopelni par lasīšanas relatīvi augsto attīstības līmeni pēc Kriškāna domām pienākas bibliotēkas dibinātājam un uzturētājam.²

Jaunrozē 1903. gadā ir 312 lasītāji³, un biežāk lasītās grāmatas liecina par viņu samērā izkopto gaumi. Pie visvairāk lasītajiem darbiem pieder Apsīšu Jēkaba raksti (ņemti 120 reizes), sērija „Citu tautu rakstnieki“, Arābijas apraksts⁴, Friča Brīvzemnieka „Mūsu tautas pasakas“, Bjernstjernes Bjernsona „Zvejnieku meitiņa“, Jura Neikena stāsti u. c.⁵

Jaunrozēs bezmaksas publiskā bibliotēka pie Daukšānu skolas oficiāli atvērta 1898. gada 1. janvārī, bet tai ir gara dibināšanas priekšvēsture. Arī skolotāja un bibliotekāra Ozoliņa saites ar Jaunrozi aizsākušās daudz agrāk. Pirms pievērsties Ozoliņa darbībai publiskas bibliotēkas veidošanā, nedaudz jāpieskaras viņa attiecībām ar grāmatu. Ar tām vislabāk iepazīties ļauj katalogs „Mana bibliotēka“, kas aptver laika posmu no 1866. līdz 1916. gadam. Katalogā ietverts vairāk nekā 5000 grāmatu nosaukumu.⁶ Ievadā Ozoliņš raksta: „Grāmatas iesāktas krāt Vidzemē Smiltenes draudzē apmēram ap 1866. gadu, kad biju 10 gadus vecs. Šis darbs turpināts skolā pie Grestes (1869–1870), pie Damberga (1871–1874), Valkas semi-

nārā (1874–1876), tad Jaunrozes skolā (1876–1908), tad Secē (1908–1915) un pēdīgi Opē pēc 1915. gada 16. augusta.“

Ozoliņš nāk no Valkas apriņķa Bilskas pagasta kalpu, vēlāk sīku nomnieku ģimenes. Pirmās 17 grāmatas Ozoliņš mantojis no vecākiem. Viņa māte Līze un mātesbrālis esot bijuši lieli grāmatnieki. Iespēju mācīties Valkas seminārā paver mācītāja un skolu pārrauga Johana Heinriha Gülekes finansējums. Viņš centīgo zēnu ievēro starp citiem skolniekiem savā skolu pārraudzības darbā. Pēc pagastskolotāju semināra beigšanas Ozoliņš sev raksturīgajā aizrautībā dod labdarim svinīgu zvērestu visu mūžu veltīt tautas izglītošanai, un, strādājot Jaunrozes pagasta⁷ Dauškānu skolā, bet mūža nogalē Seces skolā, viņš solījumu pilnībā realizē.

Pēc ierašanās Jaunrozē 1876. gadā jaunais skolotājs aktīvi iesaistās pagasta kultūras dzīvē — dibina jauniešu kori, skatuves mākslas pulciņu, piedalās Apukalna skolotāju vīru korī, sadarbojas ar pūtēju orķestri. Jau pirmajos skolotāja gados Ozoliņš kļūst plašāk pazīstams ar darbību etnogrāfijas laukā.

Ideja radīt publiski pieejamu bibliotēku Jaunrozē grāmatu mīļotājam Ozoliņam rodas jau 1877. gadā. Tolaik nevar būt runas par bezmaksas bibliotēku. Dzīvojot samērā nomaļā Latvijas nostūrī, par vislabāko atzīta kooperēšanās lasītgrībētāju starpā. Pēc Ozoliņa iniciatīvas kolektīvi ar skolas kaimiņiem tiek pasūtītas avīzes un ņemtas grāmatas no Valkas maksas bibliotēkas (*Walks-Leih-Bibliothek*). No 1876. līdz 1878. gadam grāmatas ņemtas kopā ar J. Saliņu, J. Japu, P. Blūmu un J. Felderu.⁸

1877. gadā tiek dibināta Grāmatu draugu biedrība.⁹ Ozoliņš tās vārdā raksta vēstuli grāmatizdevējam un tirgotājam Bušam, kur paziņo par nodomu „grāmatu krātuvi gruntēt“. Kad apmēram 20 biedri iemaksās naudu, varēs iegādāties grāmatas. Biedrībai jau esot astoņi rubļi, bet Bušam pasūtītas grāmatas 20–30 rubļu vērtībā ar līdzdotu sarakstu un lūgumu pēc savas gaumes izvēlēties klāt arī jaunākās. Ozoliņš atsaucas uz Smiltenes Cerību biedrību, kas jau šādā veidā (jādomā, uz parāda) grāmatas dabūjusi.¹⁰ Šī laika sarakstē sastopamas ziņas par grāmatām no Liepiņa biedrības¹¹, kā arī par mācītāja Bruno Fromholda-Treija maksas bibliotēku Apukalna draudzē. Viņš esot savas personīgās grāmatas devis lasīt par 10 kapeiku gada maksu.

Biedrības balstās pārsvarā uz savu biedru jaunību un ideālistisku entuziasmu, un galarezultātā bibliotēku mūžs nav garš. Divdesmit gadus vēlāk, jau brieduma gados, Ozoliņa vēstulē grāmatu krātuves „gruntēšana“ aprakstīta lakoniski: „Mums bija reiz grāmatu krātuve 1877. un 1878. gados, kurā bija grāmatas tā ap 39 rubļiem vērtības. Naudas līdzekļu klāt

neradās. Grāmatas bija drīz izlasāmas, un tā tai bija jāapstājas 1878. gadā. No tā varēšu arī kādas ievietot tagadējā krātuvē.¹²

Pēc pirmā kooperācijas mēģinājuma grāmatu krāšana paliek katra privātās rokās. Jau minētais mācītājs Fromholds-Treijs, kas ir arī skolu pārraugis Apukalna draudzē, 1879. gada februārī apsveic jauno skolotāju ar došanos laulības kārtā, bet viņš nevar saprast, ka šai kārtā jānodod ar parādiem: „Uz parādu sevīm derīgu grāmatu krājumu sapirkt, to es arī nemaz neturu par labu. Bet ja nu to arī esat darījuši, tad manim liekas, ka tie parādnieki, kā līdz šim, vēl varēs kādus gadus ilgāki gaidīt.“ Mācītājs pats aizdod 50 rubļus „uz sesto procenti par gadu, līdz maija mēnesim 1883. gadā“.¹³ Ozoliņa personīgā bibliotēka ir samērā plaši pieejama ne tikai viņa kolēģiem — skolotājiem, bet arī Jaunrozes, Jaunlaicenes un Apes pagasta iedzīvotājiem.

Ideja par publisku, visiem pieejamu bibliotēku Jaunrozē ik pa brīdim atdzimst no jauna. 1881. gada 21. augustā tiek sarīkots koncerts, saviesīgs vakars un „bazārs“ par labu Jaunrozes Cerību bibliotēkai¹⁴, bet 1887. gada 19. aprīlī pagasta mājā notiek teātra izrāde.¹⁵

Deviņdesmito gadu pirmajā pusē cenzūras pastiprināšanās būtiski ietekmē arī skolotāja Ozoliņa darbību. Viņš raksta vēstuli draugam Fricim Brīvzemniekam¹⁶: „Kamēr bija atļauts, tikām esmu pasniedzis savas grāmatas lasīšanai, bet pēdējā laikā to vairs neuzdrošinājos darīt. Un tā bija dažiem centīgiem jauniem ļaudīm jāpaliek gluži bez kādas gara barības...“¹⁷ Bez tam skolotājs apzinās, ka ar privātu grāmatu krājumu vien ir par maz. No vēstules P. Blūmam: „Ka šeit bibliotēka vajadzīga, to tu pats zini. Kur palika tavas un manas labas grāmatas, kur tās aizgāja? [...] Un mums vieniem nākotnē šejieni grāmatām uzturēt nav iespējams“. Citā vietā Ozoliņš pastāsta, ka privātā kārtā viņš jau esot upurējis lasīšanai ap 600 savu grāmatu.

Nav zināms, vai uz Ozoliņa personīgo bibliotēku arī attiecināti Izglītības ministrijas deviņdesmitajos gados izdotie cirkulāri, kas paredz skolu inspektoriem pārbaudīt skolotāju personīgās bibliotēkas, lai novērstu „bezplāna un samaitājošo daudzlasīšanu“.¹⁸ Tomēr raksturīgi, ka Ozoliņa personīgās bibliotēkas zīmogs ir krievu valodā.

90. gadu sākumā Daukšānu skolā jau ir samērā labi sakārtota bibliotēka, un rodas ideja par paplašinātu, arī pieaugušiem publiski pieejamu, maksas bibliotēku.

Tautas bibliotēkas iecere un pirmie praktiskie soļi

„Pirmie iezīmējumi Jaunrozes tautas bibliotēkas labā“ datēti ar 1894. gada 2. martu, kas ir ķeizara kronēšanas svinību diena.¹⁹ Svinības skolotājs izmanto, lai vērstos ar atklātu vēstuli un lūgumu pie visiem Jaunrozes pagasta iedzīvotājiem. Ozoliņš lūdz ziedot naudu un grāmatas, lai ierīkotu bibliotēku par godu tam, ka „pagājuši 75 gadi, kopš brīvi valdības paēnā katrs strādā savu darbu“. Top vēstule skolu inspektoram: Ozoliņš lūdz atļauju atvērt grāmatu krātuvi 1894. gada 17. oktobrī sakarā ar atceres datumu, kad ķeizars Aleksandrs II atbrīvoja Vidzemes zemniekus no dzimtbūšanas.

Seko spraigs darbs, top grāmatu saraksti 20 nozarēs (dalījums paliek nemainīgs līdz 1903. gadam, sk. 2. pielikumu), aktīva sarakste ar grāmat-tirgotājiem, izdevējiem, dažādām personām par iespējām ziedot naudu vai grāmatas bibliotēkai. 19. augustā tiek sarīkota teātra izrāde, kuras ienākumi — 20 rubļu — nonāk bibliotēkas kontā. Bez tam pats Ozoliņš ziedo savas idejas realizēšanai „tā ap 60 rubļiem grāmatās un naudā“.²⁰

16. augustā sākts sastādīt statūtus un grāmatu sarakstus, kas 20. septembrī iesniegti Tērbatas rajona tautskolu inspektoram kopā ar lūgumu nodot tos augstākām instancēm un atļaut atvērt maksas bibliotēku (maksā bērniem 30 kapeikas gadā jeb 3 kapeikas mēnesī, pieaugušiem — attiecīgi 60 un 6 kapeikas). Lūgts arī apstiprināt statūtus, grāmatu sarakstus (katalogus) latviešu, krievu, vācu un igauņu valodā un kases grāmatu.²¹ Vēstulē Brīvzemniekam Ozoliņš savu ideju paskaidro tuvāk: viņš grib atvērt Jaunrozē paplašinātu skolas bibliotēku, kur arī pieaugušie varētu lasīt grāmatas, bez tam tā būtu pieejama arī skolotājiem. „Šis apvidus ir nabadzīgs grāmatām un laikrakstiem, nabadzīgs arī turības ziņā. Ļaudis grāmatu labprāt lasa, bet [...] tās nav viegli pieejamas, tādēļ grāmatu krātuve te lielu svētību ienestu.“ Naudas esot iekrāts maz: 43 rubļi un 30 kapeikas. Tāpēc viņš lūdz palīdzību no Brīvzemnieka — gan ar grāmatām, gan „kādu grasi, lai ar savu iesākto darbu kaunā nepaliktu“.²²

Izrādās, ka skolotāja optimisms bijis pārags, un iesāktais darbs jau sākotnēji tiek nobremzēts. Tērbatas tautskolu inspektors Popovs katalogu un kases grāmatu neapstiprina, tikai atsūta nolikumu par tautas bibliotēkām.²³ To gan Ozoliņam jau agrāk iedevis Valmieras apgabala skolu inspektors Vembers, kurš sniedzis padomus par bibliotēkas ierīkošanu. Viena no pamācībām attiecas uz krievu mācību grāmatām, kas būtu jāie-gādājas, lai būtu vieglāk dabūt atļauju visai bibliotēkai. Skolotājs nesauņem

atbalstu ieceres īstenošanai arī no pagasta valdes un muižniekiem fon Volfiem un Delvigiem.²⁴

Pirmā neveiksme nemazina darba sparū, un rudenī Ozoliņš apciemo citas grāmatu krātuves, lai „redzētu, mācītos, kā tās pareizi vadāmas, lai var pastāvēt un patiesi labus augļus nest“. Ozoliņš ir optimistisks, viņš cer pēc dažām nedēļām pārstrādāt katalogu, „iesniegt ustavu [..] un atvērt bibliotēku, ja Jurjevas inspektors atkal neliks šķēršļus“. Vietējo bibliotēku apmeklējumi gan, pēc Ozoliņa domām, maz ko devuši priekšstatam par sistemātisku bibliotēku vadīšanu.²⁵

Pauls Šipangs, brāļu draudžu darbinieks un organizators, ar kuru Ozoliņam ir regulāra sarakste, 1895. gada 16. februārī izsaka viņam savu viedokli par iecerēto bibliotēku: „Tas ir liels darbs, kas jums maksās daudz pūles un daudz laika, un tomēr bibliotēka priekš skolotājiem vēl paliks diezgan nepilnīga; priekš tiem vajadzētu lielāku bibliotēku vienā no Vidzemes pilsētām ietaisīt. Es jūsu vietā paliktu pie skolas bērnu un tautas bibliotēkas. Tāda ir vairāk aprobežota un vieglāk [..] ietaisāma.“²⁶ Arī citi vēstulju biedri brīdina Ozoliņu, ka bibliotēkas tipa izvēle ir nozīmīga lieta. Tā mācītājs Rūdolfs Kallass no Igaunijas 1895. gada 16. janvārī viņam raksta, ka labāk noņemt iecerētajai bibliotēkai vārdu „tautas“ („*Volks-*“), un atstāt skolas bibliotēku, jo tautas bibliotēkai vajag gubernatora atļauju.²⁷

Neskatoties uz neveiksmēm un brīdinājumiem, Ozoliņš aktīvi risina ne tikai atļaujas, bet arī grāmatu sagādes jautājumus. Viņš raksta grāmatizdevējiem V. F. Hekeram, J. Bērziņam, H. Treija pārdotavai, L. Heršelmanam Rīgā u. c. Rīgas grāmatīrgotājs P. Bērziņš esot pazobojies par Ozoliņu: lai nedomānot, ka grāmatīrgotāji kādas labdarības iestādes. Un tomēr — „Grāmatas saņēmu no Rīgas Hekera — 37, no Treija — 25, Heršelmans apsolījis no savas naudas sūtīt. [..] Daži vēl savādi nosmīn, ka es uzņemos darbu, kur pašam nekādi labumi netiekot.“²⁸ Jāpiezīmē, ka Ozoliņš visu mūžu saglabāja paradumu iepirkt grāmatas savai personīgajai, kā arī publiskajai bibliotēkai uz parāda.²⁹ Attiecībā ar grāmatīrgotājiem viņam izstrādājās savs stils, kur netrūka pārspilējumu. Tā ar „Dienas Lapas ekspedīciju“ 1895. gada janvārī Ozoliņš mēģina vienoties par piegādi vairumā ar atlaidēm: „Man sākumā būtu latviešu grāmatas tā ap 400 rubļiem iepērkamas. 25% nost — būtu ap 300 rubļiem. [..] Vēlāk vajadzēs arī krievu un vācu grāmatas.“³⁰ Atcerēsimies, ka bibliotēkas rīcībā bija tikai 43 rubļi.

Lūgumu virkne skolu inspektoram

Atsaucoties uz 1894. gada 19. oktobra inspektora rakstu nr. 1753, top plašs lūgums krievu valodā. Tas ir ilgi un rūpīgi gatavots, tulkots, pārrakstīts un 22. februārī iesniegts tautskolu inspektoram līdz ar diviem pagasta pavadrakstiem.³¹ Lūgumam ir garš ievads: Ozoliņš atvainojas par sliktajām krievu valodas zināšanām, kuras tiks uzlabotas kursos vasarā, runā par „brālīgo mīlestību“, nepieciešamību latviešu tautai iepazīt krievu literatūru utt.

Lūgumam pievienoti pieci eksemplāri Tautas bibliotēkas statūtu, kas jāsūta augstākām instancēm apstiprināšanai, katalogi latviešu, krievu, vācu un igauņu valodā ar brīvām lapām, kur ierakstīt rekomendējamās grāmatas.³²

Bez tam Ozoliņš lūdz padomus par bibliotēkas vadīšanu, naudas palastu bibliotēkai, atļauju sapulcēm un ziedojumu vākšanai ar avīžu starpniecību, atļauju rīkot loterijas, „bazārus“, ģimenes vakarus, teātrus, koncertus, svētdienās pulcināt abu dzimumu personas Jaunrozes skolā kordziedāšanas nodarbībām³³, izvēlēties palīgu, noteikt bibliotēkaram algu u. c. Paredzēts iespiest bibliotēkas iekšējās kārtības noteikumus: 1) Jaunrozes skolas publiskā bibliotēka atrodas Jaunrozes skolas namā; 2) maksa par trim sējumiem gadā ir 60 kapeikas, pusgadā — 30 kapeikas; Jaunrozes skolniekiem jāmaksā puse norādītās summas; nauda jāmaksā uz priekšu; 3) grāmatas izsniedz un naudu pieņem noteiktās dienās; grāmatas nevar turēt ilgāk kā četras nedēļas, pretējā gadījumā par katru nokavētu dienu bez jau esošās maksas jāmaksā vēl 10 kapeikas; jaunas grāmatas izsniedzamas pēc veco atdošanas; 4) katram lasītājam jāglabā grāmatas tīras, nedrīkst raut lapas, tās notraipīt, locīt; vainīgais maksā pilnu summu, ieskaitot iesiešanas izdevumus; mazāki labojumi veicami lasītājam pašam saziņā ar bibliotekāru; ja pazaudēta daļa no grāmatas, to pērk vainīgais pats; 5) aizliegts dot grāmatas citiem lasītājiem; 6) nepazīstamiem jāiesniedz ķīlas nauda (zalogs) grāmatas vērtībā vai jāgādā liecība no sava pagasta vadības, kā prasa bibliotēku instrukcija. Lai citu pagastu iedzīvotājiem nebūtu jāmaksā ķīlas nauda, grāmatas varētu izsniegt skolotāji, kas pazīst pagasta iedzīvotājus personīgi.³⁴

Lūgumam pievienots bibliotēkas Nolikums (*Учмае*), kas sastāv no 5 paragrāfiem.

Tautskolu inspektors Ozoliņa lūgumu noraida.

1895. gada 12. aprīlī inspektoram tiek iesniegts labots Nolikums, bet 29. maijā seko vēl viens Nolikuma variants. Šeit Ozoliņš piezīmē, ka

pagasts ir piekritis bibliotēkas atvēršanai un to atbalsta, jo ir savākts pietiekami daudz līdzekļu.³⁵

Vēlāk, atceroties šo laiku, Ozoliņš visai sašutis raksta, ka inspektors Popovs solījis apstiprināt tikai krievu grāmatu katalogu, bet ne latviešu, vācu un igauņu. Bez tam viņam doti mājieni, ka viņš savu skolotāja vietu varētu arī zaudēt, ja par šo lietu ko plašāk runātu vai rakstītu.

Nākošais zināmais Nolikuma un grāmatu katalogu variants skolu inspektoram sūtīts 1896. gada 27. janvārī, bet papildinājums 14. februārī. Ozoliņš lūdz atļauju pirms majestātes kronēšanas svētkiem maijā atvērt tautas bibliotēku. Viņš atsaucas uz tuvāko krievu publisko bibliotēku Tērbatā un tās vadītāju Jurkatama kungu, ar ko notikušas konsultācijas par bibliotēkas statūtiem. Lūgums atkal tiek noraidīts. 29. februārī Ozoliņš mēģina vēlreiz.³⁶

Tā pienāk 1897. gads un kārtējie inspektora noraidījumi. 22. februārī Ozoliņš raksta: „Jaunrozes publiskās bibliotēkas atklāšanai jau sagādātas ap 900 grāmatas, tā ka bibliotēku var kaut tagad atvērt, ja vien būtu atļauja no priekšniecības“.³⁷

Tikai pēc tam, kad par Tērbatas tautskolu inspektoru kļūst Ernests Grāvītis, kas pārcelts uz Tērbatas mācību apgabalu no Kurzemes tieši nacionālās darbības dēļ, iesniegumu lietas sāk kustēties uz priekšu, t. i., tiek iesniegtas augstākām instancēm. Skolu inspektors ar 6. septembra apkārtrakstu nr. 1367 ziņo, ka 1897. gada 16. augustā Tautas apgaismības ministrijas pārvaldnieks ar Iekšlietu ministru piekrišanu devis atļauju nr. 21574 Jaunrozes bezmaksas publiskās bibliotēkas atvēršanai pie Daukšānu skolas.³⁸ Kā raksta Ozoliņš: „Bibliotēku apstiprina tieši manā dzimšanas dienā! Manu, ka tā Dieva roka, ka tieši tai pašā dienā tas noticis, kurā pirmo katalogu beidzu.“³⁹

Nedienas ar to vēl pilnīgi nebeidzas: no jauna jāiesniedz grāmatu katalogi — 27. septembrī tiek iesniegts pirmais papildinājums krievu grāmatu katalogam, ko apstiprina arī pagasta valde.⁴⁰ 26. oktobrī iesniegts vācu grāmatu katalogs.⁴¹

30. decembrī Ozoliņš pats brauc pie Tērbatas tautskolu inspektora, lai pārrunātu bibliotēkas lietas. Viņš atgriežas visai sarūgtināts: lai arī 1898. gada 1. janvārī bibliotēka tiek oficiāli atklāta, ir apstiprinātas tikai 400 grāmatas. Turpmāk apstiprināšanai nepieciešams dot katreiz tikpat krievu, cik latviešu grāmatu. „Cik tur nevajag naudas, lai reizē piepirktu divu tautu grāmatas!“ Tā vēstulē raksta skolotājs⁴², bet savu pacietīgo darbu turpina darīt konsekventi un neatlaidīgi. Tā paša gada 6. martā un 15. aprīlī tiek iesniegti grāmatu katalogi apstiprināšanai. 18. maijā Ozoliņš

lūdz Brīvēzniekam kā skolu inspektoram piepalīdzēt ar katalogiem, kā arī dabūt bezmaksas bibliotēkai skolu priekšniecības pavēles un kuratora kunga cirkulārus, sākot ar 1897. gadu.⁴³

Kā papildu apgrūtinājums jaunatvērtās bibliotēkas darbībā ir cita cenzoru prasība: grāmatas jāsusīta uz Rīgu Kuratoru padomei caurlūkošanai. Pirmās 200 pēc pavēles tiek aizsūtītas 1899. gada 12. decembrī, saņemtas atpakaļ 1901. gada 5. jūnijā, bet dažas nav saņemtas pat 1903. gada vasarā.⁴⁴

Ienākumi un izdevumi

Bibliotēkas ienākumi veidojās galvenokārt no ziedojumiem un izrīkojumiem. Individuāliem ziedojumiem bibliotēkā bija izlikta ziedojumu vākšanas lapa. Teksts tajā ir krievu valodā: bibliotēkas pārzinis pazemīgi lūdz pēc iespējas palīdzēt Jaunrozes publiskajai bibliotēkai to uzlabot un paplašināt kā ar naudu, tā grāmatām.⁴⁵ Individuālo ziedotāju skaits bibliotēkā bijis samērā liels — gada pārskatos tie ietverti sarakstā alfabēta secībā, norādot dzīvesvietu un ziedoto summu jeb grāmatas. 1898. gada pārskatā (sākot ar ķeizara svētkiem 1894. gada 2. martā) ziedotāju skaits ir 118, 1899. gadā — 81, 1900. gadā — 63, 1901. gadā — 45, 1902. gadā — 75 ziedotāji. Ziedojumu summas ir nelielas — no 10 kapeikām līdz diviem rubļiem.⁴⁶ Raksturīgi, ka ziedotāju skaits sākumā ir tuvs lasītāju skaitam: 1898. gadā ir 122 lasītāji un 118 ziedotāji. Vēlāk lasītāju skaits pieaug, bet ziedotāju — samazinās. Ziedotāju sarakstos tikai vienreiz parādās barons fon Volfs, kurš 1899. gadā ziedo vienu rubli, bet divreiz nelielas summas un desmit grāmatas ziedojusi baronese Delviga.⁴⁷

1903. gadā skolotājs Mednis no Apukalna raksta: „No saviem bērniem neesmu vēl iekasējis par grāmatu lasīšanu, bet solījās gan kādu rubli salikt. [...] Lūdzu norakstat uz mana rēķina 1 rbl. 50 kap. priekš bibliotēkas.”⁴⁸ Lai arī netiek ņemta abonēšanas maksa, šķiet, ziedojumi uztverti līdzīgi.⁴⁹

Iedzīvotāji atbalstīja bibliotēku arī ar piedalīšanos izrīkojumos. Pēc pirmās 1894. gada 19. augustā sarīkotās teātra izrādes ar divdesmit rubļu peļņu seko vairāki veiksmīgi pasākumi (sk. 6. pielikumu).

Ar bijušā skolnieka un grāmatu drauga Eduarda Mazjāņa palīdzību Ozoliņš cer iegūt materiālu palīdzību no Pēterburgas latviešiem. Cerības nepiepildās, jo Pēterburgā latviešiem pašiem savas lietas esot svarīgākas. Neveicas arī ar ziedojumu vākšanu ārpus Jaunrozes pagasta. Skolotājs Dukurs 1898. gada 9. martā no Apukalna draudzes skolas raksta: „Uz

jūsu lūgumu mēģināju lasīt naudu priekš zināmā mērķa, bet ar nožēlošanu bez sekmēm, jo visi Opekalna pagasti sacēlušies katrs par sevi dibināt publiskas bibliotēkas, kādēļ naudu taupa priekš sevis“.⁵⁰

Regulāri ziedojumi ienākumu ailē parādās kā skolu vadības dotās nelielās naudas summas un grāmatas. Ar laiku zināmu materiālu atbalstu bibliotēka iegūst no pagasta un vietnieku sapulces. 1894. gadā pagasts neatbalstīja Ozoliņa cerības, 1895. gadā jau atbalstīja morāli, bet materiālu atbalstu bibliotēka no pagasta saņēma tikai tās pastāvēšanas trešajā gadā: 1900. gadā pagasta vadība dod divas grāmatas par 20 kapeikām, bet vietnieku sapulces devums ir 79,28 rubļi. Vietnieku sapulce dod savu artavu arī turpmāk: 1901. gadā — piecus rubļus, 1902. gadā — 42,37 rubļus.

Izdevumu ailē galvenā vieta ir grāmatu iegādei. Jau laikā, kamēr notiek cīņas par bibliotēkas apstiprināšanu, Ozoliņš gādā lētas grāmatas. Īpaši nepieciešami ir izdevumi krievu valodā. Mazjānis 1897. gadā no Pēterburgas raksta, ka no visām pasūtītajām dabūjis tikai 106 grāmatas, nauda paliek pāri, taču „gribēju pirkt tāpat no sevis dažādas krievu grāmatas, bet apdomājos, kad jums priekš katras grāmatas ieviešanas bibliotēkā ir vajadzīga atļauja un tā kā es nezinādams varētu drīz vien nopirkt nederīgas“.⁵¹ Pēc pieprasījuma skolas bibliotēkai grāmatu un brošūru sainīti 1898. gadā piesūta Derīgo grāmatu izplatīšanas biedrība Maskavā, kuras priekšsēdētājs ir barons Korfs.⁵² Ozoliņš vērsas ar lūgumu pēc krievu grāmatām pie Sanktpēterburgas Tautas izglītošanas komitejas, jo tuvākā krievu publiskā bibliotēka ir tikai Tērbatā — 100 verstis tālu.⁵³ Pēc viņa lūguma Pastāvīgā tautas lasīšanas komisija Pēterburgā un Harkovas lauku bibliotēku komiteja izsūta grāmatas bez atlīdzības. 1899. gada pārskatā redzams, ka no pirmās pienāk 31 grāmata, no otrās — 47 grāmatas.⁵⁴ Vēstulē tēvam Ivanam Kronštatē viņš sūdzas par vācu muižnieku un luterāņu garīdznieku vienaldzību.⁵⁵ 1899. gada aprīlī no M. Kalmikovas grāmatu noliktavas Pēterburgā bibliotēka saņem 53 eksemplārus par 5,78 rubļiem, ieskaitot 75 kapeikas par piesūtīšanu. Pārsvārā tās ir lētas un mazas grāmatīņas, no kurām dažas maksā 2–8 kapeikas, dažas pat 1,5 kapeikas (Ļ. Tolstoja darbs), bet visdārgākās — Puškina raksti — ir 1,50 rubļu vērtībā.⁵⁶

Iesiešanai izlietotas samērā mazas summas. Ozoliņš pats atzīmē, ka iesiešanas maksa sākas ar 10 kapeikām par iesējumu.⁵⁷

Sākot ar 1900. gadu, pie bibliotēkas izdevumiem regulāri parādās skolas muzejam veltītas naudas summas. 1900. gadā muzejam izlietoti 12,75 rubļi, 1901. gadā — 12,29, bet 1902. gadā 10,35 rubļi. Kas atradās muzejā, nav zināms. Var spriest pēc analogijas ar Ozoliņa personīgajā grā-

matu katalogā aprakstīto muzeju, kurā ir herbārijs, akmeņi un zeme (dažādi pārakmeņojumi, sāļi, metāli utt.), sēklas, koku un krūmu paraugi, dažādi naudas paraugi no 1734. līdz 1902. gadam (senākā monēta iespējams, no 1641. gada), istabas lietas, vijole, pelnu doze, lukturi u. c.⁵⁸

Noprotams, ka muzejā bijusi attēlu kolekcija — zīmējumi, atklātnes, no publicētiem izdevumiem izgriezti attēli. 1903. gada Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Derīgu grāmatu nodaļas anketā Ozoliņš, atbildot uz jautājumu par visvairāk lasītiem darbiem, raksta: „Bērni, jaunekļi un jaunavas mīļo vairāk stāstu grāmatas, vairāk izglītotie labprāt zinību rakstus, vecas māmuļas kavējas pie garīgām grāmatām, un maziem bērniem bibliotēkas jeb muzeja bilžu krājums, sastāvošs apmēram no 15 000 numuriem, ļoti pievelkošs“.

Izdevumu ailē sastopami arī tādi punkti kā bibliotēkā mājas remonts 1903. gadā. Šim nolūkam summu ziedojis un izlietojis pats Ozoliņš.

Bibliotēkas darbība

Kā Ozoliņš vairākkārt uzsvēris, tā ir pirmā bezmaksas publiskā bibliotēka Apukalna draudzē. Lai arī bibliotēka tiek atvērta, netiek īstenotas vairākas ieceres. Viena no tām ir igauņu lasītāju piesaistīšana. Pēc Ozoliņa domām, bibliotēkā jābūt grāmatām latviešu, krievu, vācu un igauņu valodā, jo igauņu pierobežā ir daudz, un tie „ir vēl lielākā gara tumsībā kā latvieši“. Igauņu skaits Jaunrozē bijis ap trīs simti. Jaunroze būtu viegli pieejama ne tikai Apukalna, bet arī Reuges un Harglas draudzes iedzīvotājiem.⁵⁹ Bez tam Daukšānos zem viena jumta apvienotas latviešu un igauņu bērnu skolas. Inspektoram 1895. gada 22. februārī nosūtītajā katalogā atstāta brīva vieta igauņu grāmatām (59.–72. lp.). Vēstulē skolu inspektoram Ozoliņš paskaidro, ka viņš igauņu valodu nepārzina, tādēļ jau decembrī nosūtījis Harglas draudzes mācītājam A. J. Tīdemanim lūgumu sastādīt igauņu grāmatu sarakstu pēc norādītajām nozarēm, bet nav saņēmis atbildi. Tad viņš griezies pie mācītāja R. Kallasa Reugē. Tas gan atbildējis, bet grāmatu lietā nespējis palīdzēt, un ieteicis griezties Tērbatā pie tirgotāja A. Grenčsteina. No minētā tirgotāja palīdzība nav saņemta, bet Grenčsteins 9. februāra vēstulē ieteicis griezties pie A. Buša veikala Tallinā. Ozoliņš gan nosūtījis vēstuli Bušam, bet izsaka šaubas, vai viņš spēs izpildīt sarakstu ar norādītajām 300 grāmatām 20 dažādās nozarēs. Ozoliņš griežas ar lūgumu pie savas priekšniecības, lai tā uzdod kādam igauņu skolu inspektoram aizpildīt katalogu.⁶⁰ Šķiet, igauņu grāmatu kata-

logs nekad netika sastādīts. Tomēr bibliotēkai pienāk dažas igauņu grāmatas ziedojumu veidā. 1898. gadā igauņu bibliotēkai trīs F. Roda grāmatas eksemplārus nosūta J. Lucs.⁶¹ 1899. gadā jau minētais mācītājs Kallass ziedo 2 rubļus naudā un 18 grāmatas 7,30 rubļu vērtībā, bet mācītājs Tīdemanis no Harglas dāvina bibliotēkai 18 grāmatas par 2,5 rubļiem.⁶²

Ar šīm igauņu un citām grāmatām saistās jauna problēma: ko darīt ar ziedotajām, bet neatļautajām grāmatām? Jāpiezīmē, ka ziedojumi bibliotēkai tiek ieģrāmatoti ļoti pedantiski: 1898. gadā reģistrēts pat 1 kapeiku liels ziedojums. Atdod devējam atpakaļ? Bibliotēkas labā pārdot vai izlozēt pilnā cenā? Uzglabāt skolā?⁶³ Šinī jautājumā Ozoliņš lūdz padomu arī Brīvzemniekam. Viņš raksta: „Neesmu krājis sliktu grāmatu, tās pa lielākai daļai ir Herlšelmana, Treija, Hērvāgena, Hekera, Šablovska izdevumi. Lielākā daļa dāvinājumi, citas iegādātas par 1/2, 3/4 maksas.“⁶⁴ No 1898. gada pārskata par bibliotēkas darbību redzams, ka nolemts dāvinājumus sešu rubļu vērtībā atdot atpakaļ ziedotājiem.⁶⁵

Ar kādiem statūtiem bibliotēka tiek apstiprināta, nav īsti zināms. Tāpat nevar noteikt laiku, kad atmesta doma par maksas bibliotēku. Iespējams, ka iemesls ir skolu priekšniecības nosacījums, jo 1890. gada 15. maija nolikums attiecas uz skolu, tautas bezmaksas u. c. bibliotēkām, bet maksas publisko un biedrību bibliotēku grāmatu izvēli ierobežo tikai vispārējā cenzūra.

Nerealizēta ideja ir algas noteikšana bibliotēkām un palīga pieņemšana. Vienīgi palīgi ir skolotāja sieva Lavīze un dēli Kārlis un Emīls. Jāpiezīmē, ka bibliotēka ir atvērta 260 dienas gadā jeb 1560 stundas! Vadot bibliotēku līdz 1908. gadam, Ozoliņš ne tikai nesaņēma algu, bet katru gadu ziedoja bibliotēkai prāvas summas.⁶⁶

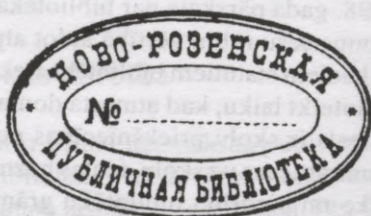
Ziņas par bibliotēkas darbību pirmajos sešos pastāvēšanas gados ir visai plašas, jo atspoguļojas Ozoliņa pārskatos. Statistikās ziņas par grāmatu skaitu, bibliotēkas ienākumiem un izdevumiem, lasītāju skaitu un dalījumu pēc dzīvesvietām, profesijām u. c.; par izsniegumu skaitu pēc mēnešiem un nozarēm šajā rakstā apkopotas tabulās kā pielikumi. Pie izsniegumu tabulām iespējams iepazīties arī ar grāmatu dalījumu pēc nozarēm.

Bibliotēkai nebija atsevišķu telpu, tā darbojās skolotāja darba kabinetā. Grāmatas glabājās īpaši pagatavotā skapī ar stikla durvīm. Visa lietvedība tika veikta krievu valodā. Tā sastāvēja no oficiāli apstiprinātiem un nodrukātiem žurnāliem:

1. Kases grāmata, kur reģistrēti ienākumi un izdevumi.

2. Abonentu grāmata I, kur tika reģistrēti izsniegumi.
3. Abonentu grāmata II, kur alfabēta secībā bija iekļautas ziņas par lasītājiem, to dzīvesvietu un ņemtajām grāmatām.
4. Grāmatu sistemātiskais katalogs.
5. Inventāra grāmata, kurā paredzētas ailes grāmatas numuram, skolu priekšniecības atļaujas numuram, grāmatas nosaukumam, grāmatas un iesējuma cenai, iegādes laikam, izslēgšanas laikam un iemeslam, kā arī piezīmēm.

Diemžēl, bibliotēkas žurnāli, kā arī bibliotēkas grāmatas ar iespiestiem zīmogiem nav saglabājušās. Par bibliotēkas darbību uzzinām tikai no Ozoliņa darba burtnīcām jeb melnrakstiem. Zināms, ka bibliotēkai bijuši divu veidu zīmogi, kas izgatavoti Pēterburgā — vienam iekšā varēja ierakstīt numuru, otrs bija ar ozollapām.⁶⁷

Bibliotēkas zīmogi

Ziņas par bibliotēku pēc 1903. gada

Bibliotēka turpina pastāvēt līdz 1914. gadam un vēlāk — Latvijas Republikas laikā. Bet... 1908. gadā Ozoliņš ar ģimeni pārceļas no Jaunrozes uz Seci. Iemesli tam ir vairāki, daļēji saistīti ar pagasta vadības nevērību pret skolas lietām. Pagasta vecākais Dravnieks vēstulē uz Seci raksta: „Neviens te lāgā neticēja, ka jūs aiziesat, to visi turēja par tādu joku vien. [...] visi gāja pie jums kā pie tēva parunāt.”⁶⁸

Viena no Ozoliņa rakstura iezīmēm bija neizsīkstošs entuziasms, dzīvesspars un enerģija, kas tika veltīta ne tikai savai ģimenei un amata pienākumiem, bet meklēja altruistisku izlietojumu visas sabiedrības labā. Ozoliņš darbojās vidē, kas nebija visai labvēlīga kultūras un intelektuālisma attīstībai. Lai arī Ozoliņa enerģija neizsīka, zināma rezignācija,

vilšanās pavadīja skolotāju.⁶⁹ To saasināja jaunroziešu trūcība, sajūta, ka darbu nenovērtē, un jo īpaši — nomales sajūta. Vairums bijušo Ozoliņa skolnieku pamet dzimto pusi, kur grūti rast iztiku, un dodas peļņas darbos uz Rīgu, Pēterburgu un citām pilsētām. Skolotāju darbs ir atalgots ļoti zemu. Pagājušā gadsimta 90. gadi ir pragmatisma, skepses laiks, kad bieži vien skolotāji nomaina savu darbu pret krodzinieka arodu, kas nesa daudz labāku peļņu.⁷⁰ Ne tikai laiks, bet arī konkrētā vide un neatsaucība pamudina Ozoliņu ģimeni izšķirties par dzīves vietas maiņu.

Pēc ierašanās Secē pieredzējušais skolotājs ir pārsteigts, cik plašas un gaišas ir skolas telpas, ka iedzīvotāju turība ir salīdzinot augstāka nekā Ziemeļlatvijas nomalē.

1908. gadā Daukšānu skolā par skolotāju ievēlēts O. Lapiņš no Beļavas. Pagasta vecāko klātbūtnē pārņemot skolas inventāru, viņš priecējas par skolas bibliotēku. Jaunais, visai patētiskais skolotājs („[...] mums, tautas skolotājiem, jābūt entuziastiem, mums vajag dievības svētuguni ne kvēlot, bet degt [...]“) dedzīgi cenšas apliecināt, ka bibliotēku un dārzu centīsies uzturēt kārtībā pēc savām iespējām un turpinās visus Ozoliņa iesāktos darbus. Taču viņam vēl nav skaidrs (vēstule rakstīta 1908. gada decembrī), kādi žurnāli un laikraksti par velti tiek sūtīti bibliotēkai, un „bibliotēkas grāmatas vēl no ļaudīm neesmu dabūjis rokā, lai gan caur skolēniem viņiem to lūdzu“.⁷¹ Lai arī skolotāja Lapiņa aktivitātes ierobežo apstākļi, par bibliotēkas uzturēšanas darbību liecina sarīkojumu afišas. 1909. gada 3. maijā Jaunrozes pagasta telpās izrāda R. Blaumaņa lugu „Ļaunais gars“, 16. augustā uzvesta Ā. Alunāna luga „Kas tie tādi, kas dziedāja“. Pēc teātra izrādēm notiek balles skaistajā skolas dārzā.⁷² Skaidrs atlikums no pasākumiem paredzēts Jaunrozes bezmaksas tautas bibliotēkai un skolas muzejam.⁷³

1932. gadā Jaunrozes pagasta publiskajā bibliotēkā ir 300 sējumi, pagasta skolas bibliotēkā — 304 sējumi.⁷⁴ Nav īsti zināms, kad un uz kāda pamata Daukšānu skolas publiskā bibliotēka pārtapa par Jaunrozes pagasta publisko bezmaksas bibliotēku. Taču pat abās šajās bibliotēkās kopā grāmatu ir mazāk nekā kādreiz (sk. 4. pielikumu). Latvijas Republikas laikā īpaši jūtams, ka Ape un Jaunroze ir Latvijas nomale — iedzīvotāju skaits samazinās, tikai ar Izglītības ministrijas Skolu departamenta vadītāja Kārļa Ozoliņa (D. Ozoliņa dēla) rūpēm izdodas panākt, ka Daukšānu skola netiek slēgta mazā skolēnu skaita dēļ.

Daži D. Ozoliņa ierosinājumu bibliotēku jomā

Viena no bibliotēku darba veicināšanas institūcijām, uz kuras koordinatora lomu visas Latvijas mērogā cerēja Dāvis Ozoliņš, bija Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Derīgu grāmatu nodaļa. Ozoliņš sarakstījis ar biedrību. Piemēram, 1898. gada janvārī un martā sūtītas vēstules ar ieteikumu izveidot katalogu, kuru apstiprinātu kopīgi, un visām sarakstā iekļautajām grāmatām būtu atļauja ievietot tās tautas lasītavās. „Ko tas līdz, ka daudz runā un raksta par bibliotēku vajadzību un svētību, bet tomēr mūsu bibliotēkas sastāv no kādām 1000 mazām grāmatām, ka tām nav ziedu laiks gaidāms, ne ar tauta no tām daudz labumu var smelties.”⁷⁵

Šī pati Ozoliņa doma citā variantā izteikta J. Ozola rakstā 1903. gadā. Autors iesaka bezmaksas bibliotēkām sazināties savā starpā un pieņemt vienu Rīgas grāmatu tirgotāju par savu piegādātāju. Tā pienākums būtu panākt, lai pieprasītās grāmatas no visām bibliotēkām tiek apstiprinātas Rīgas mācību apgabala kuratoru komitejā.⁷⁶ Tātad bibliotekāriem pašiem vajadzētu darboties, lai panāktu labākus nosacījumus. Ko tas nozīmē cilvēkiem, kuriem nepārtraukti jādomā par savu un ģimenes ikdienas iztiku, kuri savu darbu jau tā dara, balstoties ne uz reālu atalgojumu, bet tikai savu entuziasmu? Sazināties, kooperēties, izrādīt iniciatīvu... Nav nekā pārsteidzoša, ka līdz ar bibliotēku dibināšanu bija daudz piemēru par bibliotēku darbības neveiksmēm.

Minētais ierosinājums nav vienīgais, ko Ozoliņš adresē RLB Derīgu grāmatu nodaļai. Nosūtot nodaļas anketu ar ziņām par savas bibliotēkas darbību 1902. gadā, viņš rosina uz kalendāra vāka publicēt bezmaksas bibliotēku sistematizācijas tabulu, lai tā būtu par palīgu lauku bibliotekāriem. Viņš pats sniedz paraugu ar grāmatu dalījumu 16 nodaļās.⁷⁷

Savā darbībā saskaroties ar daudzām nevēlāmām, Ozoliņš iespēju robežās centās tās novērst. Skolotājs labi apzinājās savu vietu un ietekmi — pamatskolas skolotājs nomalē, bez iespējas iegūt augstāko izglītību, bez iespējas mainīt daudzu notikumu gaitu. Tomēr viņa mērķtiecība ļāva (vai lika) „bāzt degunu citu lietās“. Tā vēstulē grāmatattirgotājam J. Šablovskim 1897. gada 1. oktobrī viņš norāda uz tā piegādāto tulkojumu zemo kvalitāti: „Jūsu tautas bibliotēku grāmatu teksti būtu nopietni pārlabojami. Slikti tulkojumi atnes zaudējumu, un labākā publika tādus negrib lasīt.”⁷⁸ H. Visendorfam Pēterburgā bibliotēku lietu aizstāvis raksta par situāciju Latvijā. Viņš uzsver, ka tauta prasa grāmatas. Cilvēki nesaprot, kāpēc netiek apstiprināti katalogi, kāpēc nav ļauts lasīšanai iegādāties grāmatas

latviešu valodā. Ozoliņš mudina Visendorfu rakstīt ķeizaram, lai tā palīdzētu tikt tautai pie latviešu grāmatām.⁷⁹

Jau minēts, ka Ozoliņa bibliotēku kā izcilu novērtē Kriškāns, bet, vai citi Ozoliņa ierosinājumi tika ņemti vērā? Lai kā, bet Dāvis Ozoliņš ar savu darbošanos ir radījis pamatu skolnieku un novadnieku gara dzīves attīstībai, radot vienu no labākajām tā laika lauku publiskajām bibliotēkām. Viņa darbs ir piemērs tam, ka pat smagos apstākļos ar pacietību un konsekveci var īstenot mērķus, kas sākotnēji, šķiet, lemti neveiksmei.

Vēres

¹ D. Ozoliņa biogrāfiju un folklorista darbības aprakstu sk. rakstos: Ozoliņš Dāvis // Latviešu konversācijas vārdnīca. — R., 1937. — 15. sēj.; *Straubergs K.* Dāvis Ozoliņš // Senatne un Māksla. — 1936. — Nr. 1 — 154.–156. lpp.

² [*Kriškāns J.*] Mūsu bibliotēkas // Derīgu grāmatu nodaļas kalendārs 1905. gadam — R., 1904. — 106. lpp.

³ Ziņas par bibliotēku rodamas vairākos D. Ozoliņa personālfondos, kas izmantoti šajā apcerējumā: Dāvja un Kārļa Ozoliņu rokrakstu fondā LNB R XA 77; Dāvja Ozoliņa fondā LVVA 5469. f.; Dāvja Ozoliņa rokrakstu fondā LAB R Ms 1151.

⁴ Šķiet, tas ir P. Depoloviča darbs „Par Arābiju“ (R., 1900).

⁵ LVVA 5469. f., 1. apr., 8. l., 19.–20. lp.

⁶ LAB R Ms 1151, 13, 6, 1.–150. lpp.

⁷ Jaunrozes pagasts atrodas Valkas apriņķī, starp Jaunlaicenes un Veclaicenes pagastiem, Igauniju un Apes pilsētu. 19. gadsimtā tas atradās Vīdzemes guberņas Veru apriņķī.

⁸ LNB R XA 77, 29, 24. lp.; LVVA 5469. f., 1. apr., 1. l., 121. lp.

⁹ To apliecina ar roku uzrakstīta kvīts nr. 2, kura izsniegta J. Daukšanam par 1877. gada 20. februārī iemaksāto dalības naudu — vienu rubli. Biedra naudu saņem Ozoliņš (LNB R XA 77, 40, 1. lp.).

¹⁰ LNB R XA 77, 37, 2.–3. lp.

¹¹ Grāmatu draugi ir P. Leimanis, P. Pilskalns, P. Rasa u. c. Sarakstē par grāmatu apmaiņu minēti Merķeļa darbi, Livonijas Indriķa hronika, Atskaņu hronika, Šūberta albums u. c. (LNB R XA 77, 23, 73. lp.; turpat, 27., 58., 66. lp.).

¹² No Ozoliņa vēstules Fricim Brīvzemniekam 1895. gada 16. janvārī. (LAB R F. Brīvzemnieka f., 34, 182).

¹³ LNB R XA 77, 21, 19.–20., 22. lp.

¹⁴ LVVA 5469. f., 1. apr., 9. l., 9.–10. lp.

¹⁵ Spēlēta Otfīlijas Kleinas tulkotā O. Rūdolfa luga „Kā tu man, tā es tev“ un Lapsenes (K. Mačernieka) oriģināljioku luga „Un pēdīgi visi laimīgi“ (LVVA 5469. f., 1. apr., 9. l., 20. lp., sal. ar 6. pielikumu).

¹⁶ F. Brīvzemnieka (1846–1907) saites ar Ozoliņu aizsākās 70. gados, kad abi sadarbojās Maskavas Dabas zinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrības uzdevumā, vācot latviešu tautas etnogrāfiskus materiālus. No 1887. gada Brīvzemnieks bija tautskolu inspektors Lejaskurzemē, bet no 1889. līdz 1904. gadam — inspektors Rīgā.

¹⁷ LAB R F. Brīvzemnieka f., 34, 182.

¹⁸ Pret skolotājiem tika attiecinātas arī reālas represijas. Tā 1897. gadā tika apcietināts Penkules skolotājs D. Birmanis, kuram žandarmi atņēma divus mausus ar grāmatām. Grāmatu vidū bija arī viens nelegāls Kautska izdevums (*Rancāns F.* Bibliotēku progresīvā loma kultūras un sabiedriski politiskajā dzīvē Latvijā (19. gs.—1919. g.) // *Raksti / LPSR Valsts b-ka.* — R., 1970. — 2/3. [sēj.] — 111. lpp.).

¹⁹ LVVA 5496. f., 1. apr., 7. l., 49. lp.

²⁰ LAB R F. Brīvēznieka f., 34, 183.

²¹ LVVA 5469. f., 1. apr., 7. l., 25. lp.

²² F. Brīvēznieks aizsūta dāvinājumu (5 rubļus) ar lūgumu, lai ziedojums būtu anonīms, un iesaka griezties pie inspektora Vembera, kurš paskaidros tuvāk bibliotēkas organizēšanas lietas un atļaujas iegūšanas iespējas (LAB R F. Brīvēznieka f., 84, 5).

²³ Jādāmā, tas ir 1890. gada 15. maija nolikums par tautas bibliotēkām, kas stipri ierobežo grāmatu klāstu un attiecas uz bezmaksas, skolu un citām bibliotēkām. Biedrību un privātās grāmatu krātuvēs darbojas vispārējā cenzūra (*Kriškāns J.* Ziņas par bibliotēkām, iesūtītas RLB Derīgu grāmatu nodaļai uz viņas uzaicinājumu 1903. g. vasarā // *Derīgu grāmatu nodaļas kalendārs 1904. gadam.* — R., 1903. — 178. lpp.).

²⁴ LAB R Ms 1151, 13, 5.

²⁵ LAB R F. Brīvēznieka f., 34, 182.; Ms 1151, 13, 14.

²⁶ LNB R XA 77, 28, 26.—39. lp. Pēc Šipanga domām, „Tādai [t. i., skolas bērnu un tautas bibliotēkai] vien vajadzētu: garīgas grāmatas, ziņas iz Dieva valstības un baznīcas vēstures, stāsti kristīgā garā, slavenu un dievbijīgu vīru dzīves apraksti, ziņas iz pasaules vēstures, ģeogrāfijas un dabas, slavenie ceļošanu stāsti, grāmatas par saimniecību, cilvēku un lopu slimībām. Ar to gandrīz pietiktu. Arī nevajag aizmirst, cik maz vaļas uzcītīgam zemkopim atliek priekš lasīšanas, un slikti būtu, ja tāds vairāk lasītu kā strādātu.“ Autors piemin grāmattirgotāju Heršelmani (Audēju ielā Nr. 6), kas dotu savus ražojumus par velti, bet aicina uzmanīties no nekristīgām grāmatām.

²⁷ LAB R Ms 1151, 2, 30.

²⁸ LAB R F. Brīvēznieka f., 34, 182.

²⁹ Īpašas attiecības veidojas ar tuvākajiem grāmatu tirgotājiem, piemēram J. Dzirkali, kam Alsviķu Ķemerī ir grāmatspiestuve. Apes tirgū 1878. gada 9. oktobrī viņš pārdevis uz parādu Ozoliņam grāmatas par 13 rubļiem 14 kapeikām. Lai arī rēķins esot aizsūtīts jau uz Ziemassvētkiem, ne februārī, ne jūnijā vēl nav samaksāts. Pievienotajā rēķinā redzams, ka Ozoliņš pircis ne tik daudz savai bibliotēkai, cik tālākpārdošanai mācību grāmatas un kalendārus (LNB R XA 77, 38, 38.—40. lp.). Pēc 1895. gada Dzirkalis esot ierīkojis drukātavu Smiltēnē, bet 1906. gadā, kad viņš mirst un veikals pāriet atraitnes īpašumā, Jaunrozes bibliotēkas jeb Ozoliņa rēķins Dzirkāja veikalā esot 72,11 rubļi. Tā atprasīšanā tiek iesaistīts advokāts. Ar atraitni paliek puslīdz draudzīgas attiecības, un viņa raksta, ka sūdzēt jau viņa nesūdzēšot [tiesā]. Vēlāk viņa pat lūdz Ozoliņam, lai palīdz viņas māceklim tirgū pārdot grāmatas, un Ozoliņš ar dēlu tiešām piedalās grāmatu tirgošanā. 1908. gadā veikals tiek pārdots, un atraitne lūdz nomaksāt parādu 47,11 rubļus, ja ne — lieta tiks nodota kuratoriem un ies tālāk likumīgu gaitu (LNB R XA 77, 38, 40.—49. lp.). Lipsiusa un Tišera apgāds Ķīlē 1906. gadā uz Ozoliņa prasījumu atbild, ka grāmatas viņi par velti vis nedala, un uz kredīta (*gratis und franco*) jau nu nesūtīs sazin kur uz ārzemēm. Ozoliņa lūgumu viņi vispār varot uztvert tikai kā joku, jo viņu uzņēmums domāts pašu eksistences nodrošināšanai, ne labdarībai. Neskatoties uz ironisko toni, vēstulē tiek atgādināts, ka viņu katalogā noteiktās cenas ir vislētākās (LNB R XA 77, 37, 10. lp.). Ozoliņš nav leps un griežas šī uzņēmuma antikvariātā. Pienāk atbilde, ka parasti novecojušas grāmatas netiek pārdotas, bet, tā kā tās citādi vairs netiek tirgotas, labprāt par samaksu (nelielu, jo iemaksātā nauda atzīta par lielu) tiek aizsūtītas uz Jaunrozi (LNB R XA 77, 37, 11. lp.). Līdzīgu atbildi, ka

izdevniecības nenodarbojas ar labdarību, sniedz Maskavas žurnāls „Технический сборник“ 1903. gadā (LVVA 5469. f., 1. apr., 4. l., 12. lp.).

³⁰ LVVA 5469. f., 1. apr., 5. l., 6. lp.

³¹ Pagastā nu strādā Ozoliņa radnieks Kārlis Jurgis (LVVA 5469. f., 1. apr., 8. l., 36. lp.).

³² LAB R Ms 1151, 13, 14.

³³ Uz bibliotēku finansējumu attiecas noteikumi par izrīkojumiem. Pirmie statūti Vidzemes guberņā ir tikai 1896. un 1897. gadā, un tie ierobežo izrīkojumu skaitu uz četriem gadā. Vēlāk šāds aprobežojums atcelts (*Kriškāns J.*, min. raksts, 178. lpp.).

³⁴ Ka šo ideju Ozoliņš izmanto (ar atļauju vai ne), liecina skolotāja A. Medņa vēstules no Apukalna. 1903. gada 3. novembrī viņš atsūta uz Jaunrozi atpakaļ grāmatas no saviem lasītājiem (LAB R Ms 1151, 2, 37). Arī 1905. gadā kādā vēstulē Mednis pateicas skolnieku vārdā par grāmatām (LAB R Ms 1151, 2, 38).

³⁵ LVVA 5469. f., 1. apr., 5. l., 16. lp.; LAB R Ms 1151, 13, 13. Minētais nolikums jeb bibliotēkas statūti melnrakstos Ozoliņa fondos saglabājušies vairākos variantos, nereti svītroti ar zilu zīmuli. Nolikums krievu valodā ietver pilnu bibliotēkas nosaukumu, atļaujas pamatojumu un 5 paragrāfus:

1. Bibliotēka ir skolas īpašums, tai jāatrodas skolotāja ziņā.
2. Grāmatu ievietošana bibliotēkā drīkst notikt tikai ar vietējās skolu pārvaldes atļauju.
3. Publika nekādā gadījumā nedrīkst lasīt grāmatas bibliotēkas telpās, tās dod uz māju.
4. Grāmatas jādod noteiktās dienās un stundās, bet nekādā gadījumā skolas nodarbību laikā.
5. Grāmatas nedrīkst dod (dažos variantos — pārdot) svešām personām.

³⁶ LVVA 5469. f., 1. apr., 5. l., 22. lp.

³⁷ Turpat, 27. lp.

³⁸ LAB R Ms 1151, 13, 5.

³⁹ Turpat.

⁴⁰ To Grāvītis apstiprina 30. oktobrī ar cirkulāru nr. 1873.

⁴¹ LAB R Ms 1151, 13, 5.

⁴² Turpat.

⁴³ LAB R F. Brīvzemnieka f., 34, 183.

⁴⁴ LNB R XA 77, 40, 39. lp. Pēc 1890. gada 15. maija noteikumu 4. paragrāfa bezmaksas bibliotēkās varēja turēt tikai tās grāmatas, kuras bija atļautas vidusskolu un zemāko skolu bibliotēkās (*Līventāls T.* Latvju bibliotēku attīstības gaita // Latvijas bibliotēku padomes gadagrāmata. — R., 1926. — 13. lpp.). 1897. gada 10. janvārī Vidzemes gubernators griezās ar vēstuli pie Iekšlietu ministra, norādot, ka šis paragrāfs (par tautas bezmaksas bibliotēkām un grāmatām, kas ar vietējās cenzūras atļauju izdotas nekrievu valodās), ir atceļams. Gubernators iesaka uzdot kā obligātu pienākumu iesniegt pilnīgu iegādāto grāmatu katalogu un dot tiesības ierēdnim, kas uzrauga bibliotēku darbu, personiski aizliegt vai atļaut bibliotēkā j e b k u r u (autore izcēlums) grāmatu. (*Rancāns F.*, min. raksts, 112. lpp.) Vai šī vēstule sasniedz mērķi, droši nezina, taču atļauto grāmatu sarakstu noteica nevis Izglītības ministrija, bet Rīgas mācību apgabala kuratora sastādīta komisija. Jāpiezīmē, ka ziņas par grāmatu fizisku sūtīšanu uz kuratoru padomi caurlūkošanai no citām bibliotēkām nav zināmas.

⁴⁵ LVVA 5469. f., 1. apr., 8. l., 17. lp.

⁴⁶ LAB R Ms 1151, 13, 5.

⁴⁷ LAB R Ms 1151, 13, 4.

⁴⁸ LAB R Ms 1151, 2, 37.

⁴⁹ Tomēr bibliotēkas ienākumu grāmata liecina, ka labā griba ne vienmēr nesa tūlītējus rezultātus: no 1903. gada maija līdz 19. novembrim lasītāji kopumā šķīrušies tikai no 1 rubļa un 20 kapeikām (LVVA 5469. f., 1. apr., 8. l., 17. lp.). Izvērtējot šo summu, jāņem vērā, ka vasarā lasītāju aktivitāte bija krietni mazāka nekā ziemā (sk. 1. pielikumu). Kopējā bibliotēkas ienākumu summa 1903. gadā bija 64,05 rubļi.

⁵⁰ LAB R Ms 1151, 2, 33; LNB R XA 77, 20, 30. lp.

⁵¹ LAB R Ms 1151, 2, 35.

⁵² LNB R XA 77, 37, 16. lp.

⁵³ LAB R Ms 1151, 13, 5.

⁵⁴ LAB R Ms 1151, 13, 4.

⁵⁵ LAB R Ms 1151, 13, 5.

⁵⁶ LVVA 5469. f., 1. apr., 4. l., 3.–4. lp.

⁵⁷ Ozoliņš vienojas ar grāmatiesējējiem P. Blūmu un P. Lindi (Alūksnē, Krauzes mājā (LAB R Ms 1151, 13, 5)) par iesiešanu pusādas vākos ar trim auklām, nokrāsojot griezumam brūnā krāsā. Iesējumam uz stūra līmētas etiķetes grāmatas numuriem. Iesiešana sagādā zināmas problēmas, jo grāmatas ir vecas, nolietotas, kā arī visai dažādas pēc formāta (LVVA 5469. f., 1. apr., 5. l., 20. lp.; LNB R XA 77, 37, 9. lp.).

⁵⁸ LAB R Ms 1151, 13, 6.

⁵⁹ LAB R F. Brīvēznieka f., 34, 182.; LVVA 5469. f., 1. apr., 5. l., 21. lp.

⁶⁰ LVVA 5469. f., 5. l., 10.–11. lp.

⁶¹ LNB R XA 77, 37, 15. lp.

⁶² LAB R Ms 1151, 13, 5.

⁶³ LAB R Ms 1151, 20, VI E, 11.

⁶⁴ LAB R F. Brīvēznieka f., 34, 183.

⁶⁵ LAB R Ms 1151, 13, 5.

⁶⁶ LNB R XA 77, 29, 41. lp.

⁶⁷ Zīmogu izgatavošanai izlietoti 9 rubļi un 60 kapeikas (LAB R Ms 1151, 13, 5).

⁶⁸ LNB R XA 77, 20, 18.–19. lp.

⁶⁹ LAB R fondā „Dažāda sarakstīšanās II“ glabājas kopijas no Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīva Sanktpēterburgā, starp kurām arī Ozoliņa vēstule E. Volterim (77.–84. lp.). Tajā reljefi izpaužas skolotāja tieksme strādāt zinātniskā līmenī, arī zināms aizvainojums par nenovērtētu darbu. Viņš uzsver, ka sakarā ar etnogrāfijas krāšanu reiz rakstījis A. Bilenšteina, bet tas pat neatbildējis. Nav saņemta nekāda palīdzība arī no zinību biedrībām. Tikai daži no iesūtītajiem folkloras materiāliem ir publicēti „Dienas Lapā“ un „Austrumā“. Bet ieceres par etnogrāfisku materiālu izdošanu Ozoliņam ir bijušas visai lielas un pat savam laikam šķietami pārgras. Viņš uzskatīja, ka vajadzētu ne tikai izdot etnogrāfiskos materiālus, bet arī izstrādāt pilnu bibliogrāfiju šīnī jomā, sniegt ziņas par folkloras vācējiem, pat publicēt viņu attēlus. Darbs, protams, nebija pa spēkam skolotājam. Neliels izvilksms no vēstules: „Dažreiz pats gan nobrīnos, ka neesmu vēl sadzīves bangās bojā gājis, ka joprojām atrodu prieku tā caurām dienām ar skolas bērniem un naktis ar tautas ierašām nodarboties. Jāuztur ģimilija, jāpērk grāmatas.“ Ozoliņa lielais darbs etnogrāfijas jomā netika novests līdz galam. Daļa Ozoliņa savākto materiālu publicēta Brīvēznieka rediģētajos „Latviešu tautas etnogrāfiskajos materiālos“. Daļa no sakopotajiem 33 rokrakstu sējumiem par tautas tradīcijām ir nepublicēta un nodota Folkloras krātuvē, bet daļa gājusi bojā Pirmajā pasaules karā.

⁷⁰ Skolotāja alga 90. gados, kad būtiski pieauga inflācija, palika nemainīga no 70. gadiem — 18 rubļi gadā (LAB Ms R 1151, 13, 5).

⁷¹ LNB R XA 77, 23, 37.–38. lp.

⁷² Ozoliņa aizraušanās ar dārzkopību aizsākas jau Valkas semināra laikā no 1874. līdz 1876. gadam, kad viņš vasarās strādā Smiltenes mācītāja muižas dārzniecībā. Daukšānu skolā pirmie dārza svētki sarīkoti jau 1876. gadā, un Ozoliņa dārznieka dotības atzīst arī apkārtnes iedzīvotāji. Apes muižas parks top lielā mērā Ozoliņa vadībā, arī Jaunrozes muižā ievēro skolotāja norādījumus. Darbojoties dārzā, parādās Ozoliņa sistemātiskā un pat zinātniskā pieeja. Skolas vajadzībām — bioloģijas mācīšanai — tiek veidots herbārijs, top augu saraksti latīņu un latviešu valodā. Latviešu valodas nosaukumi tiek vākti arī plašākā apkārtnē un nosūtīti K. Mīlenbaham (LNB R XA 77, 24, 56. lp.; sk. arī Dārza grāmatu LNB R XA 77, 14). Bez tam stādu audzēšana un pārdošana ir viens no Ozoliņu ģimenes ienākumu avotiem.

⁷³ LNB R XA 77, 35, 10., 18. lp.

⁷⁴ Jaunrozes pagasts // Latviešu konversācijas vārdnīca. — R., 1931.–1932. — 7. sēj.

⁷⁵ LAB R Ms 1151, 13, 5. 1897. gada 10. janvāra Vidzemes gubernatora vēlējums kā obligātu pienākumu iesniegt pilnīgu iegādāto grāmatu katalogu un dot tiesības ierēdnim, kas uzrauga bibliotēku darbu, personiski aizliegt vai atļaut bibliotēkā jebkuru grāmatu (*Rancāns F.*, min. raksts, 112. lpp.). Sk. arī 44. atsauci.

⁷⁶ [*Ozols J.*] Par bibliotēkām // Austrums. — 1903. — Nr. 1. — 23. lpp.

⁷⁷ LAB R Ms 1151, 13, 4. Sal. ar 2. pielikumu.

⁷⁸ LAB R Ms 1151, 13, 5.

⁷⁹ Turpat.

Pielikumi

1. pielikums

Izsniegumu un izsniegto grāmatu skaits Jaunrozes publiskajā bezmaksas bibliotēkā

Gads	1898		1899		1900		1901		1902		1903		
	Izsniegumi	Grāmatas	Izsniegumi	Grāmatas	Izsniegumi	Grāmatas	Izsniegumi	Grāmatas	Izsniegumi	Grāmatas	Izsniegumi	Izsniegto sējumu skaits	Sējumu skaits uz lasītāju*
Janvāris	104	210	139	249	97	580	104	461	266	1168	198	1739	8,8
Februāris	49	93	58	129	81	295	82	423	286	1048	125	1212	9,7
Marts	38	63	107	280	91	306	112	496	227	935	131	1491	11,1
Aprīlis	61	102	55	229	58	272	128	527	213	758	82	1170	14,5
Maijs	21	50	14	46	59	296	60	269	118	520	80	1080	13,5
Jūnijs	36	78	16	61	27	138	58	389	148	688	71	666	9,4
Jūlijs	12	23	23	107	35	104	76	296	108	492	62	760	12,3
Augusts	14	28	19	44	30	139	52	256	98	424	64	427	6,7
Septembris	15	45	27	149	28	92	54	269	101	445	68	776	11,4
Oktobris	43	103	40	254	46	145	105	371	136	510	98	753	7,6
Novembris	87	193	52	222	62	247	90	384	209	1215	102	1479	14,5
Decembris	62	198	54	298	92	535	114	551	250	1537	206	1876	9,5
Kopā	542	1186	604	2068	706	3149	1035	4692	2160	9740	1287	13429	

* D. Ozoliņa sniegtais caurmēra sējumu skaits RLB ZK Derīgu grāmatu nodaļas anketā.

Izsniegumu skaits pēc nozarēm

Nr.	Gads Nozare (pēc Ozoliņa kataloga)	1898	1899	1900	1901	1902	1903			
							Nr. RLB anketā*	Sēju- mu skaits b-kā	No tiem	
									lasīti	nav ņemti ne reizi
1.	Stāsti, romāni, noveles	263	747	948	1051	1264	VII	768	609	159
2.	Biogrāfijas	70	104	94	170	276	III	76	59	17
3.	Pasakas, teikas	100	123	185	319	304				
4.	Sakopoti raksti	123	185	319	324	565				
5.	Periodiski izdevumi	122	205	585	647	3042	XVI	49	33	16
6.	Teātris (lugas)	9	39	43	83	181	VIII	36	30	6
7.	Dzeja	33	53	65	79	195	VI	34	23	11
8.	Dziedāšana, mūzika	1	10	29	75	143				
9.	Pedagoģija	6	20	18	73	156	XIV	23	13	10
10.	Valodas, bib- liogrāfijas u. c.	17	18	52	134	132	V	46	27	19
11.	Grāmatas bērniem	72	120	209	536	872				
12.	Vēsture, mitoloģija	59	132	84	187	348	II	81	65	16
13.	Ģeogrāfija, etnogrāfija, ceļojumi	80	144	93	266	427	IV	95	82	13
14.	Dabaszinības	95	189	154	274	454	IX	146	105	41
15.	Tautsaimniecība	36	77	181	176	266	X,XIII	68	46	22
16.	Ārstniecība, ve- selība, higiēna	8	24	40	106	135	XI	35	23	12
17.	Rēķini, ģeometrija	6	9	12	52	122				
18.	Likumi	7	13	34	48	162	XII	17	10	7
19.	Garīga literatūra	65	82	62	174	306	I	102	70	32
20.	Dažādi	14	13	42	75	390	XV	460	317	143
	Kopā	1186	2307	3249	4849	9740		2036	1512	524

* 1903. gada dati uzrādīti pēc D. Ozoliņa aizpildītās RLB ZK Derīgu grāmatu nodaļas anketas, kurā grāmatas dalītas 16 nozarēs, kas tikai daļēji sakrīt ar Ozoliņa iepriekšējo dalījumu.

Bibliotēkas gada ienākumi un izdevumi

Gads	1898	1899	1900	1901	1902	1903
Gada ienākumi (rubļos)	297,87	164,92	160,28	110,58	181,89	64,05
Izdevumi	294,56	156,92	156,83	109,43	177,54	49,87
Pārpalikums	3,31	8,00	3,45	1,15	4,35	14,18

4. pielikums

Bibliotēkā iegādātās grāmatas

Gads	1898	1899	1900	1901	1902	1903
Kopā iegādātās grāmatas	723	308	107	485	169	325 (292 sējumi), pasūtīti 4 laikraksti
Pēc valodām						
Latviešu valoda	314	101	47	315	99	
Krievu valoda	397	205	44	165	70	
Citas valodas	12	2	16	5	—	
Pēc ieguves veida						
Ziedojumi	495	126	32	172	25	
Pirktas grāmatas	128	182	75	313	144	

Lasītāji

Gads	1898	1899	1900	1901	1902	1903			
Pēc dzīvesvietas									
No Jaunrozes pagasta	72	83	112	118	117				
No Apukalna	27	29	34	—	—				
No Jaunlaicenes pagasta	14	18	19	48	65				
No citiem pagastiem	9	8	11	12	16				
Pēc nodarbošanās									
Skolotāji	3	4	5	5	8				
Zemnieki	48	60	74	68	82				
Amatnieki, tirgotāji	18	23	41	39	40				
Skolnieki un skolnieces	53	51	56	66	68				
Pēc vecuma						Pēc dzimuma			
						vīr.	siev.		
10–15 g. un jaunāki					49	71	35	36	
15–20 g.					48	74	42	32	
20–25 g.					38	52	34	18	
25–30 g.						32	20	12	
30–35 g.					29	24	18	6	
35–40 g.						19	13	6	
40–45 g.					20	13	8	5	
45–50 g.						27	20	7	
Vecāki par 50 g.					14				
Kopā						190			122
						No tiem kalpu kārtas			
Pēc izglītības									
Ar vidējo izglītību					7				
Ar zemāko izglītību					191				
Pēc ticības									
Pareizticīgie					2				
Evaņģēliski luterticīgie					196				
Kopā	122	138	176	178	198	312			

Skolotāja D. Ozoliņa rīkote labdarības pasākumi

Pasākuma norises laiks	Kam par labu rīkots pasākums*	Izrīkojuma veids	Zināmie ienākumi/izdevumi (rubļos)	Ienākumi, kas ziedoti mērķim (rubļos)	Piezīmes
1877	Ievainotiem un sašautiem karavīriem [krievu-turku kara]	Koncerts un bazārs			
1881. g. 21. aug.	Jaunrozes Cerību bibliotēkai	Koncerts, saviesīgs vakars un bazārs			
1884. g. 15. martā	Jaunrozes kurlmēmo skološanai	Teātris	150,33 / 140,33	10,00	
1884. g. 19. aug.	Cimzes piemiņeklīm	Teātris			
1887. g. 19. aprīlī	Jaunattaisāmai grāmatu krātuvei	Teātris, saviesīgs vakars un bazārs			Notiek pagasta mājā
1889. g. 30. maijā	Jaunrozes skolas ērģelēm	Teātris			
1891. g. 23. jūnijā	Jaunrozes skolas ērģelēm	Zaļumballe ar kora un ragu mūziku			Notiek Vaidavas līčos
1894. g. 19. aug.	Jaunrozes bibliotēkai	Teātris		20,00	
1899. g. 11. jūlijā	Jaunrozes bezmaksas publiskajai bibliotēkai	Zaļumballe ar ragu mūziku un kori	116,91 / 18,98	60,56	Ozoliņš saka runu par Apukalna draudzes bibliotēkām
1899. g. 8. aug.	Jaunrozes bezmaksas publiskajai bibliotēkai un skolas muzejam	Ragu mūzikas un kora priekšnesums		71,77	
1900. g. 30. jūlijā	Jaunrozes bezmaksas publiskajai bibliotēkai un skolas muzejam	Zaļumballe ar ragu mūziku un kori		66,28	No ienākumiem 13,10 rubļi ziedoti Sarkanā Krusta biedrībai
1903. g. 27. jūlijā	Jaunrozes bezmaksas publiskajai bibliotēkai un skolas muzejam	Dārza svētki skolotāja Ozoliņa skaistajā dārzā		7,50	

* Saglabāti D. Ozoliņa pasākumu un sarīkojumu nosaukumi.

Rūta Jēkabsone

INKUNĀBULAS LATVIJAS AKADĒMISKAJĀ BIBLIOTĒKĀ

*„Zinātne — cēls gudrību pūrs,
Vien, kas sev tikai krāj,
Topniecīgāks ar katru dienu,
Tikai gudrais lai padomā
Un godīgi dalās ar visu.“*

Eike fon Repgovs
ap 1224.–1230. g.

Salīdzinājumā ar citu valstu pilsētām Rīgā atrodas samērā maz inkunābulu¹: Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā — 210, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā — 61, Latvijas Universitātes bibliotēkā — 1, mākslinieka V. Villeruša personiskajā bibliotēkā — 1.

Latvijas Akadēmiskā bibliotēka (turpmāk LAB) ir viena no vecākajām publiskajām bibliotēkām Eiropā. Tās izveidošanās saistīta ar reformācijas kustību, kas 16. gs. pirmajā ceturksnī uzliesmoja arī Rīgā. Formāli reformācija vērsās pret katoļu baznīcu, taču faktiski tai bija antifēodāls raksturs — cīņa pret Rīgas arhibīskapa un Livonijas ordeņa varu. Tāpēc pirmie luterānisma sludinātāji guva lielus panākumus.

1524. gada martā sākās baznīcu un klosteru grautiņi, kas iezīmēja luterānisma uzvaras gājieni Rīgā un visā Livonijā. Klosteros un baznīcās uzkrātie dārgumi, to skaitā arī grāmatas, tika konfiscēti pilsētas labā.² 1524. gadā „ap gavēņa vidu“, t. i., apmēram 6. martā, Rīgas rātes loceklis Pauls Dreilings nodevis luterāņu mācītājam Nikolajam Rammam pirmās grāmatas, lai tās „tiktū lietotas un kalpotu vispārīgam labumam“.³ Tādējādi tika likti pamati Rīgas pilsētas bibliotēkai — *Bibliotheca Ri-gensis* (no 1946. gada — Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka; no 1992. gada — Latvijas Akadēmiskā bibliotēka).

Rīgas pilsētas bibliotēkas spiedogs

„*Bibliotheca Rigensis*“ savu grāmatu krājumu 16. gs. pirmajā pusē veidoja, pārņemot likvidēto Rīgas dominikāņu un franciskāņu klosteru bagātās bibliotēkas. Par LAB inkunābulu kādreizējo piederību katoļu klosteriem liecina ieraksti šajās grāmatās, daudzas 15.–16. gs. piezīmes uz lapu malām, kā arī tam laikam raksturīgi iesējumi — ar metāla apkalumiem, slēdžiem un ķēdēm.

Vairākums LAB inkunābulu Rīgā nokļuvušas drīz pēc to iespiešanas. Būdam aktīva Hanzas savienības locekle, Rīga uzturēja ciešus tirdzniecības sakarus ar daudzām Rietumeiropas pilsētām. Jau ap 1470. gadu ir pirmās ziņas par iespiesto grāmatu iepirkšanu Rīgā: kāds Rīgas pilsonis Kords (Konrāds) Romers no Lībekas tirgoņiem iegādājies vairākas grāmatas pilsētnieku vajadzībām. Arī turpmākajos gados, kā liecina rakstu avoti, Rīgā grāmatas pārdevuši ceļojoši grāmattirgotāji. 16. gs. sākumā daudz izdevumu ārzemēs iegādājušies Latvijas klosteri.⁴ No šīm grāmatām līdz mūsdienām LAB fondā saglabājušās apmēram 115. Pārējās inkunābulas bibliotēka ieguvusi vēlākajos gadsimtos kā dāvinājums vai pirkumus. Tā, piemēram, piecas inkunābulas pilsētas bibliotēkai 1636. gadā dāvinājis Rīgas ārsts Johans Bavārs. Pa vienai inkunābulai dāvinājuši dzejnieks humānists Daniels Hermanis, mācītājs Gregorijs Plīnijs, Rīgas ģimnāzijas profesors Henings Vite. Trīs senās grāmatas ir mācītāja Johana Brēvera dāvinājums. Vienu inkunābulu 1788. gadā bibliotēkai novēlējis Andreāss Tešs, vienu inkunābulu 19. gs. vidū — literāts Pēters Šilings. 1875. gadā bibliotēka iegādājusies svēto dzīves aprakstu grāmatu, 1881. gadā — vēl dažas inkunābulas. 1890. gadā bibliotēka no Rīgas transportstrādnieku jeb liģeru brālības nopirkusi ļoti vērtīgu grāmatu — „*Missale Viburgense*“⁴⁵, kas ir vienīgais līdz šim zināmais eksemplārs pasaulē. Vienu inkunābulu bibliotēka iegādājusies 1896. gadā par 10 sudraba rubļiem.

Inkunābulu tematika Rietumeiropā ir daudzveidīga: teoloģija, filozofija, medicīna, tiesības, visa tolaik pazīstamā antīkā literatūra. Plašs arī mācību grāmatu klāsts, piemēram, Elija Donāta latīņu valodas gramatika

15. gs. izdota 365 reizes.⁶ Populāri bijuši ģeogrāfijas atlanti, astronomijas un astroloģijas grāmatas, vēsturiskas hronikas, svēto dzīves apraksti, pavārgrāmatas, politiski pamfleti. Gandrīz trešo daļu no visām senajām grāmatām (no apmēram 40 000 nosaukumu) veido teoloģiskā literatūra. Tajā nozīmīga vieta ir Bībeles izdevumiem ar vai bez komentāriem, tās tulkojumiem dažādās Eiropas tautu valodās. Ap 3000 izdevumu var uzskatīt par dabaszinātniska satura grāmatām: 850 veltītas medicīnai, 400 — augu un dzīvnieku pasaulei, 300 — aritmētikai un alķīmijai, 200 — astronomijai un astroloģijai, 100 — ģeometrijai un fizikai.⁷

Inkunābulas izdotas lielākoties bez titullapām. Dažkārt ļoti lakoniskas iespiedziņas sniegtas grāmatas beigās — pēdējās teksta rindās (t. s. kolofonā). Nav teksta sadalījuma rindkopās, faktiskais rindkopu sākums iekrāsots ar roku (t. s. rubrikas) — parasti sarkanā krāsā. Ar roku iezīmēti un iekrāsoti arī teksta vai nodaļu sākuma lielie burti (t. s. iniciāļi) — zili vai sarkani, nereti daudzkrāsaini, grezni veidoti, ar ornamentiem, pat ar vinjetēm un zīmējumiem. Vēlāka laika izdevumos parādās kokgriezuma tehnikā un vara grebuma tehnikā darināti iniciāļi un ilustrācijas. Kokgriezuma tehnikā darinātās ilustrācijas grāmatu īpašnieki reizēm iluminējuši — izkrāsojuši ar roku.

Burtu formu un teksta izkārtojuma ziņā pirmie iespiedēji ilgu laiku turējušies pie rokraksta grāmatu tradīcijām. Sākumā lietots gotiskais šrifts — pēc viduslaiku gotiskā raksta parauga, vēlāk, īpaši antīko autoru un rakstnieku humānistu darbu iespiedumos, — antīkva, ebreju un grieķu, kā arī glagolicas un kirilicas šrifts. Senajām inkunābulām nav paginācijas (lapu numerācijas). Ar laiku iespiedlokšņu secību sāka apzīmēt ar latīņu alfabēta burtiem, bet lapu secību loksnes — ar cipariem, izveidojot t. s. signatūras (piemēram, a¹, a², a³ ..., b¹, b² utt.). Ja lokšņu bija vairāk nekā burtu, tad burtus dubultoja vai izmantoja lielos burtus (piemēram, aa¹, aa², aa³ ..., A¹, A² utt.). Signatūru iespieda vai ierakstīja ar roku lapas ārējā apakšējā stūrī.

Inkunābulām ir šādi galvenie formāti: „lielais“ jeb *in folio* (2°) — iespiedloksne locīta uz pusēm, „vidējais“ jeb *in quarto* (4°) — loksne locīta četrās daļās, „mazais“ jeb *in octavo* (8°) — loksne locīta astoņās daļās.

15.–16. gs. grāmatas parasti iesietas smagos koka (skābarža, ozola, liepas) vākos, kas apvilkti ar ādu (visbiežāk — teļa vai cūkas, retāk — brieža, kazas ādu). Koka vāki ir par 1–1,5 cm lielāki nekā grāmatas bloks. Ādu rotā iespiests ornamenti. Ar saputotu olas baltumu, kam pievienots nedaudz ūdens un sāls, ādu samitrināja un ar īpašiem veltnīšiem vai spiedogiem iespieda tajā vai nu vienkāršas līnijas, vai, visbiežāk, dažādus

ornamentus: ģeometriskas figūras, ziedu un lapu kompozīcijas, nereti cilvēku vai dzīvnieku attēlus, vēlākajos gados — arī devīzes un gadskaitļus. Greznākos iesējumus rotā zeltā spiests ornaments. Iesējumu papildina metālkalumi — vāku centrā un stūros, dažkārt arī gar malām. Šiem apkalumiem bija ne tikai dekoratīva, bet arī praktiska nozīme — ornamentētās ādas aizsargāšana. Reizēm šim nolūkam vāku centrā iestrādātas vienīgi koka vai metāla pogas. Lai grāmata nedeformētos, vākus sastiprināja ar metāla slēdžiem. Lielai daļai vāku 15. gs. bija pievienotas smagas metāla ķēdes, lai grāmatas varētu pieslēgt pie plauktiem vai lasāmpultīm. Ķēdes saglabājušās 70 LAB inkunābulām, vēl 18 grāmatām tās laika gaitā zudušas.

Vienkāršākiem inkunābulu iesējumiem izmantots kartons un pergaments no vecām rokraksta grāmatām (kas bija kļuvušas nevajadzīgas defektu, neaktualitātes vai, iespējams, ķecerīgā satura dēļ). Šādas pergamenta lapas nereti ielīmētas arī koka vāku iekšpusē vai izmantotas kā priekšlapas. Tādā veidā līdz mūsdienām saglabājušies daudzi vērtīgi 13.–15. gs. rokrakstu fragmenti.

Līdz pat 19. gadsimtam grāmatu iespiešana un iesiešana bija divi atsevišķi, dalīti procesi. Izdevumus pārdeva neiesietus, katrs grāmatu īpašnieks varēja likt grāmatsējējam tās iesiet pēc savas gaumes un materiāļajām iespējām. Lielākā daļa LAB inkunābulu, īpaši klosteriem piederējušās, liekas, iesietas tepat Rīgā — dažādās Eiropas pilsētās izdotās grāmatas ieguvušas praktiski vienādus iesējumus: teļādā iespiestajiem ornamentiem izmantoti vieni un tie paši spiedogi, metāla apkalumi izgatavoti pēc vieniem un tiem pašiem zīmējumiem. LAB glabājas arī vairāki citu pilsētu grāmatsējēju mākslas paraugi. Greznā iesējums ir, piemēram, Graciāna darba „*Decretum*“ 1476. gada Bāzeles izdevumam. Sarkanbrūno ādu rotā tradicionālais, 15. gs. raksturīgais ornaments — ar tainām līnijām sadalītā laukumā iespiesti atsevišķi dekoratīvi elementi. Taču īpatnēju skaistumu šim 12,6 kg smagajam foliantam piešķir spožie misiņa apkalumi: vāku stūros — briedim līdzīga fantastiska dzīvnieka formā, vāku centrā — ornamentāli, apaļas formas. Lai labāk izceltos, ažiurie metālkalumi piestiprināti pie zila samta pamata. Iespējams, tie darināti vēlāk — 16. gs. beigās vai pat 17. gs. sākumā. Arī Sv. Hieronīma darbam „*Epistolae*“, ko 1470. gadā Maincā iespiedis P. Šefers, un Vincenta Bovē darbam „*Speculum historiale*“ (3.–4. d.), kuru 1473. gadā Strasburgā laidis klajā A. Rušs, vākus rotā skaisti, filigrānā zīmējumā veidoti apkalumi.

No 210 Akadēmiskās bibliotēkas inkunābulām 1 iespiesta itāļu valodā, 5 — vācu valodā, pārējās 204 — latīņu valodā. Vairākums LAB inku-

nābulu — 133 — tapušas Vācijas spiestuvēs, 31 grāmata iespiesta Šveicē, 28 — Itālijā, 9 — Nīderlandē, 5 — Beļģijā, 4 — Francijā. No pilsētām visvairāk pārstāvētas Strasburga (46 izdevumi), Bāzele (31 izdevums), Nirnberga (27 izdevumi). No iespiedējiem vislielāko grāmatu skaitu devis ražīgākais 15. gs. izdevējs — A. Kobergers Nirnbergā (20 izdevumi).

Raksturojot atsevišķas LAB inkunābulas, vispirms jāmin unikālā „*Missale Viburgense*“, ko uz pergamenta divās krāsās (melnā un sarkanā) 1500. gada 20. septembrī Lībekā iespiedis Stefans Arndess. Tā bijusi viņa pēdējais iespieddarbs — pēc tam S. Arndess kļuvis par tiesas rakstvedi.⁸ „*Missale Viburgense*“ iespiesta, domājams, pēc Dānijas pilsētas Viborgas klostera pasūtījuma. Rokraksts, pēc kura tā iespiesta, gājis bojā ugunsgrēkā Kopenhāgenā 1728. gadā.⁹ Tāpēc arī saprotama dāņu grāmatnieku lielā interese par šo inkunābulu. 1920. gadu sākumā, kā raksta J. Misiņš, dāņi griezušies pie Rīgas pilsētas bibliotēkas vadības ar lūgumu pārdot misāli viņiem vai arī apmainīt to pret kādu citu retumu.¹⁰ Taču šie priekšlikumi nav pieņemti. Par unikālo darbu interesējas arī mūsdienu dāņu literatūras pētnieki. 1986. gadā LAB saņēma uzaicinājumu eksponēt misāli grāmatu izstādē Kopenhāgenā. Bija ierosinājums daļu no retā iespieddarba izdot faksimilā. Cerams, ka, kultūras sakariem starp Latviju un Dāniju vērstoties plašumā, nākotnē tas būs iespējams. Nav zināms, kāpēc šī vērtīgā grāmata tā arī nenokļuva Viborgā. Ieraksts pirmajā lapā vēstī, ka 1521. gadā to nopirkuši Rīgas liģeri savas brālības altārim Sv. Pētera baznīcā. Tekstu rotā septiņi skaisti, kokgriezuma tehnikā darināti iniciāļi, daļa pārējo iniciāļu iekrāsoti ar roku zilā krāsā. Grāmatas vienīgajā kokgriezuma tehnikā darinātajā ilustrācijā attēlots krustā sistais Jēzus Kristus ar ērkšķu kroni galvā — bez nimba, gurnauta gali plīvo vējā; krusta pakājē sēro Dievmāte ar nolaistām acīm un apustulis Jānis ar augšup vērstu skatienu un lūgšanā saliktām rokām, abu galvas ietver nimbi. Ilustrācija ir iluminēta. Zem tās — mācītāja Johana Timma 1608. gada un mācītāja Natanaela Skodeiska 1715. gada ieraksts. Inkunābula iesieta ar melnu ādu apvilkto koka vākos. Ādu rotā spiests ornaments. Vākiem piestiprinātas misiņa pogas un slēdži. Iesējums darināts, domājams 17. un 18. gs. mijā.

Savam tiešajam uzdevumam — kā mises lūgšanu grāmata — šī inkunābula kalpojusi maz. 1524. gadā reformācijas laikā Sv. Stefana altāris Pētera baznīcā tika izpostīts, katoļu dievkalpojumi te vairs nenotika. Turklāt grāmatas pircēji nebija ņēmuši vērā, ka misāle iespiesta pēc dāņu rokraksta. Dāņu baznīcas kalendārā atrodami vairāku tikai skandināviem raksturīgu svēto vārdi un viņu atceres dienas. Rīgā tika pielūgti pavisam citi svētie, kurus savukārt nepieminēja dāņi. Līdz ar to lūgšanu teksti bija stipri atšķirīgi.

Vecākā LAB inkunābula ir viena pergamenta lapa, kas saglabājusies no Johana Balba enciklopēdiskā darba „*Catholicon*“. Tas iespiests 1460. gadā Maincā, domājams, Johana Gūtenberga spiestuvē. LAB atrodas arī 15. gs. 60. gados Nīderlandē nezināmā tipogrāfijā iespiestā Ēlija Donāta darba „*Ars minor*“ divi trešās lapas fragmenti. Citi šī izdevuma eksemplāri vispār nav zināmi.

Pie retākajām inkunābulām pieskaitāma arī Sv. Hieronīma grāmata „*Epistolae*“, ko 1470. gadā Maincā uz pergamenta iespiedis Pēters Šefers. Tekstu rotā astoņi ar roku zīmēti, zeltīti iniciāļi. Sv. Birgitas darba „*Revelationes*“ tulkojumu vācu valodā ap 1478. gadu bija iecerējis izdot Lībekas grāmatiespiedējs Lukass Brandiss. Saglabājušās vienīgi dažas izmēģinājuma novilkuma lapas, kas vēlāk izlietotas kā iesējuma maku-latūra citām grāmatām. LAB fondā ir divas šī iespieduma dubultlapas.

Raksta autore, izmantojot iespēju 1989. gada septembrī trīs dienas strādāt Berlīnē, Vācu Valsts bibliotēkas (*Deutsche Staatsbibliothek*) inkunābulu kopkataloga (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*) redakcijā, noskaidroja, ka LAB esošā 1496. gadā Venēcijā iespiestā sprediķu grāmata „*Plenarium*“ itāļu valodā ar 120 kokgriezuma tehnikā darinātām ilustrācijām nav reģistrēta nevienā inkunābulu katalogā. Tātad Rīgā glabājas unikāls līdz šim nezināma 15. gs. izdevuma vienīgais eksemplārs. Par vienu no retākajām inkunābulām uzskatāms arī bagātīgi ilustrētais „*Plenarium*“ izdevums vācu valodā — iespiests 1493. gadā Lībekā S. Arndesa tipogrāfijā. Otrs zināmais šīs grāmatas eksemplārs atrodas Minsteres universitātes bibliotēkā, taču tam trūkst pirmās lapas. LAB eksemplāra īpatnība — tas iesiets t. s. grāmatu somā („*Beutelbuch*“). Tas ir aizvelkams vai aizpogājams iesējuma pagarinājums, ko nesa rokā vai piestiprināja pie jostas sprediķu ceļojumos. Grāmatu soma bijusi arī Herolta „*Sermones discipuli* ..“ 1485. gada Deventeras izdevumam. Abas LAB grāmatu somas saglabājušas tikai daļēji. Tā kā šādus sējumus bija grūti novietot bibliotēku plauktos, 17.–18. gs. somu augšpuses mēdza nogriezt.¹¹ Līdz mūsdienām Eiropas bibliotēkās pilnībā saglabājušās tikai kādas 20 grāmatu somas.

Daudzām inkunābulām ir enciklopēdisks raksturs, tādēļ analizēt tās pēc satura var vienīgi nosacīti.

Arī LAB inkunābulu vidū skaitliski lielāko grupu veido teoloģiskā literatūra — ap 150 darbu. Pirmām kārtām jāmin Bībeles izdevumi latīņu valodā (t. s. *vulgata*), kuru tulkojumu piedēvē Sv. Hieronīmam. Bibliotēkā glabājas Nirnbergas tipogrāfa Antona Kobergera 1482. gadā un 1497. gadā iespiestās Bībeles ar savā laikā pazīstamā franciskāņu teologa, Parīzes universitātes profesora Nikolaja Līras komentāriem, kā arī viena Venēcijā

un trīs Bāzelē iespiestas Bībeles. LAB atrodas pieci dažādi Hiponas (Ziemeļāfrika) bīskapa Augustīna Aurēlija (354–430) darbu izdevumi, kuru sagatavošanā piedalījies rakstnieks humānists Sebastiāns Brants. Vairākārt izdoti ievērojamā 13. gs. zinātnieka bīskapa Guilelma Duranti darbi par kanoniskajām tiesībām. Divas no šīm grāmatām — 1477. gada Bāzeles izdevums un 1493. gada Strasburgas izdevums — ir LAB fondā.

Ļoti pretrunīga personība 14. gs. pirmajā pusē bijis Johans Gersons jeb Žans Žersons — daudzu populāru reliģisku sacerējumu autors. Viņš kategoriski vērsās pret Bībeles tulkošanu nacionālajās valodās, taču kritizēja sava laika literatūru un aicināja izdot rakstus vienkāršo ļaužu pamācīšanai. J. Gersons piedalījās Jana Husa tiesāšanā, bet bija viens no nedaudzajiem, kas aizstāvēja Žannu d'Arku. LAB glabājas J. Gersona darbu trīs sējumu izdevums, kas iespiests 1488. gadā Strasburgā.

Gerson, Johannes. Opera. — [Strassburg]: 1488. — P. II.

Ilustrācija.

J. Gersona laikabiedrs Vincents Ferrers bija pazīstams kā grēku nožēlošanas sprediķotājs. Viņš asi šausīja sava laika sabiedrības netikumus — izvirtību, mantrausību, greznošanās kāri, augļošanu, netaupīdams ne valdošos slāņus, ne garīdzniecību. Vienā no sprediķiem viņš izmantojis Ezo-pa fabulu par suņiem un vilkiem, kas līguši savā starpā mieru, bet viss laupījums ticis pēdējiem. Draugi pierakstīja V. Ferrera sprediķus, vēlāk tie vairākkārt iespiesti. LAB fondā ir V. Ferrera sprediķu apkopojums trīs sējumos, ko 1492. gadā Nirnbergā laidis klajā A. Kobergers.

15.–16. gs. rīdzinieki varējuši iepazīt arī 13 dažādus Akvīnas Toma darbu izdevumus, to skaitā viņa galveno darbu „*Summa theologica*“, ko 1496. gadā iespiedis A. Kobergers.

Inkunābulu ar vēsturisku tematiku LAB nav daudz — tikai 10 izdevumi. Jāņem vērā, ka viduslaikos vēsture bija teoloģijas palīgnozāre — pasaules vēsture balstījās galvenokārt uz Bībeles vēsturi. Laikposmu no pasaules radīšanas līdz apustuļu darbībai aprakstījis Pēters Komestors grāmatā „*Historia scholastica*“ (Nirnberga, 1491/1493) un Antonīns Florentīns grāmatā „*Chronicon*“ (Nirnberga, 1484). Jozefa Flāvija darbā „*De antiquitate Iudaica. De bello Iudaico*“, kas izdots 1499. gadā Venēcijā, apcerēta jūdu tautas vēsture. Par to stāstīts arī 1474. gadā Bāzelē iespiestajā grāmatā „*De communione et conversatione Iudaeorum et Christianorum*“. 1495. gadā Venēcijā izdota ilustrēta Tita Līvija Romas vēsture („*Historiae Romanae decades*“). LAB glabājas arī 15. gs. ļoti populārā Vernera Rolevinka darba „*Fasciculus temporum*“ divi ilustrēti izdevumi, ko 1487. gadā un 1490. gadā Strasburgā iespiedis Johans Prīss.

Visiecienītākā viduslaiku grāmata — īsts bestsellers — bijusi Džakopo no Varacas (*Jacobus de Voragine*) 13. gs. sacerētā „*Legenda aurea*“ („Zelta leģenda“) — svēto dzīves apraksti. Autors orientējies uz masu lasītāju, tāpēc iekļāvis darbā daudz sadzīvisku ainu, uz kuru fona spilgti izceļas svēto heroisms, kas pilnā mērā atbilda viduslaiku cilvēku dabiskajai tieksmei pacelties pāri ikdienībai. Šī grāmata neskaitāmos rokkrakstos ātri izplatījās pa visu Eiropu. Ar pārrakstītāju centību un svētību tajā tika ietvertas „vietējo“ svēto biogrāfijas. Pirmajā iespiestajā variantā — Gintera Cainera 1471. gada (arī 1472. gada) Augsburgas izdevumā — bija 280 svēto dzīves apraksti un 258 ilustrācijas, kurpretī autora variantā — tikai 180 leģendas. Grāmatas franču izdevumā aprakstu skaits sasniedza 440, angļu izdevumā — 448.¹² Pavisam 15. gs. šis darbs iespiests 143 reizes (vairāk nekā 30 reizes — vācu valodā).¹³ Gandrīz visi „Zelta leģendas“ izdevumi bagātīgi ilustrēti: didaktiskas pamācības, labā uzvara, bet visvairāk — svēto sodīšanas skati. Diemžēl pārāk vispārinātie zīmējumi pilnībā neatspoguļo leģendu varoņu un benžu izteiksmīgos dialogus,

mežonīgi cietsirdīgo sodīšanu vai apskaidroto mieru, ar kādu mocekļi sagaida nāvi. LAB inkunābulu kolekcijā ir trīs „Zelta leģendas“ eksemplāri: G. Cainera apmēram 1475. gada un A. Kobergera 1488. gada izdevumi latīņu valodā, kā arī S. Arndesa 1499. gadā iespiestais vācu tulkojums. Savukārt Latvijas Universitātes bibliotēkā atrodas „Zelta leģendas“ eksemplārs, ko 1490. gadā Strasburgā izdevis Georgs Husners. 15. gs. 90. gadu sākumā Nirnbergā A. Kobergera vadībā tapa slavenākais gadsimta iespieddarbs — vietējā ārsta Hartmaņa Šēdela „*Liber chronicarum*“, kas aptver laiku no pasaules radīšanas līdz pat 15. gs. beigām. Hronikas autors, atstāstīdams Bībeles leģendas, paralēli sniedz tur minēto pilsētu aprakstus, spilgti raksturo dažādus vēsturiskus notikumus, reālas vēsturiskas personas. Gatavojot hronikas pirmizdevumu, A. Kobergers uzaiicināja māksliniekus gravierus Mihaēlu Volgemūtu un Vilhelmu Pleidenvurfu to ilustrēt. Abi mākslinieki darbam izmantoja daudzu savu laikabiedru materiālus. Jau 1490. gada nogalē zīmējumi bija pabeigti, un sākās to pārņemšana uz koku. Pavisam tika izgatavotas 645 klišejas, pēc tām iespiestas 1809 ilustrācijas. 1493. gada 12. jūlijā Nirnbergā nāca klajā H. Šēdela „*Liber chronicarum*“ latīņu valodā, bet 23. decembrī — vācu valodā. LAB fondā ir šīs hronikas 1497. gada Augsburgas izdevums, ko iespiedis Johans Šēnspergers. Salīdzinot to ar abiem A. Kobergera izdevumiem, kas atrodas Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, redzams, ka Augsburgas izdevuma ilustrācijas ir ļoti līdzīgas, tikai nedaudz vienkāršotas. Iespējams, tās zīmējuši tie paši mākslinieki vai arī attēli darināti pēc viņu paraugiem. Tematiski ilustrācijas var iedalīt šādās grupās: 1) pasaules zemju kartes; 2) pilsētu plāni un skati; 3) ģenealoģiskās tabulas; 4) portreti; 5) sižetiskas ainas (reālistiskas un fantastiskas). Attēliem hronikā ir vairākas funkcijas. Piemēram, pilsētu plāniem un skatiem — izziņas funkcija: tajos var atpazīt dažu labu vēl šobrīd eksistējošu celtni. Bībeles leģendu atainojumi nes tīri emocionālu slodzi. Daļai ilustrāciju ir tikai dekoratīva loma, piemēram, daudzajiem ģerboņiem un vienādajiem portretiem bez individuālām īpatnībām (dažādu personu atveidošanai iespiedēji izmantojuši vienu un to pašu klišeju).

Tiesību literatūru LAB pārstāv 12 inkunābulas. Nozīmīgākie ir kanonisko tiesību izdevumi: jau pieminētais Boloņas mūka Graciāna darbs „*Decretum*“ ar Briksas Bartolomeja komentāriem (Bāzele, 1476), pāvesta Gregora IX un pāvesta Bonifācija VIII dekrētu krājumi. Bibliotēkā glabājas arī izcilā 14. gs. tiesību zinātnieka Johana Andrē darbu „*Additiones ad Durantis speculum iudiciale*“ un „*Quaestiones mercuriales super regulis iuris*“ 1475. gada Strasburgas izdevumi. No citiem ievērojamāko

Gregorius IX, papa. Decretales. — [Basel]: 1500.
Lapa ar Rīgas pilsētas bibliotēkas spiedogiem.

viduslaiku juristu darbiem jātīzīmē Eikes fon Reggova „*Sachsenspiegel. Landrecht*“, kas iespiests 1490. gadā Leipcigā Morica Brandisa spiestuvē. Šis likumu krājums sastādīts 13. gs. pirmajā pusē un izplatījās neskaitāmos rokrakstos — līdz mūsdienām saglabājušies 219 noraksti, daļa no tiem bagātīgi ilustrēti. 15. gs., kad sākās grāmatu iepiešana, Eikes fon Reggova sakopotais likumu krājums piedzīvoja 16 izdevumus.¹⁴ Tas lielā mērā ietekmēja tiesību zinātņu attīstību ne tikai Viduseiropā, bet arī dažās Austrumeiropas zemēs, to skaitā Rīgas pilsētā. Grāmata joprojām saista pētnieku uzmanību gan no tiesību vēstures, gan no valodniecības viedokļa.

1158. gadā Svētās Romas impērijas imperators Frīdrihs I Barbarosa piešķīra Boloņas universitātei privilēģijas, ņemot savā aizsardzībā tās studentus un profesorus. Šīs privilēģijas „*Authentica C ne filius pro patre* ..“ ar komentāriem iespiestas 1487. gadā Leipcigā.

No LAB inkunābulām astoņi izdevumi veltīti filozofijai. Aristoteļa mācību izskaidrojais Donāts Akciajola darbā „*Expositio Ethicorum Aristotelis*“, kas iespiests 1478. gadā Florencē. Sengrieķu filozofa uzskatus

interpretējis arī Pēters Tartarets grāmatās „*Expositio super textu logices Aristotelis*“ un „*Expositio totius philosophiae nec non metaphysicae Aristotelis*“, kas izdotas 1500. gadā Lionā. Spānijas Pēteris, vēlākais pāvests Jānis XXI, komentējis Akvīnas Toma mācību darbā „*Copulata omnium tractatum*“, ko 1494. gadā Nirnbergā iespiedis A. Kobergers.

Johannes de Capua. *Directorium humanae vitae*. —
[Strassburg: non post 1489].
Ilustrācija.

Plenarium: [Epistole et evangelii vulgari historiate]. —
Venezia: 1496.
Ilustrācija.

Starp LAB inkunābulām tikai četras ir medicīniska satura. Tās nākušas no Rīgas ārsta Johana Bavāra personiskās bibliotēkas. Vispirms jāmin 1480. gadā Venēcijā izdotā ārsta Mateja Silvātika grāmata „*Liber pandectarum medicinae*“ — leksikons, kurā raksturotas grieķu, arābu un latīņu ārstniecības metodes un medicīniskā terminoloģija. Te atrodamas arī ziņas par ārstniecības augu lietošanu. 15. gs. Parīzes mediķis Tarentas Valasks, kurš bija pārdzīvojis septiņas mēra epidēmijas, savus novērojumus un ieteikumus šīs sērgas apkarošanai apkopojis traktātā „*De epidemia et peste*“, kas iespiests ap 1474. gadu Bāzelē. Autors pievienojas Hipokrāta un Galēna uzskatiem, ka veselības saglabāšanā liela nozīme ir četriem faktoriem: mitrumam, sausumam, aukstumam un karstumam; būtiska nozīme arī diētai; dezinfekcijai lietojamas kvēpināmās zāles un etiķis. Mēra ārstēšanai ieteiktie līdzekļi un to daudzums liecina par tālaika medicīnas pilnīgo bezspēcību briesmīgās slimības priekšā. Ar dažādām austrumu medicīnas atziņām iepazīstina Johans Matejs Ferrars grāmatā „*Expositiones in Avicennae tractatum de urinis et Fen XXIII tertii Canonis*“, kas izdota 1494. gadā Milānā.

Bīskapa Teobalda darba „*Physiologus de naturis duodecim animalium*“ (apcerējums par dzīvniekiem) pamats radies Aleksandrijā m. ē. 2. gs. Vēlāk Teobalds to papildinājis. Dzīvnieku īpašības alegoriskās līdzībās saistītas ar baznīcas mācību, tāpēc grāmatu izmantojuši gan sprediķotāji, gan dabaszinātnieki. Viduslaikos, sākot ar 6. gs., tā kalpojusi kā rokasgrāmata zooloģijā. LAB eksemplārs iespiests 1493. gadā Leipcigā.

15. gs. 70.–80. gados nāca klajā daudzi kalendāri — ar shēmām, tabulām, zīmējumiem. Sevišķi populārs bija slavenā vācu astronoma Johana Millera, sauksa Johana Regiomontāna, kalendārs, kas piedzīvoja vairākus izdevumus. (Autora ieteiktā kalendāra reforma tika realizēta pēc apmēram 100 gadiem.) Kalendārā ievietotajās shēmās pēc speciālās tabulās izdarītiem aprēķiniem parādītas Saules un Mēness aptumsuma fāzes. LAB glabājas pilnīgs šī kalendāra eksemplārs, ko 1474. gadā Nirnbergā izdevis pats J. Regiomontāns.

Neapšaubāmi izcilāko 15. gs. iespieddarbu vidū jāmin Vincenta Bovē 13. gs. sarakstītās grāmatas „*Speculum doctrinale*“, „*Speculum historiale*“ un „*Speculum naturale*“ — būtībā viena no pirmajām enciklopēdijām. V. Bovē bija Francijas karaļa Luija IX bērnu audzinātājs. Karaļa uzdevumā arī tapa šis kapitālais darbs, kurā izmantoti aptuveni 450 grieķu, latīņu, arābu, franču autoru ap 2000 rokrakstu dažādās zinātnes jomās — tātad aptverts viss tālaika zināšanu kopums.

LAB inkunābulu klāstā ir arī seni daiļliteratūras izdevumi, to skaitā antīko autoru darbi: Ovidija „*Fasti*“ (Venēcija, 1497), Horācija „*Opera*“ (Venēcija, 1495), Senekas „*Epistolae ad Lucilium*“ (Roma, 1475; Leipčiga, 1497). Bibliotēkā glabājas ap 1485. gadu Strasburgā iespiestā grāmata „*Gesta Romanorum*“, kas tapusi 13. un 14. gs. mijā pēc Ezopa fabulu parauga, Džakopo no Varacas liriskais sacerējums „*Laudes beatae Virginis*“ (Hamburga, 1491), Jakoba Cesola literārā formā uzrakstītā grāmata par šahu „*De ludo scachorum*“ (Utrehta, ap 1475. g.). Ļoti interesants darbs ir „*Epistola de miseria curatorum seu plebanorum*“ (Leipčiga, ap 1489. g.): anonīmais autors vēstulē brīdina draugu, kurš grib kļūt par mācītāju, ka tam būs jāstāpjas ar deviņiem velniem — mocītājiem, par velniem dēvējot baznīcas patronu, ķesteri, saimnieci, baznīcas vecāko utt.

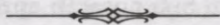
Nereti no kādas inkunābulas saglabājusies tikai daļa vai lapa, un lielas grūtības sagādā šādu fragmentu piederības noteikšana. Taču to izdarīt ir ļoti svarīgi, jo var gadīties, ka fragments ir vienīgais pasaulē, un nepieciešams apzināt pēc iespējas visus 15. gs. iespieddarbus. Savā laikā Rīgas pilsētas bibliotēkas direktoram Nikolajam Bušam (1864–1933) izdevās atrast un atšifrēt vairākus inkunābulu fragmentus, kas bija izmantoti kā iesējuma materiāls citu grāmatu vākiem. Nozīmīgākais N. Buša atradums — pergamenta lapa no Johana Balba darba „*Catholicon*“, ko 1460. gadā Maincā iespiedis, domājams, Johans Gūtenbergs. N. Bušs noteica arī fragmentus no Sv. Birgitas „*Revelationes*“ (ļoti liels retums), Ēlija Donāta „*Ars minor*“ (vienīgais zināmais šī izdevuma eksemplārs) un pāvesta Klementa V darba „*Constitutiones*“ (Venēcija, 1483).

Viens no lielākajiem inkunābulas fragmentiem bibliotēkā — 50 lapas juridiska teksta — ilgu laiku bija nosacīti apzīmēts kā „*Regulae*“. Salīdzinot šo fragmentu ar dažādiem juridiskiem tekstiem, raksta autore konstatēja, ka vairākiem formulējumiem ir zināma līdzība ar Johannesu Andrē komentāriem pāvesta Bonifācija VIII dekrētu krājumam, kas iespiests ap 1470.–1472. gadu Strasburgā H. Egešteina spiestuvē. Abiem izdevumiem arī ūdenszīmes papīrā vienādas. Tas vedināja domāt, ka abi darbi varētu būt iespiesti vienā tipogrāfijā. No seniespiedumu kopkataloga (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*) kļuva zināms, ka J. Andrē spalvai pieder darbs „*Quaestiones mercuriales super regulis iuris*“, kas izdots gan Venēcijā, gan arī Strasburgā. Strasburgas izdevuma bijušās Padomju Savienības bibliotēkās nebija. 1987. gada maijā raksta autore ar „*Regulae*“ fotokopijām devās uz Viļņas universitātes bibliotēku, kur glabājas šī darba Venēcijas izdevums. Vajadzēja lielu pacietību, lai salīdzinātu un identificētu ar atšķirīgu gotisko šriftu un atšķirīgām abreviatūrām iespiesto tekstu.

Pieņēmums izrādījās pareizs, „*Regulae*“ bija ne vairs nosacīts, bet gan konkrēta autora konkrēta darba fragments. Tā kā izdevumam trūka signatūru, radās nepieciešamība to salīdzināt ar pilnīgu Strasburgas izdevuma eksemplāru, lai precīzi noteiktu teksta daļu. Šoreiz raksta autore un fotokopijas mēroja ceļu uz Poliju. Krakovā Vāveles kapitula bibliotēkā atrodas šīs retās inkunābulas pilnīgs eksemplārs. Atkal salīdzināšana, lapu skaitīšana, līdz topošajā LAB inkunābulu katalogā varēja ierakstīt šādus ļoti būtiskus vārdus: saglabājušās 49.–98. lapas no J. Andrē „*Quaestiones mercuriales super regulis iuris*“ 1475. gada Strasburgas izdevuma.

Autorei izdevies identificēt arī divus dubletfragmentus: divas lapas no „*Cato [Vulgo Disticha Catonis]*“ 1486./1487. gada Bāzeles izdevuma un divpadsmit lapas ar iluminētām ilustrācijām no Džakopo no Varacas „*Legenda aurea*“ A. Kobergera 1488. gada Nirnbergas izdevuma.

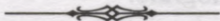
Raksta beigās jāatzīmē tie cilvēki, kas jau agrāk strādājuši pie LAB inkunābulu izpētes. Nozīmīgu darbu par „*Missale Viburgense*“ 1901. gadā publicējis vēsturnieks Hermanis fon Bruinings.¹⁵ Lielu ieguldījumu inkunābulu noteikšanā devis kādreizējais Rīgas pilsētas bibliotēkas direktors Nikolajs Bušs.¹⁶ Ilggadējā bibliotēkas darbiniece vēsturniece Marija Lācis (1905–1988), pētot Rīgas pilsētas bibliotēkas vēsturi,¹⁷ pievērsusies arī inkunābulām. Viņa izveidojusi inkunābulu katalogu lasītājiem, salīdzinot noteikusi LAB eksemplāru atbilstību aprakstiem inkunābulu kopkatalogā (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*), L. Haina un V. A. Kopingera inkunābulu rādītājos. Šis veikums savulaik daudz palīdzēja, gatavojot izdošanai Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas inkunābulu katalogu.¹⁸

Vēres

- ¹ Inkunābulas — grāmatas, kas iespiestas līdz 1500. gada 31. decembrim.
- ² Feodālā Rīga. — R., 1978. — 119. lpp.
- ³ Лацис М. А. История Фундаментальной библиотеки АН Латвийской ССР (1524–1946) // Библиотеке 450. — Рига, 1974. — С. 10.
- ⁴ Buchholtz A. Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588–1888. — Riga, 1890. — S. 7.
- ⁵ Šāds nosaukums lietots jaunākajās dāņu pētnieku publikācijās; līdz šim Latvijā pazīstama kā „*Missale Viburgense*“. Misāle — mises lūgsmu, dziesmu un lekciju kopojums.
- ⁶ Gesamtkatalog der Wiegendrucke / Hrsg. von der Kommission für den GW. — Leipzig, 1938. — Bd. 7. — S. 582–678.
- ⁷ Klebs A. C. Incunabula scientifica et medica. — Bruges, 1938. — P. 4.
- ⁸ Gläser W. Bruchstücke zur Kenntnis der Lübecker Erstdrucke von 1464 bis 1524. — Lübeck, 1903. — S. 122.

- ⁹ *Kolsrud O.* Missale Vibergense 1500 // Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteks-
våsen. — 1914. — Nr. 1. — S. 352–362.
- ¹⁰ *Misiņš J.* Rīgas pilsētas bibliotēka // Latvju Grāmata. — 1924. — Nr. 3 — 280. lpp.
- ¹¹ *Bušs N.* Viduslaiku grāmatas Rīgas pilsētas bibliotēkā // *Bušs N.* Atstātie raksti. —
R., 1937. — 2. sēj. — 46. lpp.
- ¹² *Куселева Л. И.* Западноевропейская рукописная и печатная книга XIV–
XV вв. — Ленинград, 1985. — С. 226.
- ¹³ Turpat, 215. lpp.
- ¹⁴ Gesamtkatalog der Wiegendrucke / Hrsg. von der Kommission für den GW. —
Stuttgart ; Berlin ; New York, 1972. — Bd. 8. — Lf. 2. — S. 2–18.
- ¹⁵ *Bruiningk H.* Das Missal der Rigaschen Stadtbibliothek vom Jahre 1500 //
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen
Russlands aus dem Jahre 1900. — Riga, 1901. — S. 43–56.
- ¹⁶ *Bušs N.* Atstātie raksti. — R., 1937. — 2. sēj.
- ¹⁷ *Лацис М. А.* История Фундаментальной библиотеки АН Латвийской ССР
(1524–1946) // Библиотеке 450. — Рига, 1974. — С. 7–42.
- ¹⁸ *Incunabula Bibliothecae Rigensis / Sast. un priekšv. sarakst. R. Jēkabsons.* — R. :
Zinātne, 1993. — 213 lpp. : il.

The public book in Latvia is a result of the care for Latvian
books by Emma Damborgs includes the authentic text of the public book
series, initially published in 1848 to promote the literary creativity of
Latvian authors, introduction and comment by Ināra Klakere

Ms. Lilijs Latane
From Belles-Lettres in Latvian Book Production and
Latvian Society in the Last Third of the 17th Century

The article gives a survey of belles-lettres publications and
the examination of their content and structure. Particular attention is
paid to the activities of publishers, namely — publishing society, trans-
lating and informing public about the new books. There are also data about
the dissemination of belles-lettres publications in Latvian society.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Aleksejs Apīnis, filoloģijas zinātņu doktors, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktors, LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas bibliogrāfs.

Rūta Astra Jēkabsone, Ziemeļvalstu literatūras bibliotēkas galvenā bibliogrāfe.

Ināra Klekere, sociālo zinātņu maģistre, LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas vadītāja.

Lilija Limane, sociālo zinātņu maģistre, LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas galvenā bibliogrāfe.

Gunta Rudzīte, mākslas zinātniece.

Vija Stikānē, vēstures zinātņu maģistre, LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas galvenā bibliogrāfe.

Valdis Villerušs, Latvijas Mākslas akadēmijas profesors, komunikatīvās grafikas meistardarbnīcas vadītājs.

Viesturs Zanders, sociālo zinātņu maģistrs, LNB Baltijas Centrālās bibliotēkas vadītājs.

THE BOOK

Publications dedicated to 475th anniversary of the Latvian book

Synopsis

Mr. Aleksejs Apīnis

The Herrnhutian Historical and Biographic Manuscripts in Latvian

The article contains a concise catalogue of the named manuscripts, introductory notes about their authors, the chronology of the writings as well as some observations concerning the content of the manuscripts. It is based on *The Union Catalogue of Latvian Handwritten Books of the 18th and the 19th Century* located in the Department of Rare Books and Manuscripts of the National Library of Latvia.

Ms. Ināra Klekere

Inducement for Brethren

The publication of *The Rhyme in Honour of the Care for Latvian Nation* by Ernests Dinsbergs includes the authentic text of the publicistic verses initially published in 1848 to promote the literary creativity of Latvian authors. Introduction and comments by Ināra Klekere.

Ms. Lilija Limane

Prose Belles-lettres in Latvian Book Production and Latvian Society in the Last Third of the 19th Century

The article gives a survey of prose belles-lettres publications, reflects the contribution of their authors and translators. Particular attention is paid to the activities of publishing houses — publishing, literary reviewing and informing public about the new issues. There are also data about the dissemination of prose belles-lettres publications in Latvian society.

Mr. Valdis Villerušs

The Early Graphic Art by Rihards Zariņš in the Latvian Press

This concise article discusses the methods and influences and presents examples of early drawings by R. Zariņš for books and magazines (the end of the 19th and the beginning of the 20th century).

Mr. Viesturs Zanders

Special Literature Publications of Riga Latvian Association

The article views the publishing activities and the contribution of two structural units of Riga Latvian Association, namely — Music Commission and Krišjānis Valdemārs Navigation Department from the end of the 19th century till 1940.

Ms. Gunta Rudzīte

The Publications of Roerich's Association of Latvia

The article summarizes the history of publishing activities of Roerich's Association of Latvia from 1925 up to nowadays.

Ms. Vija Stikāne

The Activities of the Teacher Dāvis Ozoliņš in Establishing Jaunroze Library

The article reflects the efforts to establish a public library in Jaunroze in 1890ies. It gives a detail survey of the activities of this library till 1904, and contains the results of thorough investigation of the resistance towards the foundation of libraries in Latvia by Russias education authorities.

Ms. Rūta Jēkabsons

Incunabula in the Academic Library of Latvia

The review of the incunabula from the collection of the Academic Library of Latvia (former *Bibliotheca Rigensis*) includes information about the history of the building of this collection, its subjects, and the most outstanding issues. The author tells also about the research work performed during the compilation of catalogue *Incunabula Bibliothecae Rigensis*.

LĀTVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTEKA

0300022276

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

2. —

2000-3
L-755